

## DVA TROJEZIČNA RJEČNIKA NEPOZNATOG AUKTORA IZ 18. STOLJEĆA

### I. PRILIKE I VRIJEME POSTANKA TROJEZIČNIH RJEČNIKA

U drugoj polovici 18. i na početku 19. stoljeća političke, društvene i ekonomske su prilike u Imotskoj krajini i u Makarskom primorju, kao i u čitavoj ondašnjoj Dalmaciji, bile vrlo nepovoljne za kulturno i prosvjetno uzdizanje njihova stanovništva.

Pošto je Makarsko primorje od 1452. godine više puta mijenjalo tursko i mletačko gospodstvo, Karlovačkim mirom (1699) *de jure* i *de facto* pripalo je Veneciji i u njezinoj vlasti ostalo do propasti Venecije (1797). Imotska je krajina došla pod Veneciju nešto kasnije (1717) pošto je preko dva stoljeća neprekidno stajala pod turskom vlašću (1493–1717).<sup>1</sup> Od Makarskog primorja i Imotske krajine Venecija je stvorila dva okruga sa sjedištem u Makarskoj i u Imotskome. Na čelu je svakog okruga bio providur, koji je u svojim rukama imao svu civilnu, sudbenu i vojničku vlast. U financijskim poslovima pomagao mu je *camerlengo*, a u sudbenim *cancelliere*, svaki sa izvjesnim brojem činovnika. Vojuu je vlast providur vršio neposredno samo u mjestu svoga boravka, a živan njega preko *colonella* i drugih časnika. Vojsku su sačinjavali serežani ili žandari i seljačka milicija ili panduri.<sup>2</sup>

Poslije Požarevačkog mira (1718) stanovništvo je u čitavoj Mletačkoj Dalmaciji živjelo relativno mirno gotovo do potkraj stoljeća, jer između Turske i Venecije u to doba nije bilo značajnijih sukoba i okršaja. Ipak, po svjedočanstvu suvremenika, naši su ljudi i dalje »žalost pili«, jer je Dalmacija bila »puna svake rde«. <sup>3</sup> Škrta zemlja, koju su obrađivali nemarno i primitivno, rijetko im je davala potrebua sredstva za život. Česte suše i druge vremenske nepogode povećavale su siromaštvo i dono-

<sup>1</sup> Ante Ujević, *Imotska krajina*, Split 1953, str. 70–72. – Ante Ujević, *Imotski*, prilog poznavanju uloge naselja, *Geografski glasnik*, Zagreb 1956, str. 73–74.

<sup>2</sup> Jakša Ravlić, *Makarska i njeno primorje*, Split 1934, str. 131. – A. Ujević, *Imotska krajina*, str. 96–98.

<sup>3</sup> Fra F. Grabovac, *Čit razgovora naroda i jezika iliričkoga dlti rvackoga*, SPH, knjiga XXX, Zagreb 1951, str. 198. i 206.

sile glad. Gladne su se godine redale jedna za drugom. Vrlo je potresno što pripovijeda franjevački kroničar o. Nikola Gojak o patnjama težaka i čobana za vrijeme gladnih godina.<sup>4</sup> Jedna od najgorih i najgladnijih godina za njegova života bila je godina 1740. Te godine »mnogi od glada pomriše i po školji, i po Primorju, i za planinom« jer se nije moglo naći žita »ni po moru ni kopnu«. Isto tako i godine 1758, kako veli o. Gojak, od glada »umri veće čeljadi, navlastito oko Vrgorca«. Čak su se po putovima susretali ljudi »koji su od gladi umrli«. Godine 1740. od prosjaka čovjek nije mogao »očiju otvoriti«, a 1754. prosjaci navalise u tolikom broju u Primorje da za nedjelju dana pokradoše sve zelje, kojega je bilo dosta. Gladne su godine bile česte i u drugoj polovici 18. stoljeća (1764, 1766, 1772, 1779, 1782). Kao pratilice glada pojavljivale su se tada zarazne bolesti, pa je nekih godina, kao 1731, 1741, 1764. i 1782, bio pravi pomor pučanstva.<sup>5</sup>

Zbog pomanjkanja paše još je gore stradavalo blago. Tako, prema riječima o. Gojaka, godine 1740. zima »ne ostavi od marve toliko velike koliko od male nigdi ništa«. I drugih je godina blago krepavalo od gladi i zaraznih bolesti, a i ljudi su ga smicali da se bar nekako održe na životu. Zbog nerodice i glada nastali su razni društveni poroci kao krade, ubojstva, hajduštvo.<sup>6</sup> Trgovci su iskorištavali prilike i »svakim zlom i kamatom navalili« na narod. Dizali su cijene žitu, pozajmljivali novac uz velike kamate, a ispod cijene kupovali seljačku robu i blago. U narodu je zavlдалo svako zlo, »a gospoda ne karaju, negoli uzimlju jaspre i puštaju da se zlo čini«, piše s ogorčenjem o. Gojak.<sup>7</sup>

Mletačke vlasti nisu ni prstom makle da ublaže bijedu pučanstva i da se pobrinu za sigurnost njihovih života i imovine. One su čak 1739. izdale naredbu »da se ne može nikakva trgovina kupiti ni prodati izvan štata«. <sup>8</sup> Za providure i druge činovnike postavljali su se ljudi uglavnom opaki, nehumani, puni interesa i neznanice. Glavna im je bila briga kako da se obogate na račun puka. U tu svrhu nameću mu nezakonite desetine, travarine i druge teške poreze.<sup>9</sup> Prema riječima P. Nobilija, kad kad bi koji general odilazio s dužnosti, žalio je što je »jadne podanike samo odro, a da nije imao vremena da im proždere i kosti«. <sup>10</sup> Činovnici su često bili slični »čoporu gladnih vukova koji svom snagom nastoje

<sup>4</sup> Fra Nikola Gojak (1680–1772), franjevac, za svog dugog boravka u Makarskoj u svojoj rukopisnoj *Kronici* zabilježio je glavne događaje koji su se dogodili u Makarskom primorju i drugdje po Dalmaciji između 1715. i 1772. godine. Kroniku, koja je pisana bosančicom i obuhvata 156 strana velikog formata, u novije je vrijeme transkribirao na latinicu o. A. Bešlić. Iz njegove latiničke transkripcije uzeo sam podatke za ovu radnju.

<sup>5</sup> Gojak, *Kronika*, str. 116, 124, 135. – Gašpar Bujas, *Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794.* Starine, knj. 47, Zagreb 1957, str. 338. – A. Ujević, o. c., str. 94. i 100.

<sup>6</sup> A. Ujević, o. c., str. 100, 102–103. – Gojak, o. c., str. 36, 39, 45, 47. – G. Bujas, o. c., str. 293–296. et passim.

<sup>7</sup> Gojak, o. c., str. 43.

<sup>8</sup> Gojak, o. c., str. 37.

<sup>9</sup> Gojak, o. c., str. 67. i 69. – Ujević, o. c., str. 98–99.

<sup>10</sup> M. Novak, *Generalni providuri Dalmacije i Albanije u XVIII. stoljeću*, Radovi instituta JAZU u Zadru, 4–5, Zagreb 1959, str. 350.

da se nasite krvlju jadnih podanika«. <sup>11</sup> Zagorci su blijedjeli od straha kad bi čuli da dolazi kancelar, jer se dogadalo da bi u isto vrijeme plakali za ubijenim rođakom i »za imanjem koje proždire onaj koji bi ga trebao braniti«. <sup>12</sup>

Godine 1751. pripovijeda o. Gojak, dužd je poslao u Dalmaciju tri inkvizitora da je »šulevaju del suo misero e deplorabile stato«. Ali njihova »pomoć zamalo dura, zašto se vrgoše na toliki interes za činiti jaspri, toliko oni koliko svi ministri«. Tako »porobiše svu Dalmaciju, navlastito krajinnu kotarsku i šibenišku«. Nekim »siromaškom uzeše sve zemlje, vinograde, podvornice, vrtle i dadoše onim koji im podaše jaspri. I stoga se mnoge krvi dogodiše, i muogi pod cesara pobigoše«. <sup>13</sup> Gospoda i trgovci su trgovali »na ta način da samu đeneralu daju decimari po šest iljada i šest stotina cekina«. I zaključuje o. Gojak: »Dakle procini kako će siromašno živiti povera Dalmazia, altro non ti resta che puro nome di Dalmazia!« <sup>14</sup>

Venecija se nije nimalo brinula ni za školstvo kao ni za bilo koji oblik kulturnog života u Dalmaciji. Ona je čak nemilosrdno ništila hrvatske narodne spomenike. Dala je skinuti ili izbrisati razne grbove i natpise i pročistiti sve dalmatinske arhive. <sup>15</sup> Službeni je jezik bio talijanski. Na njemu su se vodili i autonomni poslovi pojedinih komuna, jer je država »htjela imati kontrolu nad njihovim radom«. <sup>16</sup> Po selima i gradovima svatko je govorio hrvatski osim nešto talijanskih doseljenika po gradovima. No i oni su znali hrvatski. U Imotskoj krajini i u Makarskom primorju postojale su samo samostanske škole, koje su mogli pohađati i dječaci koji nisu mislili postati franjevci. <sup>17</sup>

Kad je Venecija godine 1797. bila zauvijek pokopana i Austrija okupirala Dalmaciju, stanovništvo je Makarskog primorja i Imotske krajine preko svojih delegata zatražilo da se Dalmacija priključi banskoj Hrvatskoj. Tu »nezgodnu želju Dalmatinaca« Austrija je nastojala ugušiti talijanskim jezikom preko ureda i javnih škola koje je bila otvorila u Makarskoj i u Imotskome. <sup>18</sup> Kad je 1806. austrijsku okupaciju zamijenila francuska, narod se neprijateljski držao prema mrskim »jakobincima«. Svako narodno povjerenje Francuzi izgubiše kad su svojim zakonima krenuli u narodnu tradiciju i kad su počeli narod tjerati na prisilne radove i prisilno ga novačiti. Da izbjegnou novačenju, mnogi Imočani ostaviše rodni kraj i pobjegoše u Bosnu. U Primorju narod suraduje s Rusima. Poslije Schönbrunnskog mira (1809) Francuzi su od Makarskog

<sup>11</sup> Ib., str. 359.

<sup>12</sup> Grga Novak, *Dalmacija godine 1775/6. gledana očima jednog suvremenika*, Starine, knjiga 49, Zagreb 1959, str. 12.

<sup>13</sup> Gojak, o. c., str. 74. – Isp. i M. Novak, o. c., str. 363–364. i G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, dio II, Zagreb 1944, str. 237–238.

<sup>14</sup> O. c., str. 52.

<sup>15</sup> G. Novak, *Starine*, knjiga 49, str. 18–19.

<sup>16</sup> G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, str. 320–321.

<sup>17</sup> A. Ujević, o. c., str. 99–100. – J. Ravlić, o. c., str. 181. – Š. Urlić, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, Zadar 1919, str. 40.

<sup>18</sup> Š. Urlić, o. c., str. 80. – J. Ravlić, o. c., str. 134. i 140.

primorja i Imotske krajine organizirali makarsko okružje i počeli ga s ostalim okružjima uzdizati kulturno i ekonomski. Unapređivali su poljodjelstvo i stočarstvo. Promicali su trgovinu i gradili ceste. U Imotskom su otvorili mušku osnovnu i obrtnu školu.<sup>19</sup> U Makarskoj su otvorili uz mušku još i žensku osnovnu školu i gimnaziju.<sup>20</sup> U svim tim školama učio se talijanski jezik, koji je do 1810. bio i nastavni jezik u svim srednjim školama u Dalmaciji.<sup>21</sup>

U takvim je političkim, društvenim, ekonomskim i kulturnim prilikama živio i napisao svoje rječnike auktor trojezičnih rječnika, *latinsko-talijansko-hrvatskog* i *talijansko-latinsko-hrvatskog*,<sup>22</sup> koji se čuvaju u arhivu franjevačkog samostana u Imotskome. U svojoj književničkoj skromnosti nije se nigdje u rječnicima potpisao niti je označio kad je rječnike sastavio. Rječnici, kako su se sačuvali, ne nose ni naslova. Prema tome, može se samo nagadati kad su napisani i tko im je auktor. Tekst je obaju rječnika s obje strane obložen starim i istrošenim papirima koji su ispisani latinicom i bosančicom i imaju različan sadržaj. Na četvrtom omotnom listu latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika nalazi se kratka talijanska bilješka koja se može samo djelomično odgonetati: »... di Zagog con compagni ... (c)on cavalli trenta ... Almissa.« Na petom omotnom listu značajna je hrvatska bilješka: »U Brelim na 1833. Nota od oni, koi nisu platili običajnu remetariju.« Slična se bilješka nalazi na strani 194: »U Brelim na 1833. Nota od oni, koi nisu platili običajnu remetariju Marku Kristiću i Bariši Tomašu, koi svagdanu služu parokialu crkvu S. Stipana: 1. Ivan Ribičić, viona oka 661.« Jedanaest godina kasnije isti je Marko Kristić napisao na strani 230: »U ime Isusovo. Amen. U Brelim na 16. marča 1844. Ja Marko Kristić bi svidok ovomu pismu i vidi, di ta i ta učini križ svojom vlastitom rukom. Marko Kristić.« Zatim dolazi crta, a ispod crte: »Ja Marko Kristić u Brelim na 16. marča.« Marko se na tri mjesta potpisao i u talijansko-latinsko-hrvatskom rječniku. Na strani 86.: »Brela, na 5. travnja 1832«, na strani 212: »Ja Marko Kristić iz sela ... Ja Marco mnogopoštovanomu« i na strani 214: »U ime Isusovo. Amen. U Brelim na 6. travnja 1832.« Najstarija Markova bilješka potječe iz 1827. godine: »Brela na 9. otombra 1827.« i nalazi se neposredno ispred teksta latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika.

Markov rukopis i crnilo kojim je pisao svoje bilješke posve se razlikuju od rukopisa i crnila kojim su pisani rječnici. To je očiti dokaz da Marko nije njihov auktor, pogotovu kad se zna iz drugih vrela da Marko kao seljak nije mogao poznavati talijanski i latinski jezik tako da bi mogao sastavljati trojezične rječnike. S druge opet strane, svi su datumi na papirima kojima su obloženi tekstovi rječnika iz 18. stoljeća. Tako

<sup>19</sup> A. Ujević, o. c., str. 116–120. – G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, str. 298–302.

<sup>20</sup> J. Ravlić, o. c., str. 182, 184–185.

<sup>21</sup> Š. Urlić, o. c., str. 100. – A. Ujević, o. c., str. 120.

<sup>22</sup> Pisac naziva svoj jezik »hrvatskim« (219), sebe »Rvatom, Dalmatinom« (Schiavone, 520), a svoju zemlju »zemlja Rrvatska iliti slovinska« (Schiavonia, lat. Illyricum, 520).

latinsko-talijansko-hrvatski rječnik sa stražnje strane ima tekst oporuke neke mlade žene datiran 29. lipnja 1745.<sup>23</sup> U rukopisnom kršćanskom nauku, koji pripada istom piscu, susreću se još ovi datumi: 2. VII 1704, 6. I 1754, 4. V 1765. i 29. VI 1768. Svi ti podaci svjedoče da je anonimni auktor tih rukopisa živio i radio u 18. stoljeću.

Kod potomaka Marka Kristića u Brelima sačuvala se originalna oporuka koju je »vlastitom rukom« napisao sam Marko 28. X 1863. Iz sudbenog rješenja suda u Makarskoj od 23. VII 1869. razabira se da je Marko umro 17. XII 1867. u Brelima.<sup>24</sup> Njegova je oporuka važna jer se u njoj spominje Markov »did« don Marko Kristić i njegova oporuka koja je sastavljena 29. III 1810. Prema toj oporuci don Marko je tada bio »kurat od Brele«. Bio je rodom iz »Zagozda«, a ocu mu je bilo ime Mijo. Imao je tri brata: Grgura, Stjepana i Ivana, od kojih je Stjepan bio već umro. Iza sebe je ostavio sina Miju, koji je kao oženjen čovjek imao dvoje djece: Marka i Martu. Don Marko je držao kod sebe sinovca Miju i oporučno ostavio njemu i njegovoj djeci svu svoju imovinu u Brelima. Breljanskim je župnikom postao na početku 19. stoljeća.<sup>25</sup> Gdje je bio neposredno prije toga, ne zna se. Godine 1788. bio je župnik u Kokorićima kod Vrgorca.<sup>26</sup> Prema predaji koja se sačuvala kod Kristića u Zagvozdu i u Brelima, don Marko je bio župnikom samo u Dusini (Kokorićima) i u Brelima, gdje je umro 21. travnja nepoznate godine. Tu je i ukopan kao i njegov sinovac Mijo i Mijin sin Marko.<sup>27</sup>

U oporuci don Marko spominje svoje knjige, neke izrijekom, a neke općenito: »Od moji libara bravijar, Kačić i Ritual ostavlja(m) u kuću do deset godina. I lihar od blagosova. Ako bi se koji učinio misnik, neka uzme i spominje od moje duše. A ostale libre ostavlja(m) sve za dušu.« Među ovim posljednjim »librima« bez ikakve sumnje nalazili su se i njegovi rukopisni rječnici i rukopisni kršćanski nauk. Njih je netko od don Markovih baštinka, Mijo, Marko ili Markov sin Ante, poklonio ili uz neku odštetu prodao nekom fratru ili svećeniku, a ovaj ih poklonio arhivu franjevačkog samostana u Imotskome, gdje se sada nalaze.

Drugo je pitanje je li rječnike don Marko i napisao, jer on ih je mogao dobiti od kojega drugog svećenika. Najveća je poteškoća u rješavanju toga pitanja u tome što se nije sačuvalo ni jedan don Markov

<sup>23</sup> Oporuka je pisana: »U Zagvozdu, u kući Katušića na 29. miseca lipnja god. Gos. 1745. Ovomu pismu svidoci Grgur Brnaković i ja Lovre Brzičić, koji ovo pišem virno i pravedno, kako čujem od usta njezini.« Prema pismenom saopćenju don Marka Perice, aktivnog župnika u Zagvozdu, od 4. XII 1958, »u Zagvozdu postoje prezimena: Katušić, Brnas i Brzica«.

<sup>24</sup> Oba sam originalna dokumenta imao u rukama i dozvolom Viktora Kristića prepisao ih za svoju upotrebu.

<sup>25</sup> Sačuvala se potvrda Ilije Mrnjavca iz Brele kojom on izjavljuje da mu je don Marko pozajmio deset talira 4. studenoga 1801. Na žalost, potvrda se nije sačuvala u originalu, nego u prijepisu Marka Kristića, što se razabira iz rukopisa.

<sup>26</sup> Župnici, br. 45, XLVII, Arhiv Makarske biskupije, Posebni ormar u arhivu Splitske biskupije u Splitu.

<sup>27</sup> Podatke iz Zagvozda dugujem vlč. don M. Perici, a one iz Brele svom učeniku N. Diviću.

autograf. Njegovu oporuku napisao je »Dn. Ivan Ribičić, rečeni Medić, kapelan« na molbu »rečenoga Gosña Dn. Marka«, a ne on, vjerojatno jer zbog holesti ili slabosti nije mogao pisati. Kod Kristića u Zagvozdu postoji predaja da je prije don Marka bio od njihova roda svećenik nepoznata imena. Po svoj prilici bilo mu je ime don Stjepan. Još i danas na nj podsjećaju nazivi »popova soba« i »popova kamenica«. <sup>28</sup> Prema tome, mogao bi i don Stjepan biti auktor rječnika.

No vodeni znakovi na papiru svjedoče da je papir izišao iz tvornice u drugoj polovici 18. stoljeća, i to u njegovu zadnjem kvartalu. Stil slova i način njihova oblikovanja odgovaraju stilu i načinu pisanja druge polovice 18. stoljeća. <sup>29</sup> U rječnicima se nalaze riječi kao: *princip* (duca, 277), *cekin*, *dukat* zlatni (ducato, 277), *galija* (galea, 314), *galijaca* (galeazza, 314), *Mlečanin* (Veneziano, 606), *gubernatur* (satrapes, 654), *kančelir* (scrivano, 526) itd., koje podsjećaju na mletačku vlast u Dalmaciji. Iz toga se može zaključiti da su rječnici bili napisani prije propasti Venecije, pogotovu kad se druge države i nazivi njihovih predstavnika uopće ne spominju. Sve nas to upućuje na zaključak da je don Marko Kristić auktor rječnika i da ih je napisao u posljednjem kvartalu 18. stoljeća kao podanik Republike sv. Marka.

## 2. IZVANJSKI OPIS I KOMPOZICIJA RJEČNIKA

1. *Latinsko-talijansko-hrvatski rječnik*: džepnog je formata i veličine 13 × 10 cm. Čvrsto je uvezan. Omot mu je od jagnjeće kože i djelomično osakaćen u dužini rukopisa. Sačuvani dio pokriva hrbat i oko trećinu prve i posljednje strane. Na mjestima su ga oštetili moljci. Između njega i rječničkog gradiva s obje se strane nalazi više starih papira, koji su nekoć bili prišiveni špagom za vanjski omot. Rječnik nema nikakva natpisa ni na izvanjskoj strani omota ni unutra ispred teksta. Rukopis nije bio ni numeriran prije nego sam ga dobio u ruke. Rječničko blago obuhvaća 722 strane od kojih: slovo A 1–58, slovo B ili, kako piše auktor, »slouo Buk« 58–64, »slouo Ce« 64–130, »D litera muta« 131–169, »E litera vocalis« 170–194, »F litera« 195–229, »G litera« 231–243, »H littera« 244–262, »I litera« 263–322, »I, litera« 323–351, »M litera« 352–403, »N litera« 404–427, »O litera« 428–463, »P litera« 464–583, »Q litera« 584–593, »R litera« 594–639, »S litera« 641–684, »T littera« 685–703, »V littera« 706–722. Kako se razabira iz navedenih naslova, pisac se za pojedina slova služi hrvatskim i latinskim nazivima, a u jednom slučaju i staroslavenskim. Kod toga piše obično nepravilno riječ »littera«. Neke su od numeriranih strana prazne, kao: 594, 640, 704. i 705. Između strane 696. i 697. iskinuta su četiri lista, zbog čega je i

<sup>28</sup> Tako don M. Perica u spomenutom pismu od 4. XII 1958.

<sup>29</sup> To je mišljenje i dra V. Mošina, koji je imao rječnike u rukama i pregledao više vodenih znakova na papiru.

tekst slova T oštećen: na strani 696. posljednja je riječ »titulus«, a na strani 697. prva »*truciditas*«. Slovo V obrađeno je samo do riječi *viglanter*. Slova X i Z nisu obrađivana.

S početka je rječničko gradivo pisano vrlo nepregledno. Na prvi mah se uopće ne može uočiti gdje počinje latinski tekst, a gdje talijanski i gdje se svršava hrvatski. Latinski se nazivi ne nižu jedni ispod drugih nego jedni iza drugih. Tekst je jednoga rastavljen od teksta drugoga crticama koje se na mnogim mjestima jedva primjećuju, na primjer: »*abstringo*, is xi, solvo (sciogliere, dislegare), odrišiti, razdrišiti; – *abstraho*, tra(h)is, tractum, abripio, avel(l)o, avoco, abduco (spicare, tirare per forza ò per ingan(n)o, potegnuti na silu oli na privaru.« U onom dijelu rječnika gdje se latinski nazivi nižu jedni ispod drugih crtice se pišu ispred njih. Osim kratkih crtica u tekstu se nalaze i duže crte, koje je auktor rječnika upotrijebio da rastavi teksti jednog slova ili sloga od teksta drugog slova ili sloga. Tako na primjer na strani 58. crta rastavlja tekst slova A od teksta slova B, a crta na strani 60. rastavlja tekst sloga Be od teksta sloga Bi. Ako se tekst jednoga slova ili sloga svršuje na dnu strane, crta se stavlja na vrhu iduće strane. Odatle crte navrh strane ispred pojedinih slova, kao na primjer na strani 64, 131. i 323.

Alfabetски je red riječi vrlo nestalan, jer se mogu često susresti riječi gdje im u alfabetskom nizu nikako nije mjesto. Tako na primjer glagol *aglutino* (25) stoji ispred *agilis* i *agilitas*, a morao bi stajati iz njih. Imenica *calumnia* (69) dolazi ispred imenice *calix* (7), a iza obje prilog *calide*. Iza *dolor*, *dolus*, *dolose* (162), koje nisu u alfabetskom redu, nižu se riječi: *documentum*, *doctus*, *docte*, *docens*, *docibilis*, *docilis*, *docilitas* (163–164), koje također nisu pravilno poredane. Za alfabetski je niz karakterističan slučaj imenice *spatium*, koja prvi put dolazi na strani 669. između *sors* i *specialis* u obliku *spatio*, a drugi put na strani 674. između *stomacose* i *strabo* u obliku *spatium*.

U pisanju latinskih riječi pisac je vrlo malo pazio na latinski pravopis. Mnoge latinske riječi piše s jednostrukim suglasnicima, a po pravilu bi morale imati udvojeni suglasnik; na primjer on piše: *acumulo* (9), *admito* (12), *afectus* (23), *ancila* (30) mjesto *accumulo*, *admitto*, *affectus*, *ancilla*. Latinski slog *ti* nekada prema izgovoru piše sa *ci* ili sa *cz*, kako obično piše hrvatsko *ci*, na primjer: *nuncio* (425), *pronuncio* (563), *altercazio* (27), *ambulazio* (29). Znak *ch*, koji mu često služi za pisanje hrvatskog glasa *k*, upotrebljava kadšto mjesto latinskoga *c* (*k*), kao u riječima: *ad hoch* (11), *nech dum* (411). Isto tako mjesto *th* piše *t* u riječima grčkog porijekla: *apoteca* (38), *cyatus* (130), *termae* (696), *tus* (696).

Pisac nepravilno piše i neke samoglasnike. Mjesto dvoglasa *ae* obično piše *e*, na primjer: *hedus* (246), *letifico* (38), *questio* (584). Jednako mjesto dvoglasa *oe* piše *e* u riječima kao: *ceptus* (87), *penitentia* (522), *prelium* (545). Mjesto samoglasnika *y* piše obično *i* u riječima grčkog postanja: *cimbalum* (130), *gimnasium* (243), *limphatio* (350), *phisica* (511).

Sve je to plod površna rada, male koncentracije, a možda i slabog poznavanja latinskoga jezika. To potvrđuju i riječi kojima manjka neko slovo kao: *auden(s)* (54), *aede(s)* (18), *deliriu(m)* (138), *rabiosu(s)* (595), *(h)omo* (72), *ex(c)eratio* (187), *f(r)aga* (220), *truci(di)tas* (697).

U alfabetski niz pisac je unio izvjestan broj talijanskih riječi od kojih neke pogrešno piše: *sac(c)o* (653), *sale* (642), *scab(b)ia* (657), *scabroso* (657), *singulto* (662), *stirpe* (672), *tal(l)one* (686), *tentatore* (693).

Rod imenica nije svugdje jednako i dosljedno označen. U prvom dijelu rječnika uz običajne oznake roda *m*, *f*, *n* često stoji slovo *g* koje sa *m*, *f*, *n* označuje: *masculini*, *feminini*, *neutri generis*. S takvim oznakama pisac na primjer piše imenice: *dictator*, *m. g.* (157), *distantia*, *f. g.* (155), *domicilium*, *n. g.* (165). Inače se rod redovno kazuje slovima *m*, *f*, *n*. Ali ima velik broj imenica kojima rod uopće nije označen, na primjer: *lapis* (327), *imber* (273), *detestatio* (144), *falsitas* (198), *monimentum* (389), *rostrum* (633).

Pripadanje glagola nekoj od četiri konjugacije nije obilježeno brojkama, kao što je to danas običaj, nego se izražava opisno. Najprije se navodi prvo lice prezenta, onda drugo lice, pa prvo lice perfekta, particip pasivni i na kraju infinitiv, na primjer: *laudo*, *das*, *davi*, *datum*, *dare* (332); *punio*, *nis*, *nivi*, *nitum*, *nire* (579). Sâm je pisac taj postupak protumačio na glagolima: *abnuo* i *abrogo*: »*abnuo*, *nuis*, *nui*, *nuatum*, *nuere*. Ovo se štije ovako: *abnuo*, *abnuis*, *abnui*, *abnuatum* (!), *abnuere*, zašto su ovo breviature po načinu gramatike i od kalepina« (1); »*abrogo*, *gas*, *gavi*, *gatum*, *gare*, to jesti *abrogo*, *abrogas*, *abrogavi*, *abrogatum*, *abrogare*. Tako se razume ove skraćenice i tako se razumiju ostale« (2).

Pisac više puta krivo i pogrešno bilježi neke oblike. Tako piše da genitiv singulara od *an(n)exio* (13) svršava na *-sis*, od *fornicatio* (217) na *-is*, od *fuligo* (225) na *-nis*, od *fulmen* (225) na *-nis*. Prema njegovu mišljenju drugo lice singulara prezenta od glagola *globo* (236) glasi *-bus* mjesto *-bas*, od *obsequor* (433) glasi *-ris* mjesto *-eris*, od *obliviscor* (432) glasi *scris* mjesto *-eris* (*isceris*). Prvo lice prezenta od glagola *jaceo* ne glasi *jaco* (236), kako donosi rječnik, nego *jaceo*. Glagol *obsido* (434) nema I. lice perfekta *obsidi* nego *obsedi*, a glagol *derehquo* (142) nema *derehqui* nego *derehqui*, bez *-n*.

Glagolima: *destruo* (144), *eo* (180), *expugno* (192), *lambo* (326) nisu označeni participi pasivni, pa bi se moglo činiti da ih i nemaju. Glagolima: *emigro* (176), *frico* (222), *l(a)etifico* (322) nije zabilježen perfekt i infinitiv, glagolima: *extenuo* (193), *faveo* (201), *formo* (216) infinitiv, a glagolima kao: *alambo* (27), *altercor* (27), *strepo* (675), *tenuo* (693) nijedan drugi oblik osim I. lica prezenta.

Velik broj latinskih naziva ima uza se po jedan, po dva ili po više latinskih sinonima, kojima pisac pobliže tumači njihovo značenje. Po jedan sinonim imaju na primjer nazivi: *cabal(l)us*, *equus* (64), *habitor*, *incola* (246), *nutrix*, *alumna* (426). Po dva: *privatio*, *spoliatio*, *diminutio* (553), *requiesco*, *conquiesco*, *aquiesco* (619). Po tri: *gens*, *natio*, *genus*,

familia (234), *porto*, *fero*, *defero*, *affero* (529). Više od tri imaju: *munio*, *adorno*, *firmitas*, *confirmo*, *obval(l)o* (398), *parvus*, *pusillus*, *exiguus*, *modicus*, *brevis*, *angustus* (473).

Pisac je neke nazive protumačio latinskim jezikom. To se uglavnom tiče naziva koji su u latinski jezik ušli iz stranih jezika ili se radi o pravnim i filozofskim terminima. Takve su na primjer riječi: *Adonai*, *dictio* (h)ebraica valet idem *dominus* (14); *diploma*, *principium* aut *aliorum magistrat(u)m codicilli, litterae publicae* (153); *colonus*, *qui agrum colit* (92); *dialectica, ars disserendi, disceptatrix veri et falsi, cognitio scientiaeque disputandi* (149); *philosophia*, *studium vel amor sapientiae et pro ipsa sumitur sapientia* (509).

Izvjestani broj latinskih riječi nema talijanskih ekvivalenata, iako je rječnik po svojoj strukturi imao biti trojezični, latinsko-talijansko-hrvatski rječnik. Talijanskih ekvivalenata nemaju na primjer: *famosus* (199), *honor* (256), *induro* (288), *legumen* (334), *scapula* (656), *societas* (659), *socer* (662), *sponde* (671), *thalamus* (695), *ubertas* (710), *validus* (707). Neki opet nazivi nisu protumačeni hrvatskim ekvivalentima, kao *cor(r)ipio* (117), *fabulator* (196), *fuligo* (225), *glosa* (237), *iuridicus* (321), *mancipatio* (360), *officialis* (442), *planta* (517), *scutula* (646).

Talijanska su značenja od ostaloga teksta obično odijeljena okruglim zagradama, vjerojatno po ugledu na *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje. No pisac u tome nije bio uvijek dosljedan. Nekada on zna otvoriti zagradu, a ne zatvoriti je, i obratno, ili zagradu potpuno ispustiti. S otvorenom zagradom piše se talijanski tekst uz: *felicitas* (203), *frictio* (222), sa zatvorenom zagradom uz *discretio* (156), a bez zagrade uz: *lentigo* (336), *mancipatus* (360), *mucus* (395), *radus* (706).

Mnoge su talijanske riječi, promatrane sa stajališta talijanskoga književnog jezika, pisane pogrešno. O njima će biti više govora kad se bude detaljnije analizirao tekst *talijansko-latinsko-hrvatskog rječnika*. Ovdje ćemo navesti samo značajnije omaške. Pisac vrlo često ne udva a suglasnike koji bi se po pravilima književnog pravopisa morali udvajati. Tako on piše: *alteza* (*altitudo*, 28), *amalato* (*morbidus*, 392), *aparato* (*apparatus*, 38), *belo* (*pulcher*, 577), *bocone* (*bulus*, 62), *coragio* (*animus*, 33), *depore* (*depono*, 141), *difeto* (*crimen*, 119), *presa* (*coagulum*, 87) mjesto *altezza*, *ammalato*, *apparato*, *bello*, *boccone*, *coraggio*, *deporre*, *difetto*, *pressa*. No, on isto tako piše dva suglasnika mjesto jednoga u riječima kao: *consumatto* (*devoratus*, 145), *distanzza* (*distantia*, 155), *litte* (*iurgium*, 320), *tranguggiar* (*devoro*, 145). Nekada talijansko -z- piše znakom -cz- koji u talijanskom pravopisu ne postoji: *dispendencza*, *appendenca*, *pertinenca* (*appendix*, 39), nekada sa -t-: *amicitia* (*foedus*, 211), *publicatione* (*editio*, 171), *repetitione* (*epilogus*, 181), *seditione* (*seditio*, 657), a nekada i sa -c-: *condicione* (v. *ignobilis*, 269), *fincione* (*figmentum*, 207), *gracioso* (*facilis*, 196). Naprotiv, mjesto -ci- piše -zi- u riječima: *disconzio* (*casus*, 75), *omizidio* (*homicidium*, 255), *luziola* (*lampyris*, 327). Glasove *f* i *v* zamjenjuje u: *fortivicare* (*fulcio*, 225), *confersazione* (*familiaritas*, 199), *marafigliarsi* (*miror*, 381).

I neki samoglasnici nisu uvijek pravilno pisani. Tako se bez potrebe piše -i- u: *congiungere* (conglutino, 102), *distruggere* (destruo, 144), *eleg(g)iere* (deligo, 174), *leg(g)ie* (lex, 334). Na kraju infinitiva nemaju -e glagoli: *considerar*, *pensar* (considero, 204). To se naročito susreće u izrazima kao: *donar largamente* (dilargior, 152), *mandar fuori* (cructo, 182), *finger di qualche cosa* (dissimulo, 156). Krajnje -e gube i imenice: *nar(r)ator di favole* (fabulosus, 196), *regolator di nave* (navita, 409). Pored toga ima izvjestan broj riječi kojima nedostaje neki samoglasnik, suglasnik ili čitav slog: *biasmare* (culpo, 125), *con pazenza* (v. fere, 204), *bisognos* (egens, 173), *neligente* (incuriosus, 285), *torment* (crux, 124), *consolazio* (consolatio, 106). Neke su riječi načinjene kombinacijom talijanskog i latinskog oblika: *calunniatore* (diabolus, 148), *diff(er)enzia* (abundantia, 2), *ballarino* (ludius, 346), *castitade* (castitas, 75), *core* (cor. 117), *omo* (v. lugubricus, 246), *parentado* (v. cognomen, 89), *prencipe* (monarca, 288), *sapienzia* (sapientia, 650), *setemana* (haebdomas, 249).<sup>32</sup>

Mjesto skupine -sc- pisac često piše -s- ili -ss-, na primjer: *consienzia* (conscientia, 104), *conosere* (v. catalepsis, 76), *disiplina* (disciplina, 154), *lassiato* (omissus, 444), *acressimento* (intentio, 307).<sup>31</sup> Iz talijanskih dijalekata ili iz starijeg jezika uzete su riječi kao: *abbondanzia* (abundantia, 2), *ballarino* (ludius, 346), *castitade* (castitas, 75), *core* (cor. 117), *omo* (v. lugubricus, 246), *parentado* (v. cognomen, 89), *prencipe* (monarca, 288), *sapienzia* (sapientia, 650), *setemana* (haebdomas, 249).<sup>32</sup>

U rječniku ima dosta talijanskih riječi kojima naglašeni slog nije akcentuiran. Tako pored *crudeltà* (feritas, 203), *ferocità* (ferocitas, 204) itd. dolaze i: *felicità* (faustitas, 202), *lealtà* (fides, 207), *nobiltà* (generositas, 233).

Pojedine latinske nazive pisac tumači odgovarajućim talijanskim sinonimom ili s više sinonima, na primjer: *magnitudo*, amplitudo, ubertas (grandezza) (357), *negatio*, negantia (negazione) (412); *assertio* (*confermazione*, *approvamento*, *affermazione*) (46); *conscriptio* (*conscrizione*, *partizione*, *scrittura*, *registro*) (104). U tom poslu on se ne drži nekoga određenog pravila, nego bilježi sad više sad manje sinonima, prema svojoj uvidavnosti i raspoloženju u času pisanja. Kako nije imao sistema u svom poslu, nekada za latinske izraze ili nazive ne traži adekvatnu riječ u talijanskom jeziku, nego ih kazuje opisno, na primjer: *insolubilis* (che non si può sciogliere) (202); *jubatus* (chi ha crini) (319); *luciferus* (chi porta lumiera, luce). Neke latinske nazive krivo tumači u talijanskom jeziku, kao: *fabulosus*, *sa*, *sum* (narrator di favole e menzogne) (196); *fecunditas*, *tis f.* (fertile, fecondo e abbondante) (211); *obsecra-*

<sup>30</sup> Nekij stariji talijanski rječnici kao *Vocabolario italiano e latino*, t. I. In Venezia 1794. riječ imaju. Zingarelli u svom rječniku *Vocabolario della lingua italiana*, IV. ed. (Milano 1933-34) ističe da riječ ide u arhaizme i da se u književnom jeziku ne upotrebljava.

<sup>31</sup> To je karakteristika mletačkog dijalekta u kojemu se jednako izgovaraju *sc*, *s* i *ss* (Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1829).

<sup>32</sup> Iz mletačkog su dijalekta: *ballarino* (zapravo *balarin*), *prencipe* i *setemana* (Boerio, o. c., str. 33, 462, i 576). Ostale su uzete iz starijeg jezika od kojih se neke ne nalaze ni u *Vocabolario degli academi della Crusca*, I-IV, Venezia 1763.

*tio, tionis, f.* (prego affetuoso) (433). U prvom slučaju daje pridjev imeničko značenje. U drugom, naprotiv, daje imenici pridjevsko značenje. U trećem imenicu tumači glagolom.

Već je rečeno da pisac nije neke latinske nazive protumačio u talijanskom jeziku. Isto tako nije označio što u hrvatskom jeziku znače: *corripio* (117), *fabulator* (196), *fuligo* (225), *funus* (227), *glossa* (237), *iuridicus* (321), *mancipatio* (360), *planta* (517), *rubigo* (634), *speculatorius* (676), *torax* (702), *vetuste* (720), *vigilanter* (722). Pored toga neke latinske termine krivo tumači u hrvatskom jeziku. Tako mu imenica *fractio* znači – *prilomiti, razbiti, izkršiti i učiniti u komade* (219), a imenica *obsequium* – *učiniti drago, ugodno, na volju, služiti* (433). Obratno glagol *puno* znači mu – *pokaranje, pedipsanje* (579), a glagol *taceo* – *mučanje* (696). Neki pridjevi imaju značenje imenice: *admotus, ta, tum* – *približanje, primaknutje* (12); *podagrosus, sa, sum* – *gutavac* (521), a neki priloško: *devotus, ta, tum* – *bogoljubno, bogomilo, skrušeno i ponizno* (146); *flacidus, da, dum* – *mlohavo, slabo, nemoćno, umorno* (209). Ponekad pridjev ima glagolsko značenje, a glagol i imenica priloško: *fornicatus, ta, tum* – *učiniti na čemer, šćemeriti* (216); *inferveo* – *vriilo, uzavrilo, jako sgrijano* (291); *divulgo, are* – *znano, očitno, očitovano* (160); *sapor, poris* – *ugodno, lipo, slatko, ljubko* (645).

Za neke latinske riječi pisac nije našao u hrvatskom jeziku adekvatan sinonim, pa im značenje kazuje opisno: *loquax, cis* – *koji puno govori, koji vele govori* (342); *physicus* – *koji znade stvari naravske* (511); *proverbium* – *reći rič, kojom se mnozi oli svak služi* (569); *sativus, va, vum* – *stvar pitoma koja se sije oli sadi, oli je dobra sijati oli saditi* (649).

Na svaku riječ koja je u latinski jezik došla iz drugih jezika pisac upozorava i nastoji protumačiti što u hrvatskom jeziku znači. Najviše je takvih riječi došlo iz grčkoga jezika: *daemon* – *udoba. Ovo je rič grčka, a latinski reći će znaor, koji znade* (131); *diabolus* – *diavol jesti rič grčka, a latinski oće reći calumniator, to jesti zlobni potvorilac* (148); *Olympius* – *ovo je rič grčka, a latinski reći će nebeski* (444). Nekoliko posuđenica ima iz sirijskoga, židovskoga i perzijskoga jezika: *abba* – *rič sirijsanska, zlamenuje reći oće oli Bože* (1); *gehenna* – *razumi se pakao i oganj pakleni, kako se vadi iz vandelja i iz Joba* (232); *hosa(n)a* – *ovo su dvi riči židinske stisnute u jedno i reći će zdrav budi* (258); *satrapes* – (pisac ima pogrešno satrapo) *ovo je rič persijsanska, a latinski zlamenuje prefekto od profencije, komesar iliti namistnik jednoga kralja ili principa u profenciji* (654).

Hrvatski je dio rječnika pisac obrađivao prema latinskom i talijanskom tekstu, ali ne uvijek jednako i dosljedno. Sa svoje je strane nastojao za svaku latinsku i talijansku riječ naći adekvatan hrvatski sinonim. Naravski, svaki mu put to ne uspijeva. Zato se ponekada u hrvatskom dijelu teksta ne nalazi jednak broj naziva kao u latinskom ili u talijanskom dijelu. No, ima dosta slučajeva gdje njegov hrvatski tekst obiluje većim brojem naziva nego odnosni latinski ili talijanski tekst. Evo nekoliko primjera: imenica *dominus* (164) ima još latinski sinonim *princeps*

i latinsko tumačenje »et qui potestatem in alium habet«. Odgovarajući talijanski tekst sastoji se od dva sinonima: *signore, maestro*. Hrvatski tekst odgovara uglavnom latinskom tekstu, a samo djelomično talijansko: *gospodin, poglavar i koji imade vlast svrhu druzi, meštar*. Uz imenicu *particeps* (476) pisac bilježi dva latinska sinonima: *consors, socius* i jedan talijanski: *partecipante*. Hrvatski dio glasi: *dionik, družbenik ili ortak* i odgovara latinskom tekstu. Imenica *latro* (331) ima uza se četiri latinska i tri talijanska sinonima: *praedo, sicarius, grassator, excussor (ladrone, assassino, sassino)*. Hrvatski dio ima pet sinonima: *lupež, ajduk, razbojnik, aramijska, cesadžija*, koliko ih ukupno ima latinski tekst.

Ipak se pisac u pisanju hrvatskog teksta više obazirao na talijanski tekst nego na latinski, što se razabira iz rječničkog gradiva. Latinski pridjev *divus* (160) nema uza se ni jednoga latinskog sinonima, a ima tri talijanska: *divino, santo, celeste* i prema njima tri hrvatska: *božanstveni, sveti, nebeski*. Imenica *malitia* (359) ima uza se još sinonime *fraus, caliditas* i četiri talijanska ekvivalenta: *malizija, perversità, fraude, ingan(n)o* i prema njima četiri hrvatska: *zloća, opačina, imba, privara*. To se može razabrati i iz onih slučajeva, gdje prema opširnijem latinskom tekstu stoji kraći talijanski tekst. Glagol *emigro* (176) se poblize objavljuje glagolima: *excedo, discedo, migro* i talijanskim *partirsi da un luogo*, kojemu odgovara hrvatski izraz: *diliti se od jednoga msta*. Uz glagol *postulo* (534) stoje sinonimi: *peto, posco, desidero, requiro*. Prema njima stoje samo dva talijanska: *dimandare, richiedere* i dva hrvatska: *pitati, iskati*.

No, pisac nije išao samo za tim da što vjernije protumači latinske i talijanske nazive nego je nastojao da uz njih zabilježi i sve hrvatske sinonime koji su mu bili poznati u času pisanja. Tim svojim postupkom pokazao je koliko poznaje svoj jezik, osobito narodni govor. Latinska imenica *pabulator* (464) znači u hrvatskom: *pastir, čoban, koji ide za pašom*. Posljednji izraz pisac je napisao prema talijanskom tekstu: *chi va a pascolare*. Prvu imenicu bilježi prema latinskoj *pabulator* i talijanskoj *pascolatore*, a imenicu *čoban* dodaje kao sinonim imenici *pastir* i time obogaćuje rječničko gradivo. Prema imenici *pinguedo* (514), talijanski *grassezza*, pisac bilježi tri hrvatske imenice: *prutilost, tustina, debelost* i tako latinski i talijanski tekst obogaćuje dvama hrvatskim sinonimima. Još više obogaćuje hrvatski tekst uz imenicu *exemplum* (187), talijanski *esempio*. Prema jednoj latinskoj i jednoj talijanskoj imenici hrvatski tekst ima tri imenice s kratkim tumačenjem: *prilika, izgled oli muštra od jedne stvari, koja se prodaje oli čini*. Glagol *lavo* (332) ima uza se samo jedan talijanski sinonim *lavare*, ali zato ima tri hrvatska: *opirati, prati, umivati*.

S pitanjem obradbe rječničke građe i načina kako je ta građa raspoređena u tekstu usko je povezano pitanje: kojim se rječnicima auktor služio kao izvorima i uzorima za svoj rječnik? Posebno nas zanima pitanje: kojim se rječnicima služio kod obradbe hrvatskog dijela latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika? U kojoj je mjeri ispisivao iz njih

rječničku gradu? Je li kod toga bio izbirljiv, pa je neke riječi uzimao, a neke odbacio? Na ta i druga pitanja koja se nameću u vezi s rječničkom blagom nije lako odgovoriti jer je pisac, koji je prešutio svoje ime, prešutio i izvore kojima se služio. Na osnovi građe, koja je nesistematski obrađena, može se sa sigurnošću ustvrditi da je pisac u svom poslu bio dosta neovisan o svojim izvorima. U želji da dade nešto novo, samostalno i svoje, nije se držao jednog stalnog izvora i uzora, nego je latinsku i talijansku gradu uzimao nasumce iz nekoliko rječnika. Pisac se nije držao ni jednog unaprijed utvrđenog sistema ili plana u obrađivanju gradiva. Zato neki latinski nazivi obiluju latinskim i talijanskim sinonimima, a drugi ih ili nemaju ili ih imaju vrlo malo u odnosu prema prvima. Na osnovi rječničke građe kakvu nam je pruža rječnik može se ustanoviti da je pisac svoj posao obavljao površno, jer se jedino tako može protumačiti onako velik broj pravopisnih i jezičnih pogrešaka. Nadalje to nas navodi na zaključak da pisac nije dobro poznavao latinski jezik. Nešto je bolje poznavao talijanski, ali ne književni talijanski jezik, nego onaj kojim se govorilo u Dalmaciji, a to je bila mješavina književnog jezika i mletačkog dijalekta.

S formalne strane rječnik je dosta sličan *Slovníku* Jakova Mikalje. Oba imaju po nekoliko sinonima gotovo za svaki pojam iz sva tri jezika. Oba imaju talijanski tekst u sredini i u zagradama. Zagrade se dosljedno ne pišu ni u jednom ni u drugom rječniku. Najveća je između njih razlika u tome što Mikalja u *Slovníku* hrvatske riječi tumači talijanski i latinski, a auktor imotskog rječnika latinske riječi talijanski i hrvatski. Pa i pismo, pravopis i rječnička građa obaju rječnika u mnogočemu su slični. To posebno vrijedi za hrvatsku rječničku gradu. Nisu rijetki slučajevi da se oba potpuno podudaraju u hrvatskom tekstu. Tako na primjer za latinsku imenicu *gossipium* (237), talijanski *bombace* i hrvatski *bumbak*, *pamuk*, Mikalja ima isti tekst s tom razlikom što mjesto *bombace* piše *bambace* i što ima sinonim *cotone* suviše. Naprotiv, za latinsku imenicu *molestia* (386) imotski rječnik ima dva talijanska ekvivalenta: *molestia*, *fastidio*, a Mikalja samo jedan: *importunità*. Međutim, oba imaju ista dva hrvatska ekvivalenta: *dosada*, *dodijanje*. Prema glagolu *eligo* (174) oba autora imaju talijanski: *eleggere*, *scegliere*, a prema njima hrvatski: *obirati*, *izabrati*. Jedino što Mikalja piše *izabrati* prije *obirati*. Između njih postoji veća razlika u pisanju latinskih sinonima. Mikalja ima: *eligo*, *deligo*, *seligo*, *lego*, a imotski rječnik: *eligo*, *deligo*, *carpo*, *lego*, *excerpo*, *opto*, *adopto*.

Premda ovakvi slučajevi nisu rijetki, ipak se iz njih ne može apodiktiki tvrditi da se auktor imotskog rječnika svjesno i dosljedno služio Mikaljinim rječnikom i iz njega obilno ispisivao hrvatsko gradivo jer, s druge strane, postoji mnogo veći broj slučajeva gdje se oni posvema razilaze. Na osnovi tih konstatacija nameće se misao da je auktor imotskog rječnika posjedovao Mikaljin *Slovník*, da ga je dobro poznavao i da se njime u životu mnogo služio. Kasnije, kad se odlučio da sastavi svoje rječnike, imao je na pameti Mikaljin rječnik. U nj se ugledao, ali

površno i iz pamćenja unosio njegovu građu u svoje rječnike. No to ne isključuje mogućnost da je od vremena do vremena iz njega ispisivao hrvatsko gradivo, a istovremeno i neke latinske i talijanske sinonime.

2. Za razliku od *latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika* rječnik *talijansko-latinsko-hrvatski* predstavlja pokušaj da se u jednom svesku dade *hrvatsko-talijansko-latinski* i *talijansko-latinsko-hrvatski rječnik*. Rukopis je iste dužine i širine kao i prvi rukopis. U početku je bio tvrd uvezan u kartonske korice s kožnim omotom. Sada je tako uvezan samo hrbat. Koža je sa strana izrezana, vjerojatno nožem. Rječničko je gradivo zaštićeno rabljenim papirima kao i u prvom rječniku. Ispisani su ili bosančicom ili latinicom. Sadržaj im je različan. Tekst pisan bosančicom religioznoga je sadržaja, a tekst pisan latinicom sadržava rječničku građu koju je pisac ispisivao prije sastavljanja rječnika, a služila mu je kod prevođenja i učenja nekih talijanskih i latinskih tekstova. Svi ti listovi bili su nekoć prišiveni za korice špagom. Numeracija je strana provedena tek pošto sam rječnike dobio na upotrebu. Čitav rukopis ima 642 strane. Prvih 218 strana imalo bi predstavljati *hrvatsko-talijansko-latinski rječnik*. No, rječničko je gradivo na tim stranama ispisano bez reda i nekog plana. Sadržaj mu je raznolik, kao što mu je raznoliko i pismo kojim je pisan. Devetnaest je strana s početka pisano bosančicom koja je vrlo čitljiva i lijepa. Isto tako su samo bosančicom ispisane i strane: 73–82, 162–163. i 177–204. Ako se izuzmu stranc 162–163, ostale daju utisak kao da su ostaci ili dijelovi nekog većeg i opširnijeg hrvatsko-talijansko-latinskog rječnika koji je bio napisan bez nekog određenog sistema. U sačuvanim ulomcima riječi se ne nižu alfabetskim redom jedna ispod druge, nego kojekako jedna do druge. Najprije se obrađuje nekoliko pojmova slova L, pa po nekoliko pojmova slova: M, I, J, P, D, Š, N, O i nekih drugih. Neka se slova obrađuju na dva ili na tri mjesta, kao na primjer slovo O i P. U tom dijelu rječnika ima jedna novost koja se ne susreće ni u jednom drugom rječniku. Talijanske se i latinske riječi pišu bosančicom i prema hrvatskom izgovoru, a ne kako se pišu i izgovaraju u tim jezicima. Tako pisac svako talijansko *st* piše sa *št*: **чнзма цнкала** (10),\* **днка, част хонца** (13). Krajnje latinsko *-s* i talijansko i latinsko udvojeno *-ss-* čita uvijek kao *-š-*: **маннш (фзрнождш, фзрнеждш, 2), дкшо (грошо, 12), мнннш (73)**. Tako ponekad čita intervokalno *-s-*: **желна (дзшндерно, 10), транштштш (201)** i skupinu *-sc-*: **лвншт (73), фашннацно (75), адоланенцна (193)** i gotovo svako talijansko i latinsko *s*: **шмпрс (15), окспатшш (73), пшларс (75)**. Katkada talijansku skupinu *sch* čita kao *-šč-*, a skupinu *chi* kao *č*: **шћаварс = schiavacciare (191), днд (вѣно = vecchio, 14)**. Latinski glas *x* nekada čita kao *ž*: **жтрмшш (76), дѣнжшш (77)**, a nekada kao *š*. To obično biva onda, kad se *x* nađe ispred *t*: **цпрншш (177)**. Talijansko *ce* (če) piše znakom **цѣ** iz čega se može zaključiti da ga je čitao kao hrvatsko *ce*: **прднци (7), солнцнто (7)**. Jedanput glas *s* na početku riječi piše

\* Budući da tiskara ne raspolaže slovima bosančice, za tekst pisan bosančicom poslužili smo se mjesto njih slovima crkvene cirilice.

sa ž (ж): **МАНДАР ВНАЛА ЖИТЕ** (13), a glas f (ф) kao v (в): **ВІРОЦНТА** (16). Glas z (с) koji put piše sa з: **ВЪЛГАРНСАДР** (178), a koji put sa с (ц): **ЄКЦІВНЦА** (5) prema izgovoru.

U ovom dijelu rukopisa ima strana (67–72, 164–166, 213–217), na kojima je hrvatski tekst pisan bosančicom, a talijanski i latinski tekst talijanskom, odnosno latinskom grafijom, na primjer: **ОСТАРИО** (vecchio (vecch, 67), **ОВЛАЖНО** (inumidito, madefactus, 67), **ОВОМЕ** (ecome, ecceme, 67). Ostale strane sadržavaju različno rječničko gradivo, bez određenog reda i sistema. Tako strane 21–24, 33–48, 51, 59–66, sadržavaju riječi talijansko-hrvatske bez alfabetskog reda. Strane 25–30, 90–154, sadržavaju riječi hrvatske i latinske. Djelomično riječi svih triju jezika. Strane: 87–89, 155–161, 205–212, sadržavaju riječi latinske, protumačene hrvatskim sinonimima, a samo izuzetno i talijanskim sinonimima, na primjer: **pecus, pecoris - stado - grege** (87).

U dijelu rukopisa koji je pisan bosančicom veći dio hrvatskih riječi nema latinskog značenja, nego samo hrvatsko i talijansko: **ЛОИТИ, КАЛАФАТИТИ** (**АДВАДР**, 1), **ПЕДАА** (**ПАЛМО**, 6), **ОДРИТИ** (**ШКОРТИКАР**, 12). Značenja su pojedinih naziva međusobno rastavljena crticom. Ispred svake hrvatske riječi nalazi se crtica, kao što se u prvom rukopisu nalazi ispred svake latinske. Njihova talijanska i latinska značenja nisu od njih rastavljena nikakvim znakom. Samo su pogdje rastavljena zarezom: **ЛОНАЦ, ПИНАТА, ОЛА** (1). Određeni skupovi riječi odijeljeni su između sebe odužom crtom. Ona rastavlja riječi s različnim početnim slovom ili s različnim početnim slovima. Takvom s crtom rastavljene i skupine riječi pisane različnim pismenima, ponekad i riječi pisane samo latinicom.

Tekst pisan bosančicom dosta je ujednačen. Pisao ga je isti pisac i u isto doba. Ostali je tekst pisan nejednakim pismom iako bez sumnje potječe od istog auktora. Od ostalog pisma najviše se razlikuje pismo na strani 63–66. Čini se da ga je pisac pisao u drugo doba i s većom pažnjom. Slično se može reći i za pismo na omotnim listovima od kojih su neki ispisani vrlo lijepom i čitljivom bosančicom. Međutim, ima nekoliko strana koje su pisane nemarno, nečitljivo i drugim crnilom. Budući da tekst omotnih listova ne ide u rječnik, bez obzira na nj donosim na idućoj strani pojedine znakove koje je pisac upotrijebio za pojedine glasove, dok je bosančicom pisao hrvatsko-talijansko-latinski rječnik.

Glavni dio ovog rukopisa sačinjava *talijansko-latinsko-hrvatski rječnik*. Njegov tekst počinje na strani 219. i svršava se na strani 642, ili još bolje, na strani 633, jer strane 634–642, sadržavaju »Costumi de' Morlachi – Običaje vlaške«. Tekst na strani 219, počinje opaskom: »Ovdje počimaju riči talijano, a slide latino, pak arvatski«. Tim riječima pisac je dao opisni naslov ovom dijelu rukopisa. Neposredno ispod te opaske stavio je podnaslov *A lettera*. Slične, uglavnom nepravilno pisane, naslove nose i ostala slova: B litera, C littera, D littera, E litera, F litera, G littera, I littera, L littera. Slovo M nema naslova jer mu je s početka tekst oštećen. Ostala slova imaju naslove: N litera, O litera, P litera, Q litera, R litera, S litera, T littera, V litera, X litera, Z litera. Budući



da se radi o talijanskim riječima, koje se tumače latinskim i hrvatskim jezikom, nijedan od naslova nije pravilno pisan. Osim prvog naslova »A lettera«, koji bi imao glasiti »A lettera«, svi su drugi pisani latinskim jezikom pretežno nepravilno.

Pojedina slova obuhvaćaju nejednak broj strana: A 219–231, B 232–242, C 242–261, D 262–278, E 279–287, F 288–313, G 314–322, I 323–352, L 353–362, M 363–393, N 395–406, O 408–424, P 425–472, Q 473–474, R 475–508, S 509–572, T 574–594, UV 596–628, X 629, Z 629–633. Između rječničkog gradiva nalazi se pokoja strana ili dio strane čist i neispisan. Tako na primjer čiste su strane: 287, 311–313, 394, 407, 573, 595. Djelomično su čiste i nepopunjenje strane: 231, 261, 278, 322, 352, 424, 472, 508, 628. Karakteristična je opaska uz slovo X: »Ovo slovo u talijanskom jeziku ne imade mista, zašto usrid riči nam'isto njega služe dva ss, kakono Alexandro, a u talijanskomu jeziku Alessandro. A druga služi samo jedno s, kakono exemplum, a u talijanskomu jeziku esempio.« Karakteristična je i opaska i za slovo Z: »Ovo slovo veće jesti grčko negoli latinoh, a u latini jezik ne služi, osim za izreći kakovo ime, kakono Zacaria, Zacheo etc.«

Ispred svake talijanske riječi u alfabetskom nizu stoji crtica, kao što stoji u prvom rukopisu ispred svake latinske. Crticom su rastavljene i riječi s jednakim početkom od riječi s drugačijim početkom istoga slova. Riječi slova B, za razliku od riječi drugih slova, pišu se velikim početnim slovom.

Talijanska i, donekle, latinska ortografija u rječniku nije književna. Pisac redovno pojednostavnjuje pisanje talijanskih i latinskih riječi. To se naročito tiče udvojenih suglasnika. Tako mjesto: *abbaiare, gabella, saccheggiare, tenereza, ufficiale, vassallo, zucca* piše: *abaiare* (219), *gabela* (314), *sachegiare* (509), *tenereza* (580), *uficiale* (601), *vassalo* (601), *zuca* (633). To je značajka mletačkog dijalekta u kojemu se suglasnici udvajaju samo onda kad to traži izgovor riječi. Takav slučaj imamo u riječi *vassalo* gdje se ss udvaja da se označi da ga treba čitati kao s, a ne kao z. To je jedna od uočljivijih značajka talijanskog jezika u rukopisu. No u njemu ima dosta drugih obilježja koja nisu na prvi mah tako uočljiva jer obuhvaćaju malen broj riječi.

U nekim riječima stoji samoglasnik -e- mjesto književnoga -i-, na primjer: *anetra* (225),<sup>33</sup> *consegliare* (254), *defendere* (264), *degnità* (264), *destruzione* (266), *devoratore* (266), *fenestra* (294), *padregno* (426), *pregione* (454), *prence* (456) *recamare* (481), *remedio* (485), *reputazione* (488), *respondere* (489), *tegn* (578), *tossere* (587). Naprotiv, mjesto književnoga -e- dolazi -i- u: *dilicateza, dilicato* (268), *estranio* (285), *liccare, ligame* (359), *lucire* (361), *simplicità* (537).<sup>34</sup>

<sup>33</sup> Od navedenih tal. rječnika riječ dolazi samo u *Vocabolario italiano e latino*, t. I (str. 27) s oznakom da je zastarjela.

<sup>34</sup> Riječi: *defendere, fenestra, recamare, remedio, respondere, tegna, tossere, estranio, licare* i *ligame* ima Boerio (o. c.) s tom razlikom što glagole piše bez krajnjega -e iza -r-. Riječi kao: *degnità, destruzione, pregione, dilicatezza* donose *Vocabolario italiano e latino, Vocabolario degli academici della Crusca, Dizionario della lingua italiana*, I–VII, Padova 1827–1830. Zingarelli ih (o. c.) ubraja u arhaizme kao i riječi:

Povodeći se za latinskim oblicima pisac piše sa *-u-* mjesto sa *-o-*: *multiplicare* (388), *pulmone* (447), *pultrone* (447), *vulpe* (624).<sup>35</sup> Ali, on piše sa *-o-* mjesto sa *-u-*: *donque* (276), *molinaro* (383), *mongere* (385), *morice* (388), *nodrimento* (401), *occidere* (409), *ongere* (414), *onghia* (414), *onzione* (415), *presuntuoso*, *presonzione* (457), *robriica* (506), *simolacro* (536), *singolto* (537), *soblimità* (539).<sup>36</sup> Nadalje, mjesto sa *-o-* piše sa *-i-*: *dimanda* (268), *dimandare* (267).<sup>37</sup> Mjesto sa *-uo-* piše samo sa *-o-*: *fora* (301), *nocere* (405), *nocimento* (405), *ovo* (424), *scotere* (525), *votare*, »izprazniti« (626).<sup>38</sup> Još su zanimljiviji oblici: *mascara* (369), *salvatico* (513), *salvaticina* (513), *sporcaria* (553), *zucaro* (633),<sup>39</sup> gdje mjesto književnoga *-e-* stoji *-a-*. Pisac piše i *magnafico* (364) mjesto *magnifico*, *mestiero* (376) mjesto *mestiere*, *monimento* (386) mjesto *monumento*, *calunnia*, *calunniare* (247) mjesto *calunnia*, *calunniare*.<sup>40</sup>

U izgovoru pisac nije dovoljno razlikovao *-s-* i *-sc-*. Zato piše: *cognosere* (253), *disedenti* (270), *lassiare* (354), *lassivia* (353), *pesse* (440), *relassiamiento* (484), *sendere* (519) pored *biscia* (237), *discernere* (270), *pesce* (440), *scesa* (519).<sup>41</sup> Isto tako u pisanju nije dovoljno razlikovao slogove *-ci-* i *-zi-*. Zato u nekim riječima piše *-ci-* mjesto *-zi-*: *afecione* (221), *disgracia* (272), *facoletto* (292), *ocio* (410), *pacienza* (426), a u nekim *-zi-* mjesto *-ci-*: *caziar* le mosche (390), *spzialmente* (550).

U rječniku ima izvjestan broj riječi, koje su pogrešno pisane. Neke mjesto jednostrukog suglasnika imaju dvostruki. Tako mjesto: *cofano*, *espediente*, *obietto*, *oca*, *soggezione* rječnik ima *coffano* (250), *espe-*

*prence*, *reputazione*, *dilicato*, koje svi navedeni rječnici nemaju. Nijedan od navedenih rječnika nema: *consigliare*, *devoratore*, *padregno*, *lucire*. Zingarelli ima: *devorare* i *lucimento* i za njih kaže da su zastarjeli i da nisu u upotrebi (o. c., 360, 874). Imenice *simplicità* imaju *Vocabolario della Crusca* (IV, 374) i *Dizionario* (VI, 743).

<sup>35</sup> Riječ *multiplicare* imaju *Dizionario* (V, 305), *Vocabolario italiano* (I, 291) i *Vocabolario della Crusca* (III, 218), *pulmone* ima samo Zingarelli (o. c., 1224), a *pultrone* i *vulpe* ni jedan od tih rječnika.

<sup>36</sup> Neke od tih riječi nalaze se u nekim od navedenih rječnika: *donque* (*Dizionario*, III, 388), *molinaro* (Zingarelli, o. c., 973), *morice* (*Dizionario*, V, 275), *nodrimento* (*Voc. della Crusca*, III, 250), *occidere* (*Voc. della Crusca*, III, 272, Zingarelli, o. c., 1037), *onghia* (zapravo *ongia*, Boerio, o. c., 287), *onzione* (Zingarelli, o. c., 1049), *presuntuoso*, *presonzione* (*Dizionario*, V, 914, Zingarelli, o. c., 1194), *simolacro* (*Dizionario*, VI, 742). Ostale ni u jednom od tih rječnika.

<sup>37</sup> Obje riječi imaju *Dizionario* (III, 196), *Vocabolario della Crusca* (II, 91), *Vocabolario italiano* (I, 145) i Zingarelli (o. c., 372) koji kaže da su riječi zastarjele i izvan upotrebe.

<sup>38</sup> Riječ *fora* pored rječnika navedenih pod 37) ima Boerio (228). Glagole *nocere* i *scotere* (*Dizionario* ima *scotente*, VI, 592) nema nijedan rječnik. Gl. *votare* i im. *uocimento* imaju: *Dizionario*, *Vocabolario della Crusca* i Zingarelli. Za *ovo* Zingarelli (o. c., 1072) kaže da je »dialettale«.

<sup>39</sup> Oblici: *mascara*, *sporcaria* i *zucaro* pripadaju mletačkom dijalektu (Boerio, o. c., str. 339, 621, 747), a *salvatico* i *salvaticina*, koji dolaze u starijim rječnicima, osjećaju se zastarjelim.

<sup>40</sup> Oblik *magnafico* nema nijedan rječnik i vjerojatno je nastao pogreškom pera. To vrijedi i za oblike *calunnia*, *calunniare*. *Mestiero* je stariji oblik za *mestiere*, *monimento* za *monumento*.

<sup>41</sup> Vidi bilješku 31.

*diente* (283), *obbieto* (408), *occa* (409), *soggezzione* (541). Druge imaju neko slovo više, kao: *ancundine* (224), *lendindinoso* (356) ili neko drugo slovo mjesto pravoga, kao: *fafa* (292), *gegiardo* (356), *maninconia* (366), *porcho* (448), *sicchità* (527), *stolcizia* (562), *filupo* (614). U imenici *consorbini* (254) -r- stoji ispred -b- mjesto iza njega. Riječi: *hodioso* (410), *hum'le* imaju sekundarno *h-* na početku. Tu se pisac poveo za latinskim oblicima. Prema latinskim oblicima on piše *i*: *aqua* (220) mjesto *acqua*, *excelente* (279) mjesto *eccellente*, *extenuare* (285) mjesto *estenuare*, *opprobrio* (416) mjesto *obbrobrio*, *esercizio* (284) mjesto *esercizio*. Neke riječi piše prema hrvatskom izgovoru: *parentexi* (430), *aprossimarsi* (227), *aproxito* (227), *armato con lanca* (228), *ascexa* (229), *bonacza* (238), *ilustriscimo* (324), *nuvoloxo*, gdje je *x* čitao kao ž, *sci* kao š, *c* kao č i *cz* kao c.

Riječi s naglašenim posljednim slogom često stoje bez oznake naglasaka, na primjer: *accioche* (220), *calamita* (242), *finche* (298), *perche* (437), *pero* (438). Neke su bez krajnjega -e, kao: *albergator* (222), *alfier* (223), *biasimar* (237), *ritener* (499). Neke riječi nemaju latinskih ekvivalenata. Takve su na primjer: *cambio* (255), *condizionale* (252), *fragile* (304), *inespugnabile* (338), *rafrontare* (472), *rostire* (504), *sino* (538), *spatola* (549), *strambo* (563), *studio* (565), *succido* (567), *utero* (627), *vietato* (613). Još veći broj riječi nema hrvatskoga značenja: *abominare* (219), *alterazione* (223), *ansietà* (225), *argine* (227), *armonia* (228), *assistenza* (230), *balcone* (233), *buca* (240), *discreto* (271), *disordine* (272), *eccelso* (280), *esorazione* (284), *fulgore* (300), *fossa* (304), *guastare* (321), *guscio* (322), *jatanza* (323), *immodestia* (327), *ingordo* (337), *instigare* (345), *istrice* (352), *lauto* (355), *lenzuolo* (357), *letargo* (357), *lugubre* (361), *mecanic* (370), *moderazione* (381), *modestia* (382), *nipote* (400), *obliquo* (409), *oracolo* (417), *originale* (419), *periodo* (438), *prerogativa* (456), *presumere* (458), *professione* (461), *problema* (462), *provocare* (468), *putrido* (471), itd. Najviše ih je koje počinju slovom *s*.

Red je riječi u alfabetskom nizu na mnogo mjesta pobrkan. Neke riječi dolaze u alfabetskom nizu prije drugih, a morale bi stajati iza njih. Tako imenica *agilità* (222) stoji ispred *aggradire*, a *agevolmente* iza *aggradire*. Imenica *bocca* (237) dolazi između *biasimo* i *biasimare*, a *briglia* (240) između *buco* i *bufone*. Ispred imenice *cambio* (255) nalazi se oveći broj riječi koje počinju sa *ce-*, *ci-*, *cl-*, *co-*. Neposredno ispred nje nalazi se imenica *conestra*, a iza nje: *cagione*, *caglia*, *camozzo*, *canale*, *candido* pa *collegato* koja se nalazi i na strani 250. Glagol *ingere* (294) stoji ispred imenice *fenestra* i još četrnaest riječi koje počinju sa *fe-* (294–295). Na strani 598. imenica se *vaso* ponavlja četiri puta u alfabetskom nizu. Odmah poslije nje stoji pridjev *valente* pa imenica *uccisore*. Na idućoj strani imenica *vaso* dolazi po peti put, ali ovaj put iza *ucciso*. Takvih i sličnih slučajeva u kojima je alfabetski niz pobrkan ima u rječniku dosta velik broj.

U alfabetskom nizu ima izvjestan broj latinskih riječi, kao što su: *antecessore* (225), *conservatus* (254), *aedificium* (280), *fortificatus* (303), *grandis* (317), *impudicus* (328), *inimicus* (341), *lepra* (357), *mo-*

*litia* (384), *pudicitia* (469), *seditiosus* (527), *squalor* (556) od kojih su neke u rječniku pogrešno pisane.

Latinski dio ovog rječnika ima slične nedostatke kao i latinski dio *latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika*. Pisac najčešće griješi u pisanju riječi s udvojenim suglasnicima, na primjer: *belum* (duelo, 277), *coruptus* (coroto, 259), *intervalum* (distanza, 273) i s dvoglasima *ae, oe*, mjesto kojih redovno piše samo *e*: *cecus* (cieco, 248), *evum* (età, 285), *questio* (disputa, 273) – *fetor* (lezzo, 358), *pena* (pena, 436), *penitentia* (penitenza, 436). Neke riječi piše sa sekundarnim *h*: *haestas* (state, 558), *haerarius* (tesoriere, 582), a neke bez temeljnoga *h*: *iems* (verno, 610), *och modo* (in tal modo, 346), *odie* (oggi, 412), *oribilis* (oribile, 420). Neke bilježi hrvatskom grafijom: *donech* (finché, 298), *observazio* (risguardo, 496), *puerizia* (fanciullezza, 290), a neke talijanskom: *admirazio* (maraviglia, 367), *notazio* (notazione, 403), *relazio* (relazione, 485) ili ih prekraja prema talijanskim oblicima: *solcus* (solco, 542), *soavis* (soave, 539), *espertus* (esperto, 283), a u latinskoj glase: *sulcus*, *sua-vis*, *expertus*. Neke riječi bilježi sasvim pogrešno: *bubulus* (bufalo, 241), *subtilus* (sotile, 547), *feneficium* (veneficio, 606) mjesto *bubalus*, *subtilis*, *veneficium*.

Za razliku od prvoga rječnika, u ovome je broj sinonima za pojedine jezike razmjerno dosta manji. No, ni u njemu, kao ni u prvom rječniku, svaka riječ koja se obrađuje nema jednak broj sinonima ni njihovih ekvivalenata u drugim jezicima. U tom pogledu mogu se razlikovati različite pojave. Najprije ima dosta slučajeva gdje na jedan talijanski pojam dolazi po jedan latinski i hrvatski: *cribro* (*cribrum*), *rešeto* (260); *desio* (*desiderium*), *želja* (265). Ponekad talijanski nazivi imaju uza se još jedan ili više talijanskih sinonima, a samo jedno latinsko i hrvatsko značenje: *agilità*, *destrezza* (*agilitas*), *itrost* (222); *alito*, *il fiato* (*halitus*), *dijanje* (223); *gravore*, *peso*, *carico* (*pondus*), *težina*, *što je teško* (318). Češće jedan talijanski pojam ima dva ili više latinskih i hrvatskih ekvivalenata: *apresso* (*apud, prope*), *kod, blizu* (227); *consegnare* (*attribuo, adscribo*), *dati, pridati* (254); *debolezza* (*infirmitas, imbecilitas, debilitas, impotentia*), *nemoć slabost, mlo(h)avost* (264). Za više talijanskih sinonima obično dolazi više latinskih i hrvatskih značenja: *arena*, *sabbia* (*arena, sabulum*), *pržina*, *salbun* (227); *comportare*, *patire* (*fero, patior*), *podnositi, patiti, trpiti* (251). Katkada za više talijanskih i hrvatskih ekvivalenata dolazi samo jedan latinski: *fortificare*, *ingaggiardire*, *dar forza* (*roboro*), *utvrditi, posnažiti, dati snagu, jakost, pokripi* (303); *guida*, *scorta, capo* (*dux*), *vodilac, glavar* (321). No, isto tako katkada na dva ili na tri talijanska i latinska sinonima dolazi samo jedan hrvatski: *ignoranza*, *imprudenza* (*ignorantia, inscitia*), *neznanje* (324), *limo, fango* (*caenum, lutum*), *glib* (359) i obratno: na jedan talijanski i latinski pojam po dva ili više hrvatskih pojmova: *furor* (*furor*), *gnjiv, jid, srčba, naglost* (310); *rispondere* (*respondeo*), *odgovoriti, odgovarati* (498). Prema tome, ne može se izvesti i stalno pravilo kojega se pisac držao u pisanju talijanskih i latinskih sinonima i njihovih hrvatskih značenja. Kako se čini, pisac ga nije uopće ni postavljao, nego je pisao nasume, prema svojoj uvidavnosti u času pisanja.

Oba su imotska rječnika napisana kao priručni rječnici i nemaju enciklopedijskog karaktera. U njima su pojedini pojmovi protumačeni ukratko u druga dva jezika. Rijetko se tumači postanak neke riječi i njezino osnovno značenje. Nešto se više susreću izrazi u kojima pojedine riječi dobivaju posebna značenja. To naročito vrijedi za *talijansko-latinsko-hrvatski rječnik* gdje su neki talijanski pojmovi donekle obrađeni enciklopedijski. Tako pridjev *cieco* (248) dolazi tri puta u alfabetskom nizu. Prvi put se kazuje što znači u kojemu od tri jezika. Drugi put dolazi u izrazu: *cieco d' un occhio (cocles), slip jednim okom, čorok*, a treći put u izrazu: *cieco degli occhi (strabo), slip očima*. Tri se puta uzastopce obrađuje i imenica *congregazione* (253). Prva dva puta znači isto što latinski *synodus*, a hrvatski *zbor, skupščina*. Treći put znači isto što talijanski *collegio*, lat. *collegium, kolod*. Glagol se *portare* (449–450) navodi šest puta, i svaki se put upotrebljava u pravom značenju, samo što u vezi s različnim izrazima označuje način kako se radnja vrši ili smjer i mjesto gdje se radnja vrši: *portare da un luogo all' altro; portar sulle spalle; portare di dentro; portar fori in caro ò in mare; portar corpo a sepelire; portar oltre*. Slično se obrađuje glagol *ritornare* (500) koji dolazi četiri puta. Prvi put u značenju lat. *regredior*, hrv. *povratiti se, vratiti se*. Drugi put dolazi u vezi sa *scorendo* i znači lat. *recurso*, hrv. *vratiti se trčuć.*. Treći put znači *restituere*, lat. *reddo*, hrv. *vratiti koju stvar, povratiti*. Četiri se puta navodi i imenica *vaso* (598), i svaki put u nekom izrazu: *vaso di rame o bronzo (aeneum), sud od mjelja ili od bronza; vaso da oglio (lecythus), sud za ulje, uljenica; vaso, dove api nidificano (alveare), ulišće oli drugi sud, gdi pčele stoje; vaso di aceto (acetabulum), sud od sirčeta*. U prvom slučaju označuje od čega je neka posuda, a u tri ostala slučaja za što neka posuda služi.

Oba su imotska rječnika, kako se moglo razabrati iz iznesenoga gradiva, ostala nedovršena i onakva kakva su izašla iz prve ruke. Pisac ih nije popravljao ni prepisivao jer ih nije mislio objaviti štampom. No, nije im ni mnogo pažnje posvećivao dok ih je obrađivao. Kao da mu se žurilo da ih što prije napiše. Odatle velik broj formalnih i stvarnih nedostataka od kojih su neki nerazumljivi. Tako pisac u *talijansko-lat'nsko-hrvatskom rječniku* nekim imenicama, pridjevima i glagolima daje priložno značenje. Imenice *freta* (festinat'o) znači mu u hrvatskom »hitno, potežno, prišno« (307); glagol *agradire* val piacere (placeo) »ugodno« (222); glagol *celare* (celo, occulto) – »skrovito« (246); pridjev *frivolo* (futilis) znači mu »od ništa, rdavo, malo vridno (308); pridjev *spiacevole*, non grato (inamoenus) – »neugodno, nedrago, nelipo« (552). Priložno je značenje najčešće davao pridjevima. Slično je postupao i u *latinsko-talijansko-hrvatskom rječniku*.

Za neke talijanske riječi pisac nije mogao naći u hrvatskom jeziku adekvatne riječi, pa ih stoga kazuje opisno, na primjer: *albergator(e)* (hospitor), *koji pr'ma na konak* (222); *antipodi* (antipodes), *ljudi koji su na drugoj strani sveta pod nami* (226); *infermeria* (valetudinarium), *misto gdi boluju nemoćnici* (339); *storico* (historicus), *koji čin: aliti piše istorije aliti izkazanje od stvari* (562).

### 3. PISMO I PRAVOPIS

Poput ostalih dalmatinskih pisaca 18. stoljeća i auktor imotskih rječnika hrvatske riječi piše talijanskom i latinskom grafijom. Samoglasnike piše znakovima uobičajenim u latinskom i talijanskom pismu. Suglasnike ponešto pojednostavnjuje. Obično svaki glas ima svoj posebni znak. Samo se neki suglasnici bilježe na više načina. Opaža se jasna pišćeva tendencija da sve glasove piše što dosljednije i što jednostavnije. Ipak se u tom pogledu kadšto koleba, osobito kad piše glasove kojih latinski i talijanski jezik nema a koji se u današnjem hrvatskom pismu pišu s dijakritičkim znakovima.

Hrvatska abeceda u rječnicima ima ova slova i znakove: a, b, c – cz – z – zz = c, ç = č, ch – chi – tj = ć, d, dj – g – gi = đ, ç – çx – xç = dž, e, f, g – gh = g, h, i, i – y – j = j, c – ch – k = k, qu = kv, l, gl – gli – li = lj, m, n, gn – ni = nj, o, p, r, ſ = s, ſ – ſc = š, t, u = u – v, z, ſ – x = ž.

Znak se *cz* redovno upotrebljava na početku riječi, na primjer: *czarqua* (aedes, 18), *czriua* (v. alnus, 28). Rjede na kraju riječi u formantu –ac: *otacz* (genitor, 233), *lonacz* (cacabus, 64) i u formantu –ica: *mladicza* (adolescens, 13), *opaticza* (antistita, 35). Mjesto *cz* u tim formantima dolazi katkad i *-z-*: *tauniza* (carcer, 73), *pripovidalaz* (concionator, 99). Inače se *-z-* bilježi u sredini riječi: *proguzati* (deglutio, 136), *potizanie* (irritatio, 318). Dvostruko *-zz-* dolazi samo u riječi *piZZa* (v. rondine, 503). Znak *c* upotrebljava se ispred prednjojezičnih samoglasnika *e*, *i*: *xilice* (v. fibra, 206), *ulomci* (v. fragmentum, 220). Ispred njih se kadšto upotrebljava i znak *cz*: u... *odluczi* (v. constans, 107). Za glas *c* se jedanput upotrebljava *t*: od *profentie* (v. satrapes, 654).

Od tri znaka kojima se bilježi glas *ć* znak *ch* se upotrebljava na kraju riječi: *mladich* (adolescens, 13), *nemoch* (v. cardialgia, 73). Kadšto i u sredini riječi: *uochche* (v. baca, 59), *moguchstuo* (potestas, 534). Inače se na početku i u sredini riječi bilježi znak *chi*: *chiefa* (crumena, 123), *ſcupochia* (defectus, 135). Sa *ti* piše se *ć* koje je postalo od starijega *tbj*: *padnutie* (apoplexia, 37), *zaćetie* (conceptio, 97), *bitie* (natura, 406).

Tri znaka služe i za pisanje glasa *đ*. To su: *di*, *g* i *gi*. Iz teksta se ne može izvesti pravilo kojega se pisac držao u pisanju tih znakova. On tako piše particip pasivni *uuridien* (laesus, 324) sa *di*, a glagolsku imenicu *uuriegieie* (laesio, 324) sa *g*. Imenicu *gradanin* u singularu piše sa *gi*: *gragianin* (urbano, 98), a u pluralu sa *di*: *gradiani* (v. ordo, 455). Dvojako se pišu najčešće participi pasivni i glagolske imenice, izvedene od participa pasivnih: *ćudienie* (miratio, 381), *poludienie* (mania, 362) – *odregen* (designatus, 143), *rogen* (conceptus, 96), *rogenie* (exortus, 189), *odregienie* (lax, 337), *pogogienio* (decisus, 132). Sa *gi* obično se bilježe riječi u kojima *d* stoji ispred stražnjojezičnih samoglasnika, na primjer: *giubar* (fimus, 208), *megiu* (inter, 308), *argiau* (gracilis, 238), *tuargiaua* (fortezza, 303). Neobično je što pisac sa *di* piše *đ* u infinitivu: *providiati* (v. sagax, 653) i u prezentu: *poradia* (v. nixus, 418), *razfudiue* (v. index, 320), *ugadia* (v. temperator, 619). Sa *di* piše *đ* i u imenicama:

od *grozdia* (v. baca, 59), *guozdie* (metallum, 378), *kradia* (furto, 309), *ledia* (dorsum, 165), *m.lofardie* (misericordia, 382), *orudie* (v. astrolobium, 49), *predia* (filo, 297), *rodiak* (cognatus, 88).

Glas *dž* pisac bilježi sa tri znaka, sa *ç*: *jeçeçh* (vivanda, 618), *zanatçia* (artefice, 229), sa *çx*: *çxighericza* (v. cacesia, 65) i sa *xç*: *iexçeçh* (cibatus, 80).

Od znakova *g* i *gh*, kojima se piše glas *g*, čini se da *g* dolazi više ispred samoglasnika: *ganuti* (moveo, 394), *pogodnost* (pax, 483), *ugodan* (mitis, 383), a *gh* ispred suglasnika: *ghnoi* (fimus, 208), *poteghnuti* (attraho, 52), *xaghnuti fe* (muceo, 395) i na kraju riječi: *biligh* (v. nictatio, 415), *brigh* (monticello, 387).

Glas se *j* najčešće bilježi znakom *i* kao i samoglasnik *i*: *iezich* (a, 1), *f'oruxiem* (v. decurio, 134), *coioi* (v. celebr, 77). Pisac se tim znakom služi i za pisanje sloga *ji*: *coi* uçe (v. academici, 8), *uboiza* (carnifex, 74) i sloga *ij*: *nie* (non, 420), ne *pie* (v. abstemius, 6), *pianftuo* (crapula, 118). Za *j* i *ji* pisac se služi i znakom *ÿ*: *razboÿnich* (latro, 331), *otaÿno* (furtim, 228), – *ÿfti* (edo, 171), *ÿd* (matrix, 406). Ponekad ga piše uobičajenim znakom *j*: *lajati* (ungor, 423), *jaja* (v. ovatus, 462), *japia* (materia, 366), samo što znak *j* nije tako izrazito pisan kao danas.

Za pisanje glasa *k* pisac upotrebljava tri znaka: *c*, *ch*, *k*. Iz primjera koje nam pružaju rječnici ne može se izvesti stalno pravilo kad koji od njih bilježi. Ipak, kako se čini, znakove *ch* i *k* najčešće upotrebljava na početku i na kraju riječi: *chgliun* (v. aduncus, 17), *chmet* (colonus, 92) – *nauch* (ars, 44), *ortach* (particeps, 475); od *kgliučah* (v. conclavo, 99), od *kgnigah* (v. typus, 702) – *ch'orok* (orbis, 454), *pauk* (araueus, 41). Rjeđe u sredini riječi: *garchglian* (arteria, 44), *primaknutie* (admotus, 12). Najčešće se susreće znak *c*, bez obzira na mjesto u riječi: *cazati* (aduuntio, 13), *placati* (deploro, 141), *profiac* (mendicator, 373). Za *k*, kad iza njega stoji *v*, upotrebljava se znak *qu*: *quariti fe* (marceo, 364), *loqua* (piscina, 515), *rodaqua* (raphanus, 597).

I za pisanje glasa *lj* pisac se služi sa tri znaka: *gl*, *li* i *gli*. Znak *gl* dolazi gotovo isključivo na kraju riječi: *branitegl* (advocatus, 15), *roditegl* (genitor, 233). U sredini riječi dolazi samo ispred samoglasnika *i*: *fupglinicza* (fistula, 209), *ghgliftina* (v. lugubricus, 346). Znak *li*, koliko sam mogao ustanoviti, dolazi samo u tri slučaja: od *kliučah* (v. conclavo, 99), *bliuanie* (nausea, 409), i *bargulia* (festa di villa, 295). U svim drugim slučajevima upotrebljava se znak *gli*: *neuoglia* (crux, 124), *xeglia* (cupiditas, 128), *uefeglie* (gaudium, 232).

Glas se *nj* piše sa dva znaka: *ni* i *gn*. Prvi znak stoji u glagolskim imenicama, gdje je nekada stajao skup *noj*: *potoglienie* (naufragium, 408), *uicanie* (v. acclamo, 9). Drugi znak dolazi u ostalim slučajevima: *ghgnila* (argilla, 43), *uognati* (foetco, 213) *ghgniu* (ira, 317).

Dvama se znakovima piše i glas *š*, i to sa *f* i sa *fc*, od kojih se prvi obično piše ispred suglasnika: *ofstrina* (atrocitas, 50), *pospifnost* (celebritas, 78) i ispred samoglasnika na početku riječi: *fator* (conopeum,

103), *firoch* (v. dilargior, 152), a drugi obično ispred samoglasnika, bilo na početku bilo u sredini riječi: *caſca* (cyatus, 130), *ſciſccha* (gala, 231), *ozloglaſcenie* (dedecus, 134).

Znak u služi za pisanje i glasa *v*: *uſtanutie* (resurrectio, 625), *uurigenie* (noxia, 422), *uintuza* (ventosa, 607).

Za glas *ž* pisac ima dva znaka: *f* i *x*, i upotrebljava ih bez obzira na glasove koji stoje ispred i iza njih: *bifaſnie* (effugium, 172), *darſati* (v. manualis, 364), *duſnoſt* (v. pie, 512), *potefnoſt* (festinatio, 204). Dvije se posljednje riječi pišu i sa *x*: *duxgoſt* (v. pietas, 513), *potexnoſt* (festinatio, 205). Ipak se čini da se *x* piše više između samoglasnika, a *f* ispred i iza suglasnika: *uxexen* (accensus, 8), od *erexie* (v. haeresiarcha, 248), *ſderati* (pacchiare, 425), *grifgna* (v. conscientia, 104).

Samoglasno *r* bilježi se sa *ar*: *ouarſach* (cima, 130), *ſmart* (interitus, 309), i sa *er*: *pogherditi* (disprezar, 46), *uzderſati* (sostentare, 46). Ovaj drugi znak dolazi vrlo rijetko i samo u prvom, nesistematskom dijelu talijansko-latinsko-hrvatskog rječnika. Inače u oba rječnika redovno dolazi *ar*.

Povodeći se za latinskom i talijanskom grafijom pisac kadšto udvaja pojedine suglasnike: *ribba* (piscis, 514), *ptizza* (v. roudine, 503), *oſſe* (abba, 1), *dillo* (effectio, 172), *ranna* (piaga, 441), *fiffa* (mamma, 360), *paſſa* (pabulum, 464), *gutta* (podagra, 446). Od svih suglasnika najviše se udvajaju: *l*, *s* i *š*. Ponekad se udvajaju i samoglasnici: *gaaz* (vadum, 706), *ſaati* (v. orologio, 420), *jeex* (histris, 255), *peech* (fornace, 302), *rüç* (parola, 431), *brood* (navis, 408), *voo* (iuuencus, 321), *puut* (strada, 562), *duugh* (debitum, 132).

Pravopis je rječnika pretežno etimologijski. U izvjesnom broju riječi etimologija nije provedena. Tako se pisac koleba između etimologije i fonetike poput ostalih naših starijih pisaca. U rječnicima se susreću skupine suglasnika: *bč, bk, bs, db, dc, dd, dk, dp, ds, dš, čb, sd, sg, stn, strj, tc, zč, zh, zk, zp, zs, zš, zt, zž, žk, žt*: *dubčić* (rubus, 635), *obkružiti* (cludo, 86), *zibka* (cula, 115), *u sobstvima* (v. Deus, 148), *obsidnuti* (obsido, 434), *ženidba* (matrimonium, 367), *u željudcu* (v. alectoria, 26), *sudca* (v. appellatio, 38), *koi se odcipljuju* (v. scisma, 648), *oddiljenje* (v. scisma, 648), *pripovidka* (fabula, 195), *odkupiti* (riscattare, 496), *podpomoći* (auxilior, 57), *nadpis* (epitaffio, 282), *rodstvo* (affinitas, 23), *ljudski* (humanus, 259), *odstupiti* (decedere, 132), *slobodščina* (sfacciataggine, 533), *srčba* (ira, 317), *otačbina* (patria, 432), *sdruženo* (conexus, 103), *nosdrve* (narici, 395), *sgustnuti* (constipo, 108), *sgrijan* (riscaldato, 596), *koristno* (v. diaeta, 149), *ustna* (labrum, 323), *zločestnjak* (malignus, 359), *vrutci* (ruscello, 507), *u vrutcima* (v. nitrum, 417), *razčienjen* (dissolutus, 155), *izčišćenje* (purgamento, 470), *uzhoditi* (montare, 386), *izkušanje* (argumentum, 43), *razkinuti* (conscindo, 104), *izprošiti* (v. adeptio, 15), *izpuniti* (patro, 480), *razsutak* (v. calamitas, 67), *razsapnik* (conturbator, 114), *razširiti* (amplifico, 29), *izšćećenje* (muffa, 391), *raztegnuti* (stendere, 559), *raztegljaj* (millium, 380), *misli razžaljeni(h)* (v. aegritudo, 19), *muške stvari* (v. Priapus, 551), *družtvo* (consortium, 106), *množtvo* (grex, 240), *ubožtvo* (indigentia, 287).

Pored tih i drugih etimoloških oblika u rječnicima se nalaze njihovi fonetski parovi, ali ne od svih navedenih skupina: u *arapskoj* (v. Saba, 509), *srce* (animus, 33), *oslaćati* (delenio, 137), *slatko* (dulce, 167), *zgrčenje* (ritrazione, 500), *zločestnjak* (sceleratus, 518), *nad mrcem* (lessus, 336), *vraca* (patula, 529), *iskušati* (approvare, 227), *ispovidanje* (professio, 558), *išteti* (corrumpo, 118), *istok* (oriens, 456), *vesti* (ricamare, 490), *musti* (mulgeo, 396), *muškić* (mas, 365), *lupeštvo* (furto, 309), *viteštvo* (prodezza, 460).

Kako se razabira iz pobrojanih primjera, pravopis je imotskih rječnika etimološko-fonetski. Etimologija prevladava. Fonetika dolazi do izražaja u slučajevima gdje se asimilacija vrši između korijena i sufiksa. Rjeđe u slučajevima gdje se asimilacija vrši između početnog suglasnika i prefiksa pojedinih složenica. Pisac, prema tome, problem pravopisa nije osjetio, nego je pisao kako je u času pisanja bio raspoložen i uvjeren.

#### 4. GLASOVI

*1. Samoglasnici.* Samoglasnik *a* stoji mjesto nekadašnjeg poluglasa *b* u složenicama koje u prvom dijelu imaju prijedloge: *od, pod, nad, iz, s, ob: odagnati* (repello, 615), *podadulost* (inflatio, 291), *nadašast* (confuratus, 102), *izagnati* (discutio, 156), *izabran* (delectus, 137), *izažeti* (sprimere, 554), *izašišće* (v. nascere, 395), *izažimati* (eliquo, 174), *razaznati* (v. atomus, 49), *razabranje* (continentia, 112), *razasuti* (conturbo, 114), *razadr.iti* (dilacero, 151), *razastriti* (stendere), *sabrati* (accumulo, 9), *sastaviti* (annexio, 13), *satrti* (destruo, 144), *sakrivati* (nascondere, 396), *obastriti* (obsideo, 434). Prijedlozi: *od, pod, iz, raz, s, ob* dobili su *a* mjesto *b* jer su se našli pred skupinama: *gbn-, dbm-, bbr-, žbm-, sbp-, stbr-, dbr-, tbr-* u kojima je nekada bio poluglas *b*. Prijedlozi: *nad, iz, raz, s* u ostalim riječima našli su se ispred riječi koje počinju suglasnicima: *s, š, ž* ili suglasničkom skupinom koja se lakše izgovara ako prefiksi dobiju sekundarni glas *a*.

U rječnicima ima velik broj riječi stranoga porijekla koje između krajnjih suglasnika: *nt, nk, kl, pl, lm, rt, sk, mn, tr, dr* imaju sekundarno *a*: *punat* (v. centrum, 78), *akcidenat* (convulsus, 116), *banak* (mensa, 374), *sikal* (siclus, 659), *tempao* (ecclesia, 170), *(p)salam* (psalmus, 572), *porat* (porto, 144), *Damasak* (v. Syria, 683), *Tudešak* (v. Tedesco, 578), *fijasak* (fiasco, 296), *frišak* (recente, 482), *(h)iman* (inno, 343), *teatar* (teatro, 577), *meštar* (doctor, 161), *cedar* (v. citrinus, 81).<sup>42</sup>

Mjesto nekadašnjeg nazala *ę* stoji *a* u: *uzajato* (v. commodatarius, 93) i *prijat* (recetto, 482), koje je pisac uzео iz čakavskog narječja. Čakavski je i oblik *vapaj* (esclamazione, 283) pored kojega pisac ima i *upoj* (grida, 319).

<sup>42</sup> Isp. tal. *punto*, lat. gen. *accidentis*, tal. *banco*, lat. *siclus*, lat. *templum*, lat. *psalmus*, lat. *portus*, lat. *Damascus*, tal. *Tedesco*, tal. *fiasco*, tal. *fresco*, lat. *hymnus* tal. *theatrum*, tal. *maestro*, lat. *cedrus*.

Bez a pisac piše: *dvokat* (patronus, 480) i *prska* (persica mala, 539).

Samoglasnik *e* stoji mjesto *a* u: *stresti* (aglutino, 25), *vrebac* (passero, 432), a mjesto *o* u *greb* (tymbus).

Praslavenskoga je porijekla *e* u: (*h*)*imben* (captatorius, 73), (*h*)*rabren* (ferox, 204), *džuberenje* (v. canto d'ucceli, 55).

Glas *e* zamjenjuje *i* u *četeri* (quatuor, 587) i u riječi stranog porijekla: *desputati* (v. dialectica, 149).

Samoglasnik *e* ispada na početku riječi *vandelje* (evangelio, 183), iz *vandelja* (v. gehenna, 232).

Samoglasnik *i* dolazi često mjesto *e* u posuđenicama iz romanskih jezika: *kamerlingo* (acerarius, 21), *manistra* (pulmentum, 577), *bikar* (beccario, 236), *butiga* (bottega, 238), *fortica* (fortezza, 45), *ponistra* (fenestra, 294), *paiz* (paese, 426), što *piza* (v. ponderosus, 526), *pipun* (v. citrinus, 82), *sić* (mergus, 377), *spiza* (expensa, 190), *šporhica* (merda, 373), *tovirna* (taberna, 38).<sup>43</sup>

Sekundarni samoglasnik *i* ima imenica *ručinik* (moccichino, 381) i gotovo uvijek 3. l. sing. glagola *biti*: astronomija *jesti* znanje (v. astronomia, 53), Babilonija *jesti* strana Male Azije (Babilon, 58).

Samoglasnik *o* zamjenjuje strano *a* u riječima stranog postanja: *kotao* (cacabus, 64),<sup>44</sup> *konop* (funiculus, 277),<sup>45</sup> *polaća* (palatium, 465),<sup>46</sup> *opat* (abbate, 219),<sup>47</sup> *konāl* (strozza, 565),<sup>48</sup> *olum* (lume di rocca, 361) < tal. allume, lat. alumen.<sup>49</sup> Isto tako zamjenjuje *a* u našim riječima: *udorac* (ictus, 265), koji *otvora* i *zatvora* (portinaio, 451), *dogodaj* (accidens, 8). Ti su oblici postali analogno oblicima glagola: *otvoriti*, *zatvoriti*, *dogoditi se*. Analogan je i oblik *nizok* u izrazima: *od nizoke vrste* (v. ignobilis, 269), *nizoka roda* (incognitus, 269). Nastao je prema pridjevu *visok*.

U rječnicima ima dosta riječi iz talijanskog i latinskog jezika u kojima mjesto tuđega *o* stoji *u*. To najčešće biva ispred suglasnika, i to: 1. ispred *l*: *pulenta* (v. cacabus, 64), *škula* (gymnasium, 243), *bulati* (imprimo, 278); 2. ispred *m*: u *štumak* (v. deglutio, 136); 3. ispred *n*: *pipun* (v. citrinus 82), *drakun* (draco, 166), *naciun* (gens, 234), *balun* (glōbus, 237), *munita* (moneta, 389), *pavun* (pavus, 483), *sapun* (sapone, 514), *spirun* (rostrum, 633), *matuni* (v. later, 329), *špijun* (spione, 552); 4. ispred *r*: *kolura* (v. cinabaris, 81), *predikatur* (concionator, 99), *doktur* (rabinus, 595), *priur* (priore, 42), *penjgatur* (pictor, 512), *guvernatur* (satrapes, 654), *prokaraturi* (v. inventario, 350), *senatur* (decurio, 134),

<sup>43</sup> Isp. tal. *camerlengo*, mlet. *manestra*, tal. *beccaro*, tal. *bottega*, tal. *fortezza*, tal. *finestra*, tal. *paese*. tal. *pesare*, lat. gen. *peponis*, tal. *secchio*, tal. *spesa*, tal. *sporchezza*, tal. *taberna*, lat. *taberna*.

<sup>44</sup> Isp. lit. *kātilas*, got. *katils*. (Dr B. Jurišić, *Nacrt hrvatske slovnice*, Zagreb 1944, str. 53).

<sup>45</sup> Isp. sr. lat. *canapus* (ARj, V, str. 269) i lat. *cannabis* (Dr B. Jurišić, o. c.).

<sup>46</sup> Lat. *palatium* (P. Skok. Prilog metodu proučavanja romanizama u hrv. ili srp. jeziku; *Zbornik radova Fil. fakulteta*, 1, Zagreb 1951, str. 450).

<sup>47</sup> Iz lat. *abbas* (gen. *abbatis*) ili tal. *abbate* (ARj, IX, 28).

<sup>48</sup> Isp. tal. *canale* (Dr B. Jurišić, o. c.).

<sup>49</sup> ARj, VIII, str. 398.

*stampatur* (stampatore, 688), *turta* (torta, 586); 5. ispred *p*: *kupa* (tegula, 688), *kupa* (poculum, 520); 6. ispred *s*: *muštra* (v. exemplum, 187), *muškateo* (moscatello, 390).<sup>50</sup>

Stari glas *ě* reflektira se gotovo u svim osnovama i u svim nastavcima kao *i*. Od toga pravila ima vrlo malo izuzetaka. Kao *-ije-*, *-je-* dolazi samo u riječima: *gliezno* (talus, 696), *jetnjak* (strozza, 565). Nešto više ima ekavskih oblika: *ovde* (v. fatum, 201), *onde* (v. absum, 2), *bdenje* (vigilantia, 722), *celovati* (osculator, 460), *cesari* (v. augustus, 55), *koren* (radix, 596), *tleh* (terraccio, 581), *predeslovje* (praefatio, 542) sa sekundarnim *e* ispred *s*. Ekavizmi: *obetati* (lagior, 328), *obećati* (astringo, 48) imaju paralelno ikavski oblik *obićalac* (promettitore, 464), gdje je *i* u osnovi. U rječnicima dolaze ikavizmi: *kolibati* (nazicare, 115), *kulin* (mortadella, 131), iako su i u ikavskim govorima običniji ekavizmi: *kolebati*, *kulen*.

2. *Suglasnici*. Glas *đ* pisac bilježi sad sa *di*, a sad sa *g(i)*, samo je pitanje da li je *di* uvijek izgovarao kao *d*. Vjerojatno da ga je izgovarao kao *dj* u riječima: *gvozdie* (metallum, 378), *milofardie* (misericordia, 382), od *grozdia* (v. baca, 59), *rodiak* (cognatus, 88). Kao *d* izgovarao ga je u: *uuridien* (laesus, 324), *slediēna* (v. glacies, 235), *poludienie* (mania, 362), jer takve oblike pisac piše i sa *g(i)*, koje je vazda izgovarao kao *đ*: *odregen* (designatus, 143), *odregienie* (lex, 337), *uigenie* (aspectus, 45). To potvrđuju naročito oni slučajevi u kojima pisac bilježi *d* sad sa *di* a sad sa *g(i)*: *pogodienie* (decisio, 133) – *pogogieno* (decisus, 132), *uuridien* (laesus, 324) – *uurigenie* (laesio, 324) kao i oblici imperfektivnih glagola: *prouidiati* (v. sagax, 653), *što poradia* (v. luctuosus, 345), *ugadiatiu* (v. libra, 338), *razjudiūie* (v. iudex, 320).

Prema praslavenskom *di* pisac ima *j* u: *gospoja* (monna), *mejaš* (termine, 581), a prema praslavenskom *zgj* (*zge*, *zgi*) ima *žd* u *moždani* (cervello, 247), *zviždati* (sibilare, 534). Prema *zviždati* pisac ima i *dažditi* (pluit, 519).

Staru skupinu *tbj* pisac bilježi sa *ti*: *czuitie* (v. rosa, 633), *pitie* (potatio, 520), *zaćetie* (conceptio, 97), a skupinu *stbj* sa *sti* u: *listie* (frondes, 223), od *listia* (v. pampineus, 469), *nafastie* (investigatio, 314), *unifastie* (introitus, 312). Inače skupine *stj*, *skj*, *sk* ispred *i* i *e* piše sa *sch(i)* ili sa *st*. U prvom slučaju izgovarao ih je kao *šć*, a u drugome kao *št*. Kao *šć* izgovarao ih je: a) u riječima koje su nastale tvorbom sufiksa: *-šte*, na primjer *sirišće* (coagulum, 87), *slazišće* (scesa, 519), *pribivališće* (habitatio, 245), *posvetilišće* (holocaustum, 255); *-ština*, na primjer: *skupščina* (congregazione, 253), *budalaščina* (delirium, 139), *darovščina* (donum, 165); *-ina*: *baščina* (ager, 24), *viščina* (experimentum, 190);

<sup>50</sup> Isp. lat. i tal. *polenta*, grč. σολήϊ i lat. *schola*, tal. *bollare*, grč. σράμαχος i lat. *stomachus*, lat. gen. *peponis*, grč. δρᾶκων i lat. gen. *draconis*, lat. gen. *nationis* i tal. *nazione*, tal. *ballone*, lat. i tal. *moneta*, tal. *pavone*, tal. *sapone*, tal. *sperone*, tal. *matrone*, tal. *spione*, lat. *color* i tal. *colore*, lat. *praedicator* i tal. *predicatore*, lat. *doctor*, lat. *prior* i tal. *priore*, lat. *pictor* i tal. *pittore*, tal. *governatore*, lat. *procurator* i tal. *procuratore*, lat. *senator* i tal. *senatore*, tal. *stampatore*, tal. *torta*, tal. *coppo*, lat. *cuppa* i tal. *coppa*, tal. *mostra*, tal. *moscatello*.

-ica: *košćica* (v. *baca*, 59), *višćica* (pharmaceutria, 508); b) u različnim osnovama: *tašč* (vuotato, 628), *plašč* (palium, 466), *višč* (gnarus, 241), *šćeta* (damnum, 131), *šćap*, *šćapici* (baculus, 59), *ušćipci* (frietilla, 222), *jošće* (v. *porus*, 530); c) u participiju pasivnom: *zapušćen* (derelictus, 142), *pušćan* (missus, 383) i u glagolskim imenicama, koje su izvedene od takvih participa: *oprošćenje* (absolutio, 6), *dopušćenje* (venia, 714); d) u prezentu: *oprašća* (indulgens, 288), *pušća* (v. *phlebotomia*, 510), *išće* (v. *consecrator*, 104) i u infinitivu *pomišćati* (v. *scostare*, 525). Kao št izgovarao je navedene skupine samo u: *skupština* (consilium, 105), *rišćica* (praecontatrix, 536), *budalaština* (pazzia, 433), *baština* (podere, 446), *spušćaju* (v. *saracinesca*, 515). Mjesto sa -št- pisac je izgovarao sa -šč-: *bršćan*, »barščian« (hedera, 246), *bršćana*, »barščiana« (v. *race-mus*, 596).

Pored: *okretati se* (volgere, 624), *obetati* (largior, 328) pisac ima i: *okrećati*, *prirućati* (voltare, 625), *obećati* (v. *conceptus*, 96).

Pored mladega oblika prijedloga *od* pisac upotrebljava i stariji oblik *ot* (a, l). Negda zamjenjuje *d* i *t* i piše na primjer: za *drude* (premio, 455) mjesto za *trude* i *tko topušća* (v. *dimissoriae litterae*, 152) mjesto *tko dopušća*. Sekundarno *d* piše ne samo u: *proždriti* (deglutio, 136), *zdrilo* (maturus, 367), *nezdrilo* (crudus, 123) nego i u prilozima: *poslid* (deinceps, 137), *najposlid* (ad summum, 14). Naprotiv, bez *d* piše: *daž* (imber, 273) i pridjev *ljudski* u izrazu: *koji poznaje čud ljusku* (physiognomus, 511). Još veći broj riječi piše bez *t*: *mas* (v. *blattens*, 62), *čestitos* (felicitas, 203), *dragovoljnos* (festivitas, 205), *neizmirnos* (immensitas, 274), *punos* (plenitudo, 518), *pripravnos* (disposizione, 273), *straširos* (dubbio, 277).

Mjesto velara *g* pisac ima *k* u: *kataćica* (indovina, 335), *skusnuti* (condensare, 252), a mjesto velara *h* ima *k* u: ne *ktiiti*, »ne citi« (recuso, 606), *tanakan* (sottile, 547), *tanaknost* (sottilità, 547). Glas *k* stoji mjesto *t* u glagolu: *poškrapati* (sbruffare, 555). Ispada u: *barjatar* (alfiere, 223).

Velar *h* iza samoglasnika u nekad ostaje bez promjene: *gluh* (surdus, 678), *uhor* (apex, 37), na *kruhu* (v. *crusta*, 124), a nekad se zamjenjuje labiodentalom *v*: *trbuu* (v. *anus*, 35), *suv* (v. *contabco*, 110), *puv* miš (glis, 236), *očuv* (padregno, 426). Isto tako *h* iza samoglasnika i nekad ostaje bez promjene: *žestokih* iliti *oštrih* (v. *criticus*, 122), od *poglavitih* (v. *aristocratia*, 44), a nekad se zamjenjuje palatalom *j*: *mij* (v. *otro*, 421), *voda tija* (acqua lenta, 220), *dijanje*, »dianie« (anhelatio, 31).

Glas *h* se često gubi: 1. na početku riječi: *itar* (agilis, 25), *itrost* (agilitas, 25), *oditi*, *odati* (v. *ambulatio*, 29), *lib* (panis, 469), 2. u sredini riječi: *polepan* (ambitiosus, 28), *drtati* (v. *tremore*, 590) i 3. na kraju riječi: *vr* (cacumen, 65), otac *mnogi* narodah (v. *Abram*, 3). Ali zato češće se nalazi sekundarno *h*: 1. na kraju genitiva množine: kod *vratah* (v. *atrium*, 50), kuće *težakah* (colonia, 91), brez *dlakah* (v. *calveo*, 71) i 2. na početku nekih riječi: *hudo* od tila (membro, 372), lupina od *horaha* (scorza, 524).

Bilabijali *b*, *p* i labiodentali *f*, *v* više se puta zamjenjuju. Tako glas *b* stoji mjesto *p* u *blisnav* (pane moffito, 428), a mjesto *v* u: *kolibka*

(cula, 115), u isto *brime* (Phoebus, 506). Naprotiv, glas *p* stoji mjesto *b*: zemlja *platinava* (v. paludosus, 468) i mjesto *f* u posudenicama: *sopra* (convivium, 116), *poduminta* (fundamentum, 226), *prigati* (frico, 222), *priganje* (fRICTIO, 222). Labiodental *v* zamjenjuje *f* u: kod *filozova* (instans, 302), *veca* (feccia, 295), a labiodental *f* zamjenjuje još više svoj zvučni par *v*, na primjer: *frutak* (fons, 214), *frebac* (passer, 473), *loforika* (v. baca, 59), u *fladanju* (v. pracsul, 547), u *profenciji* (v. satrapes, 654), *fručina* (fervore, 294), činiti *falove* (fluttuare, 300), *fosak* (v. color di cera, 150), *fijar* (turbine, 593), *fena* (fessura, 294).

Skupina *bj* daje uvijek *blj*, na primjer: *grabljenje* (raptio, 598), *trublja* (tromba, 592). Naprotiv skupine *pj* i *vj* ostaju bez promjene: *kopje* (hasta, 249), *pupje* (capreoli, 659), *divji* (v. aprinus, 40), *uzglavje* (plumen, 519), *bogostovje* (theologia, 696).

Likvida *l* na kraju riječi i na kraju sloga obično prelazi u *o*: *narestao*, *izašao* iz ditišnjstva (adultus, 15). *otančao*, *smršav'o*, *smanjkao*, (attenuatus, 51). Bez promjene ostaje u: *nevaljal* (inhabilis, 294), *valjal* (peridoneus, 494), *nugal* (angolo, 225), *nagal* (repentino, 487), *sudilnik* (complex, 95). To posebno vrijedi za riječi iz stranih jezika: *original* (archetipus, 42), *sinjal* (v. canicula, 72), *simbol* (v. colecta, 91), *diavol* (diabolus, 148), *koral* (gorgonia, 237), *general* (praefectus, 543), *sikal* (siclus, 659), *livet* (solarium, 663), *fažol* (ogni legume, 412), *specijal* (speciale, 549), *ospidal* (spedale 550), *oficijal* (ufficiale, 611), *papagal* (pappagallo, 429).

Sekundarno *l* ima glagol *klimati* (accennare, 111) i glagolska imenica *klimanje* (cenno, 111). Ispred samoglasnika *i* *l* se mijera i daje *lj* u riječi *gljivina* (v. lugubricus, 346). U prezentu *mlim* (secondo la mia opinione, 105) zamjenjuje nazal *n*.

Pored oblika *pokrisar* (imbasciatore, 325), gdje oba *r* stoje po pravilu, pisac ima i oblike: *poklisar* (nunzio, 405), *poklisarstvo* (legatio, 333), gdje je *l* zamijenilo *r* iza velara *k*.

Mjesto nazala *n* stoji *l* u: *zlamenovati* (significare, 535), *zlamenje* (insigne, 301), *zlamenovanje* (v. animus, 33). U skupini *mn* mjesto *m* kadšto stoji *v*, na primjer: *gumno* (aja, 222), *tavnica* (carcer, 73). Na kraju prijedloga *osin* (praeterquam, fuorchè, 309) mjesto *m* stoji *n*. Sekundarno *n* imaju: *doklen* (finchè, 298) i *daklen* (adunque, 220).

Mjesto sa *mnj* pisac piše sa *mlj*: *pomljivo*, *s'pomljom* (v. attentus, 51), a mjesto sa *mj* piše sa *mnj*: *tamujan* (thus, 696). Mjesto sa *gl* piše sa *gnj*: *gnjila* (argilla, 43). Sa *gnj* piše još i: *gnjzdo* (nidus, 415), *gnjiv* (ira, 317), *gnjvan* (furibondo, 310). Skupinu *čn* zamjenjuje skupinom *čnj* u riječi *vičnji* (aeternus, 22), a skupinu *kn* sa skupinom *knj* u imenici *knjeginja* (contessa, 113).

Imenice: *spila* (latibulum, 330), *šlem* (elmo, 106), *kaluža* (fango, 107) pisac piše sa *l* mjesto sa *lj*. Jednako i imenicu *molenje* (rogatio, 632) s tom razlikom što je *l* u prvom slučaju došlo depalatalizacijom glasa *lj*, a ovdje slogovnom disimilacijom.

Sekundarno *j* imaju: *petnajest* (v. empireum, 179) *jednojstruko*, *dvojstruko* (v. simplarius, 661), *jidro* (velus, 713), *jidra* (velum, 711). Više

puta *j* se ne piše gdje bi ga trebalo pisati: *priategli* (v. convivium, 115), *pianftuo* (crapula, 118), *turpia* (materia, 366), *nie* (non, 420), *razbien* (contritius, 113), ali *machija* (noverca, 421).

Intervokalno *s* u riječima stranog porijekla pisac je obično čitao kao *ž*: koji uče *filozofiju* (v. academici, 8), strana *Male Ažije* (Babilon, 58), od *erežije* (v. haeresiarcha, 248), *paraližija* (paralisis, 471), *paražito* (parasitus, 471), *fažol* (ogni legume, 412) mlet. fasol, fasiol. Kao *ž* ponekad je čitao i tal. *gi* (dži) i *s* ispred zvučnih suglasnika: *žiganta* (gigans, 235), *žbir* (sbirro, 516).

Noviju skupinu *s* j u hrvatskim riječima čitao je bez promjene: *pasja*, *pasje* (canarius, 71).

3. *Ostale pojave*. Navezak *-no* veže se s veznicima *kada* i *kako*: *kadano* (v. equivocatio, 20), *kakono* (a, 1). Navezak *-zi* veže se s pokaznom zamjenicom *onaj* i s odnosnom *koji*: među *onizima* (v. reconciliatio, 603), *s' kojizim* (v. animus, 33), *u kojizima* (v. conchae, 97). Navezak *-kar* (ka-re) veže se samo s prilogom *onde*: *ondekar* (ibidem, 265), a navezak *-r(e)* sa: *nuder*, *deder* (eja, 173), *tere* (v. atomus, 50).

U rječnicima vrlo rijetko dolaze akcenatski znakovi ' i `: od *pamėti* (delirium, 139). Znak ' pisac je upotrijebio za oznaku dužine samoglasnika. To razabiramo iz opaske uz latinsku riječ *ductilus*: »Prva silaba produljuje se, a dvi ukratko *dáctilus*« (131). Drugi znak ` dolazi u nekoliko slučajeva: *čuvànje* (depositus, 142), *ù zloj* (v. pertinatia, 502), *òli* guba (scabies, 657), *ù* uvitu (v. collegato, 256), *nà* rameni (adosso, 220) i ne može se sa sigurnošću reći što je pisac njime htio označiti.

Pisac dosta često upotrebljava apostrof (') iza prijedloga *s*: *s' voljom* (v. accedo, 2), *s' brigom* (v. affecto, 23), *s' načinom* (attemperate, 51), *s' drugom* (v. adlecto, 11). Katkada i iza prijedloga *k*: *k' sebi* (v. cada-ver, 66), *k' pučini* (v. horoscopus, 257), *k' čudi* (v. moralis, 392).

Za označivanje da je neka riječ skraćena služi se znakom ~: *blagosōv* voda (aqua lustralis, 167), *latiški* (v. athanatos, 49), *advēr.* (importune, 278), *pařt.* (indigens, 286). Nekoliko puta upotrijebio je znak (#). Na strani 136. zabilježio ga je ispred riječi: *defractio*, *definitum est* i *deglutino*, a na strani 166. ispred priloga *dubie*. Čini se da je njime htio upozoriti svoje čitače na nepravilnosti u alfabetskom nizu. Ali značajno je da ga je upotrijebio samo na navedenim stranama, a nepravilnosti se u alfabetskom nizu susreću gotovo na svakoj strani.

## 5. OBLICI

1. *Imenički*. Opće imenice u nominativu jednine obično glase kao i danas: *početak* (incoatio, 282), *kuća* (domus, 165), *ime* (nomen, 420). Izuzetak čine imenice: *mater* (parens, 472), *kćer* (figliola, 297) i *čudeso* (miracolo, 379), od kojih prve dvije imaju u nominativu akuzativni oblik, a treća ima *-es-* analogno oblicima u množini: *čuděsa*, *čuděsā*, itd.

Od vlastitih imenica, kojih u rječnicima ima vrlo malo, imenice su *Salustio* i *Livio* (v. *classicus*, 83) zadržale talijanski oblik (*Salustio*, *Livio*).

Danas su malko neobični kraći oblici nominativa množine: *zglubi* (*commissura*, 93), *kralji* (v. *foederatus*, 212), *puti* (*meatus*, 368), *brodi* (v. *portus*, 530), *plodi* (v. *primitiae*, 559). Imenica *nuočari* kao plurale tantum ima dva oblika: *očali*, »ochiali« i *očali*, »oçali« (*occhiale*, 410).

U genitivu množine imenice redovno dobivaju na kraju sekundarno *h*: od *redovnikah* (v. *archimandrita*, 42), *težakah* (v. *colonia*, 91), od *nokatah* (v. *redivia*, 606), od *besidah* (v. *architectus*, 42), *brez dlakah* (v. *calveo*, 71). Pa i one, koje se prema imenicama i-deklinacije u tom padežu svršavaju na *-i*: od *librih* (*archivium*, 42), *okolo zubih* (v. *gingiva*, 235), od osam *nuglih* (*di otto cantoni*, 422). Bez sekundarnoga *h* svršavaju se na *-i* još: *iljadu rastečljaji* ili *sežanji* (*millium*, 380), od *libri*, (v. *auctor*, 63). Sekundarno *h* imaju i neke imenice i-deklinacije: od *stvarih* (v. *instrumentum*, 304), *vlasih* (*alopetia*, 28), od *nemoćih* (v. *criticus*, 122).

Dativ množine ima obično stare nastavke *-om* ili *-em*: *legatom* ili *poklissarom* (v. *praebenda*, 535), *soldatom* (v. *rudis*, 636), koja se pristoji *psom* (v. *canarius*, 71), na obraz *starcem* (v. *ruga*, 637), klanjanje *kiporom* (*idolatria*, 112). Nastavak *-ma* ima samo imenica *ljudma* (v. *civilis*, 82). Na druge se nastavke nisam namjerio.

U akuzativu, kao i u nominativu množine, jednosložne imenice imaju kraće oblike mjesto dužih: imati *žulje* (*caleo*, 69), koji daje *dime* (*expiratus*, 190), na *d.le* razlučeno (*partite*, 476). Drugih osobitosti taj padež nema.

U lokativu množine neke imenice imaju stari nastavak: *u studenci* ili *u vrutci* od *vodah* (v. *solum*, 664), u različiti *misti* (v. *nitrum*, 417), po družu *zemlja* (v. *peregrinatio*, 419), a neke noviji: *u noktima* (v. *aurigo*, 56), *u ričima* (v. *petulantia*, 506), *po kripostima* (v. *nobilitas*, 419), *u rukami* (v. *arteria*, 45) pored *na ruku* ali *na nogu* (v. *caleo*, 69).

Za instrumental množine namjerio sam se gotovo samo na mlade oblike: među *trstima* (v. *calamita*, 67), služiti se *stvarima* (v. *profano*, 558), *s' ričma* (v. *conciliator*, 98), bahat *nogami* (v. *perstrepo*, 539), među *kamaram* (v. *atrium*, 50).

2. *Pridjevski*. Pridjevi se u nominativu jednine pišu sad u neodređenom obliku: *velik* (*magnus*, 357), *čvrst* (*robustus*, 631), *slip* (*cieco*, 248), sad u određenom obliku: *jaki* (*forte*, 303), *poglaviti* (*primarius*, 552), *općeni* (*communis*, 94) pored pridjeva: *ditinjski* (*parvulus*, 473), *divji* (v. *aprinus*, 40), *vazdašnji* (*aeternus*, 22), koji imaju samo određeni oblik.

Pokazna zamjenica 3. lica za muški rod glasi *oni* (v. *quegli*, 474), na primjer: *oni*, kojega sritamo (v. *obvius*, 437).

U kosim padežima svi se pridjevi sklanjaju kao da imaju samo određeni oblik: od jezika *žudinskoga*, *grčkoga*, *latinskoga* (v. a, 1), od praseta *divjega* (v. *aprinus*, 40), ime *velikoga* patrijarke (v. *Abram*, 3).

Pored toga svi se dativi i lokativi svršavaju na *-u*: mir puku *rimskomu* (v. *pax*, 464), u tilu *čovičijemu* (v. *exorcista*, 189), u običaju *ljudskomu* (v. *lamiae*, 326), u broju *pluralskomu* iliti *većestrukomu* (v. *magalia*, 255), bez obzira, da li ispred *-mu* imaju *-o-* ili *-e-*. To vrijedi i za pridjevske zamjenice: pismo, *iz kojega se more kopijati* (v. *archetipus*, 42), starac mrtvi, *kojemu rećemo* (v. *decrepitus*, 133), čovik *kojemu je drago stati prama suncu* (*apricus*, 40), u *samomu* iskušenju (*empirice*, 178), ne misleći *o tomu* (*inscianter*, 298).

Instrumental glasi kao i u današnjem književnom jeziku: oklopom *gvozdenim* (*loricatus*, 432), s *velikom* željom (v. *ambitosus*, 28), među zemljom *žudinskom* (v. *Arabia*, 41), prid *čigovim* nogam (*accidens*, 9), s *kojom stvarju* (v. *apoxema*, 38), *gnjila kojom se služe* (v. *bitumen*, 61).

U množini nema mnogo neobičnih ili zastarjelih oblika. Nominativ ima iste nastavke kao i u današnjem književnom jeziku: *nikiči* puti (*porus*, 530), *lipe* riči (v. *affabilis*, 22), *svi* učenici (v. *cunctus*, 125), s tom razlikom, što neke pridjevske riječi ispred nastavka *-i* mijenjaju velar *-g-* u *-z-*: *mnozi* (v. *turma*, 699), *druzi* (v. *foederatus*, 212), a danas ga ne mijenjaju.

Genitiv se obično svršava na *-ih*: *žestokih* iliti *oštrih* (v. *criticus*, 122), *od poglavitih* (v. *aristocratia*, 44), stado *krupnih* živinah (*armentum*, 44), *druzih stvari* (v. *instrumentum*, 304), no nekad se krajnje *-h* gubi: otac *mnogi* narodah (v. *Abram*, 3), vlast svrhu *druzi* (*dominus*, 164).

Za dativ namjerio sam se samo na jednu potvrdu: *soldatom starim* (v. *rudis*, 636). Za lokativ našao sam nešto više potvrda. U nekim su stari završeci: u *različiti misti* (v. *nitrum*, 417), *po druzi* zemlja (v. *peregrinatio*, 491), *po tudinski* zemlja (v. *peregrinor*, 491) a u jednoj noviji: prema ocu i materi i *druzima* (v. *pietas*, 513). Samo jednu potvrdu s novijim završetkom našao sam i za instrumental: služiti se stvarima *svećma* (v. *profano*, 553).

3. *Glagolski*. U infinitivu glagoli nikada ne gube krajnji samoglasnik *-i*, bez obzira da li se svršavaju na *-ti* ili na *-ći*: *posnažiti*, *utvrditi* (*fortificare*, 303), *pristupiti*, *približati se* (*accedo*, 2), *doći* (*venio*, 714), *naći*, *steći* (*invenio*, 313).

Glagol *htjeti* ima u infinitivu pored kraćeg oblika: ne *kiiti* (*recuso*, 606) i dulji: ne *otiti* (*abnuo*, 1).

Prvo lice prezenta na *-u* imaju ne samo glagoli *htjeti* i *moći*: (ne) *ću* (*abnuo*, 1), *moju* (*possum*, 532) nego i glagol *veliti*: *velju* (*dico*, 266). Glagol *ići* glasi u tom licu: *idem* (v. a, 1), a u 3. licu jednine *ide* (v. *cloaca*, 86). Glagoli *imati*, *umjeti* u 3. licu jednine glase: *imade* (v. *cardiacus*, 73), *umide* (v. *sagax*, 653), a glagoli *razumjeti* i *živjeti*: *razumi* (*aces*, 18), *žive* (v. *calamita*, 67). U 3. licu množine *razumjeti* (se) glasi dvojako: *razume se* i tako se *razumiju* (v. *abrogo*, 4), a glagol *imati* samo: *imadu* (v. *cima*, 130).

Futur se egzakti tvori od trenutnog oblika prezenta pomoćnog glagola *biti* i infinitiva glagola koji se spreže : koliko *moći budem* (quanto più potrò, 116), koliko se *moć bude* (quanto sara possibile, 116), koji *budu doći* (v. posteritas, 533). Izuzetak je futur II u izrazu: koji se *budu rodili* (v. posteritas, 533).

Od participa vrijedno je navesti participe pasivne : *bandit* ili *prognat* (apolis, 37) i *briven* (rasus, 598) od glagola : *banditi*, *prognati* i *briti*.

## 6. STRANI ELEMENTI U LEKSIKU

Rječničko blago imotskih rječnika obiluje velikim brojem riječi koje su u hrvatski jezik ušle iz stranih jezika : turskoga, talijanskoga, latinskoga i grčkog jezika. Među njima ima i po nekoliko riječi njemačkoga, mađarskoga i židovskog porijekla. Te su riječi različnim putovima došle u narodni govor i u izvore kojima se auktor rječnika služio.

a. Nakon zauzimanja Imotskoga (1493) Turci su u njemu organizirali svoju upravnu, sudačku i vojničku vlast. Zaslužni su age dobili u posjed zemlje odbjelog pučanstva iz Imotske krajine i na svojim beglucima u Glavini. Prološću, Studencima, Runoviću, Zagvozdu i na Zadvarju podigli kule i čardake u kojima su provodili dosta udoban život. Hrvatsko stanovništvo koje je ostalo na svojim ognjištima moralo je kao bespravna raja plaćati harač i kulučiti na beglucima.<sup>51</sup>

Dugotrajna turska okupacija ostavila je duboke tragove ne samo u narodnom životu i običajima nego i u narodnom jeziku. Ti su se tragovi bolje sačuvali u Imotskoj krajini nego u Makarskom primorju jer je Makarsko primorje češće mijenjalo tursku i mletačku vlast u 16. i 17. stoljeću, dok je Imotska krajina bila trajno pod turskom vlašću preko dva stoljeća. Turci opet nisu mogli Makarsko primorje zaštititi s mora, pa su u njegovu središtu Makarskoj držali samo malu vojničku posadu s poreznikom koji je pazio na tranzitnu robu i ubirao porez. Broj turcizama u govoru Imotske krajine bio je bez sumnje dosta velik neposredno poslije odlaska Turaka (1717). U toku se 18. stoljeća sve više njihov broj smanjivao pod utjecajem talijanske kulture koju je širila mletačka civilna, sudbena i vojnička vlast. Auktor imotskih rječnika, koji se rodio u bivšem turskom begluku Zagvozdu, upoznao se s turcizmima Imotske krajine još kao dijete. Kad je kasnije sastavljao svoje rječnike, moge je u njih uvrstio prema tome kako su to tražili odnosni latinski i talijanski pojmovi. Sve ih nije uvrstio jer to nije bio zadatak njegova leksikografskog rada.<sup>52</sup>

<sup>51</sup> A. Ujević, o. c., str. 75.

<sup>52</sup> Njih su ispitivali domaći i strani filolozi. Za nas su najinformativnije rasprave prof. P. Skoka (*Prilozi proučavanju turcizama u srpsko-hrvatskom jeziku*, Slavia, g. XV, Prag 1938) i Abdulaha Škaljića (*Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine*, I-II, Sarajevo 1957).

a) Turcizmi imotskih rječnika mogu se razvrstati u nekoliko skupina prema različnim oblicima javnoga i privatnoga života kao i uopće predmeta kojih se tiču. Na prvom mjestu dolaze turcizmi iz administrativnog i vojničkog života, jer je turska administracija i turska vojska turcizme najviše i širila, a stanovništvo je poslije izvršene okupacije najprije stupilo u dodir s njihovim predstavnicima. U rječnicima se nalaze ovi turcizmi s toga područja:

*barjak* (vexillum, bandiera, 720), bandira vojnička. – Škaljić : t. *bayrak* (Turcizmi, I, 69).

*barjaktar* (vexillarius, alfier, 720), zastavnik, alfier. – T. *bayraktar*, *bayrakdar* (Turcizmi, I, 69).

*begluk* (fiscus, fisco, 208), kontrobanda, azna principova, blago principovo. – T. *beylik* (Turcizmi, I, 91).

*čador* (padiglione, tentorium, 425), šator. – T. *cadir* (Turcizmi, I, 125).  
*dželat* (manigoldo, carnifex, 366), boja, krvnik koji ljude smiče. – T. *cellât*, *cellâd* (Turcizmi, I, 223).

*elčija* (orator, oratore, 453), govornik, advokat, poklisar iliti *elčija*. – T. *elçi* (Turcizmi, I, 260).

*harač* (salarium, censo, 663), dacija postavljena koja se plaća na zemlju, livel iliti *harač* na zemlju. – T. *harç*, »izdatak, trošak« (Turcizmi, I, 325).

*harba* (hasta, lancia, 249), kopje, sulica. – T. *harbe* (Turcizmi, I, 327).  
(h)azna (fiscus, fisco, 208), v. *begluk*. – T. *hazne*, *hazine*, vulg. *hazna* (Turcizmi, I, 341).

*jatagan* (gladius, spada, 236), mač, nož, punjar. – T. *yatağan* (Turcizmi, I, 395).

*kamdžija* (spiron, 639). – T. *kamçi* (Turcizmi, II, 426).

*mamuza* (calcar, sperone, 67). – T. *mahmuz* (Turcizmi, II, 500).

*meterizi* (castra, campo, 75), kanap vojske. – T. *meteris* (Turcizmi, II, 524).

*murečep* (inchiestro, atramentum, 331), mastilo za pisati. – T. *mürekkep* (Turcizmi, II, 545).

*telar* (proclamator, gridatore, 555), koji telari i proklamava. – T. *tellâl* (Turcizmi, II, 739).

*testir* (v. concedo, concedere, 76), dati testir, dopustiti. – T. *testir* (Turcizmi, II, 749).

*vilaet* (v. Italia, regione, 352), Italija, strana iliti vilaet. – T. *vilayet* (Turcizmi, II, 787).

b) Turska se uprava malo brinula za sigurnost života i imovine kršćanskih podanika. Ustaničci, hajduci i drugi odmetnici češće su provaljivali na okupirani teritorij i jadnoj raji, kao i Turcima, oimali sredstva za život, palili im kuće, hvatali muškarce i prodavali Mlečanima na galije. Na to nas podsjećaju turcizmi:

*arsuzin* (rapace, rapax, 480), koji grabi kakono *arsuzin* ali vuk. – Škaljić nema te riječi u tom obliku nego ima : *arsuz*, »bezobrazan, bez stida; zločest, ljut«, t. *arsiz* (Turcizmi, I, 51). ARj je ima sa h : *harsuzin* (III, 577).

*ćesadžija* (latro, ladrone, 331), aramija, lupež ajduk. – Škaljić ima tu riječ sa -e- između s – dž : *ćesedžija*, t. *keseci* (Turcizmi, I, 165). Isto tako i ARj (II, 134).

(h)*aramija* (latro, ladrone, 331), v. *ćesadžija*. – Škaljić : t. *haram'*, »razbojnik, bandit, hajduk« (Turcizmi, I, 326).

c) Za vrijeme ratnih okršaja između Turske i Venecije kao i za vrijeme ustaničkih prepada mnogi bi stanovnici Imotske krajine i Makarskog primorja ostali bez kuće i kućišta. Beskućnici su bili primorani da se brinu za krov nad glavom i za najpotrebnije pokućstvo. Zidarski pribor i potrebni siromašni namještaj nabavljali su kod turskih trgovaca i obrtnika. Odatle turcizmi:

*bešika* (culla, cunabula, 261), *bešika* za dite. – T. *beşik* (Turcizmi, I, 102).

*čekič* (martello, malleus, 368), maca. – T. *çekiç* (Turcizmi, I, 136).

*čekrka* (v. roto, ruotare, 633), činiti kola ili čekrke, razbiti. – T. *çikrik* (Turcizmi, I, 137).

*ćemer* (fornix, volto, 217), *ćemer* oliti oluk od jednoga *ćemera* oli vrata, oluk, okučenje aliti uzdignutie na sridi. – T. *kemer* (Turcizmi, I, 162).

*ćilim* (tappeto, tappetum, 576). – T. *kilim* (Turcizmi, I, 168).

*ćoša* (angolo, angulus, 225), nugal. – T. *köşe* (Turcizmi, I, 172).

*dušek* (matarazo, materasso, 151). – T. *döşek* (Turcizmi, I, 215).

(h)*avan* (mortario, mortarium, 389), mrtar, u čemu se tuku stvari tvrde. – T. *havan* (Turcizmi, I, 339).

*japija* (materia, tal. materia, 366), materija jesti svaka stvar od koje se čini koja stvar, također jesti *japija*, od koje se čini koja mastorija. – T. *yapi* (Turcizmi, I, 392).

*kesa* (mantica, borsa, 364), *ćesa*, dvojci, bisage. – T. *kese* (Turcizmi, II, 450).

*keser* (ascia, dolabra, 110). – T. *keser* (Turcizmi, I, 165, v. *ćeser*).

*pendžera* (fenestra, finestra, 203), ponistra, oblok, prozor. – Škaljić ima samo : *pëndžēr*, a i *pëndžēr*, *pëndžera*, m. t. *pencere* (Turcizmi, II, 604). ARj ima pored *pëndžer* još i *pendžera* bez naglaska (IX, 771, 772).

*tava* (padella, patella, 425). – T. *tava* (Turcizmi, II).

*turpija* (v. limatio, limatura, 340), strgotine, što tare lima iliti *turpija*. – T. *törpü* (Turcizmi, II, 765).

d) Rijetki su poturčenjaci iz Imotske krajine i Makarskog primorja s promjenom vjere mijenjali svoju narodnu nošnju i oblačili se na tursku. Zbog dugotrajne simbioze s Turcima, a i zbog drugih razloga, na tursku se oblačilo i kršćansko stanovništvo toga područja. S turskom nošnjom poprimilo je i turske nazive za pojedine odjevne predmete, kao što su:

*čorapi* (calzoni, 636). – Škaljić ima *čòrapa* i *čarapa*, t. *çorap*, *corab* (Turcizmi, I, 131).

*dolama* (saione, 636), aljina. – T. *dolama* (Turcizmi, I, 205).

*ječerna* (giubberello, giubba, 635). – T. *geçirme* (Turcizmi, I, 237).

*kalpak* (turbanti cilindrici, 637), kalpaci. – T. *kalpak* (Turcizmi, II, 424).

*marama* (fazzoletto, sudarium, 292), ubrusić. – T. *mahrama*, *makrama* (Turcizmi, II, 495).

*toke* (cerchii, 637). – T. *toka* (Turcizmi, II, 754).

*tozluci* (gambruoli, 637). – T. *tozluk* (Turcizmi, II, 757).

e) Stanovništvo se Imotske krajine upoznalo s različnim jelima i pićima, koje su turski begovi i drugi bogati Turci priređivali. Na to podsjećaju turcizmi:

*biber* (pepe, piper, 437), papar. – T. *büber*, *biber* (Turcizmi, I, 104).

*čorba* (ius, brodo, 321). *čorba* od koje stvari, koja se vari. – T. *çorba*, *şorba* (Turcizmi, I, 152).

*jedžek* (pulmentum, minestra, 577), manistra, svaki *jedžek* iliti smok, koji se čini sa *čorbom*. – ARj: T. *jejeğek* (IV, 569).

*čajgana* (fritella, placenta ex ovis, 307), friganje jaja. – T. *kaygana* (Turcizmi, II, 417).

*muslez* (passum, vino cotto, 473), vino vareno. – T. *müselles* (Turcizmi, II, 548).

*sirćet* (oximel, aceto melato, 462), sirćet medeni. – Škaljić ima : *sirće*, *-ta*, »ocat«, t. *sirke* (Turcizmi, II, 677).

*sobet* (convito, convivium, 258), sobet veliki, čast, gozba. – Škaljić : *söbet*, *sohbet*, »razgovor, sijelo«, t. *sohbet* (Turcizmi, II, 681).

*sopra* (mensa, tavola e vivande in tavola, 374), stolica, sto s<sup>3</sup> jizbinam, trpeza. *sopra* i banak, gđi koji trguju i prominjuju, drže jaspri. – Škaljić : *söfra*, *söpra*, *sorra*, »trpeza, sinija«, t. *sofra* (Turcizmi, II, 680).

*zaira* (vettovaglia, comeatus, 611), brašno, jizbina. – T. *zahire* (Turcizmi, II, 790).

f) Pučanstvo, koje se uglavnom bavilo poljodjelstvom i stočarstvom, prodavalo je svoje skromne produkte na imotskom i makarskom pazaru ili ih zamjenjivalo za potrebnu robu i blago. Mjere i utezi bili su turski s turskim nazivima. Turske su nazive nosili i razni obrtnici. Turcizmi su iz tog područja :

- aršin* (v. misurare, metior, 380), miriti kako *aršinom*. – Škaljić: t. *aršin*, »mjera za dužinu« (Turcizmi, I, 51).
- berber* (barbiere, tonsor, 235), brijač. – T. *berber*, pers. *berber* < tal. *barbière* (Turcizmi, I, 100).
- \**bojaluk* (v. paonazzo, 429), mast iliti *bojaluk* menevišni, morasti, ljubičasti iliti pavunasti. – ARj ima pridjev *bojaly* u zn. lat. *tinctus, coloratus* (I, 507).<sup>53</sup>
- denjak* (fardello, carcina, 291), smotak ili *denjak* robe. – T. *denk* (Turcizmi, I, 190).
- dernek* (nundinae, fiera, 425), sajam, trgovišće. – T. *dernek, d'ruek* (Turcizmi, I, 192).
- dućan* (bottega, hypotheca, 238), butiga. – T. *dükkan* (Turcizmi, I, 210).
- fejda* (uopo, utilitas, 625), korist, napridak. – T. *fejda* i *faide* (Turcizmi, I, 273).
- fitilj*, »vitič« (c. pannus, panno, 469), pan. svita i *vitič*, koji se meće u ranu. – T. *fitil* (Turcizmi, I, 287).
- kadija* (veluto, holoserium, 604), velud. – T. *kadije* (Turcizmi, II, 412).
- kalaj* (stagno, stannum, 556), kositer. – T. *kalay* (Turcizmi, II, 420).
- kantar* (statera, 108). – T. *kantar*, ar. *qintar*, lat. *centenarius* (Turcizmi, II, 429).
- kasap* (beccaio, macellarius, 236), bikar. – T. *kasap* (Turcizmi, II, 439).
- katran* (v. opico, pice illino, unger di pece, 448): katramati, opakliti, izmeljati *katranom* iliti *ernom* mastiu. iliti *smolom* *ernom* izmeljati. – T. *katran* (Turcizmi, II, 442).
- \**menevišan* (v. aponazzo, 429), v. *bojaluk*. – ARj ima adj. indekl. *meneviš* u zu. »ljubičast«, za koji se kaže da dolazi iz tur. *ménéšé* (ljubica) (VI, 601).
- mukta* (francamente, libere, 305), slobodno; – *mukte* (v. pagamento, senza p., gratis, 426), tunje, brez plaće. – Škaljić ima *müfte, mukte, t. müft* (Turcizmi, II, 534).
- skerlet* (porpora, purpura, 449), svita. – T. *iskerlet*, tal. *scarlato* (Turcizmi, II, 679).
- zanadžija*, »zanatdžija« (artefice, artifex, 229). – Škaljić: *zanadžija, t. sanatçı* (sanat-çı, Turcizmi, II, 793).

g) Zbog duge simbioze s Turcima i s poturčenjacima, koji su rado usvajali turske običaje i turski jezik, kršćansko je stanovništvo silom prilika od njih poprimilo razne turske nazive za ljudska svojstva i zanimanja, kao što su :

- bitevi* (incorrotto, integer, 333), cilovit, vas. – Škaljić nema u alfabet-skom nizu riječi *bitevi*, ali ima *biteviya*, »plosnato koplje«, < t. *bitevi* »sve, skupa, cijelo« (Turcizmi, I, 110).
- čoban* (pastore, pastor, 432), pastir, čuvalac. – T. *čoban* (Turcizmi, I, 149).
- derbeder* (v. helluo, divoratore, 250), proždor, proždrlac, lotar. – T. *derbeder*, »skitalica, beskućnik« (Turcizmi, I, 191).

<sup>53</sup> Riječi sa zvjezdicom ispred sebe ne nalaze se u ARj.

- (*h*)*adum* (spado, castrato, 676), *adum* po naravi još i mladica od stabla koja ne nosi ploda. – T. *hadim* (Turcizmi, I, 302).  
*kalauz* (scorta, dux, 524), vodilac. – T. *kilavuz* (Turcizmi, II, 421).  
*konak* (diversorium, osteria, 155), gosionica, misto od konaka. – T. *konak* (Turcizmi, II, 461).  
*ortak* (particeps, participante, 475), dionik, družbenik. – T. *ortak*, »zajedničar, kompanjon, drug u poslu« (Turcizmi, II, 587).  
*ortakluk* (societas, 659), društvo, općenstvo. – T. *ortaklik* (Turcizmi, II, 587).  
*šempluk* (v. theatrum, teatro, 695), teatar iliti misto, gdi se skuplja puk na publike iliti općenske i očite igre iliti *šempluke*. – T. *šenlik* (Turcizmi, II, 704).

U rječnicima ima par turcizama iz biologije i botanike :

- akrap* (nepa, scorpione, 413). škorpijun. – Škaljić nema riječ u tom obliku nego ima *akrep*, t. *akrep*. (Turcizmi, I, 22).  
*čampari* (sperone, calcaria gallinarum, 551), čampari od kokoši kakono mamuze. – Škaljić : *čampàra*, t. *çalpara* (Turcizmi, I, 129).  
*karamfil* (garofalo, cariophilus, 52), garufao, garufal. – Škaljić : *karànfil*, *karàmfil*, *karànfir*, t. *karanfıl* (Turcizmi, II, 435).  
*majemun* (simia, 92), muna. – Škaljić ima samo *màjmun*, t. *maymun* (Turcizmi, II, 497).

h) Od nekih turskih imenica narod je izveo glagole. Tako izvedeni glagoli sačuvali su osnovno značenje imenica od kojih su izvedeni:

- (*h*)*aramzaditi* (lusigare, adolor, 362), mamiti, matati. – Škaljić nema toga glagola u svom rječniku, ali ima imenicu *haramzáda*, »kopile, hajduk, razbojnik«, t. *haramzade* (Turcizmi, I, 327).  
(*h*)*arčiti* (spendere, expendo, 551), tratiti. – Škaljić nema ni ovoga glagola, iako je po svjedočanstvu prof. Skoka općenit u Bosni i Hercegovini. Dolazi od *arāč*, »potrošak« i govori se sa *h* i bez *h* (Skok, o. c., 181).  
*kalauziti* (guidare, 106), voditi. – Škaljić : glagol izveden od *kalavuz* (Turcizmi, II, 421).  
*katramati* (opico, unger di pece, 448), v. *katran*. – Škaljić ima gl. *katrànisati* u istom značenju (Turcizmi, II, 442).  
*šćemeriti* (v. fornicatus, fatto a volto, 216), učiniti na ćemer. – Škaljić nema glagola u svom rječniku.  
*šemlučiti* (v. fabula, comedia, 195), pričica, pripovidka, gonetka za *šemlučiti* razgovor oli prav oli laživ. – Škaljić ima glagol s oznakom da je izveden od imenice *šenluk* (Turcizmi, II, 704).  
*tabačiti* (v. conciatore, coriarius, 252), koji stroji oliti *tabači* kožu. – Škaljić nema *tabačiti*, ali ima *tabak*, »kožar«, t. *tabak* (Turcizmi, II, 716).

Od navedenih turcizama tridesetak ih dolazi u izvornom obliku. Narod ih je usvojio kako su ih Turci izgovarali. Ostali su, kojih je mnogo više, doživjeli glasovne promjene. Uzrok je tomu što se turski jezik razlikuje od hrvatskoga i fonološki i morfološki. Izvjestan je broj turcizama dobio hrvatske nastavke. Još treba istaći da se među turcizmima imotskih rječnika nalaze samo tri pridjeva : *bitevi*, *kael* i *menevišan* i samo jedan prilog : *mukta* – *mukte*. Ako izuzmemo glagole koji su izvedeni od imenica, ostalo su sve imenice, od kojih se i danas mnoge upotrebljavaju u narodnom govoru ne samo Imotske krajevine nego i drugdje po Dalmaciji, pogotovu po Bosni i Hercegovini.

b. U imotskim rječnicima ima mnogo više riječi talijanskog porijekla, što je posve razumljivo. Područje u kojemu je njihov auktor živio i radio bilo je za čitava njegova života ili u sastavu Mletačke Republike ili pod jakim talijanskim kulturnim utjecajem. Talijanski jezik bio je službeni jezik u sudstvu, upravi i u vojsci. Viši činovnici bili su odreda Mlečani koji su govorili ili svojim mletačkim narječjem ili toskanskim koji su naučili u školi. Jedno i drugo narječje morali su znati i domaći ljudi koji su bili u činovničkoj službi ili su kao trgovci imali poslovne veze s Mlecima. Pored viših činovnika i vojničkih časnika u naše su se dalmatinske gradove i varoši doselili mletački učitelji, liječnici, apotekari i različni obrtnici. Svi su oni govorili talijanski, a kad su s vremenom naučili hrvatski jezik, u govoru su zadržali mnoge izraze, riječi i osobine talijanskog jezika. Naši ljudi kao mletački podanici služili su u mletačkoj vojsci u domovini i u Italiji, i tako su bili prisiljeni da nauče talijanski i da se njime služe. Kad su se vratili u domovinu k svojim kućama, u svom su govoru upotrebljavali mnoge riječi i fraze toga jezika, osobito za one pojmove za koje nisu imali adekvatnu riječ u hrvatskom jeziku. Tako su spomenuta dva talijanska narječja, mletačko i toskansko, postala jezicima javnoga života gradskih obitelji i jezicima civilizacije po čitavoj Mletačkoj Dalmaciji, dakle i u Imotskoj krajini i u Makarskom primorju.

Seljaci, koji su živjeli dalje od upravnih i vojničkih centara, zbog čestog saobraćaja s predstavnicima vlasti i s varoškim i gradskim stanovnicima, poprimili su, naravno na svoj način, mnoge talijanske riječi u svoj govor. Na to su ih navela uglavnom dva faktora. Kao vojni obveznici bili su primorani da nauče mnoge nazive i riječi iz vojničkog života iako su njihovi niži zapovjednici bili naši ljudi. Teški porezi koje su im nametali mletački poreznici i na okrutan ih način od njih utjeravali silili su ih da dobro pamte porezne nazive kao i nazive poreznih činovnika. To se isto može reći i za upravne i sudske činovnike koji su trgovali pravdom i nasilno postupali prema siromašnim podanicima. Drugi je faktor više psihološke naravi, osnovan na prirođenoj čovječjoj težnji da se ističe i da nešto znači u svojoj okolini. Ta je težnja naročito razvijena kod neukih ljudi iz puka. Da ih njihovi susjedi i znanici smatraju pametnijim i višim od drugih, u svoj govor upliću strane riječi i fraze, bez obzira jesu li ispravne ili ne. Taj je faktor, bez sumnje, mnogo utjecao na naše ljude u 18. stoljeću da pamte i da usvajaju razne talijanske riječi, nazive i fraze.

Pored toga struktura talijanskog i hrvatskog jezika, za razliku od turskoga, dosta je bliska, osobito što se tiče fonologije, pa su ljudi bez poteškoća i naprezanja mogli talijanske riječi pamtili i naučiti sam jezik. Pogotovu kad naš narod u Dalmaciji nije još imao probudene i razvijene nacionalne svijesti, te je u Mlečanima gledao pripadnike iste vjere, koji ga kako tako štite od turskih nasilja. Tako je hrvatski jezik u Dalmaciji bio iskvaren mnogim talijanizmima. To se naročito dogodilo na otocima i u primorju, gdje je utjecaj talijanske kulture bio jači, a veze između Mletačke Republike i hrvatskog stanovništva bile duže i tješnje.

Koliko se zna iz pouzdanih izvora, auktor imotskih rječnika proveo je svoje djetinjstvo i čitav svoj svećenički vijek u Makarskom primorju (Brela) ili u njegovu zaleđu (Zagvozd, Dusina, Kokorići). Kao svećenički kandidat učio je gramatičku školu, filozofiju i teologiju u jednom od svećeničkih zavoda u primorju (Zadar, Split, Priko), a možda i u Italiji. Kao župnik na talijanskom je jeziku vodio župske matice i dopisivao se s državnim i crkvenim vlastima. Iz rječničkog se gradiva može zaključiti da je dobro poznao mletačko narječje i da je govorio talijanskim jezikom koji je bio smjesa mletačkog i toskanskog narječja, jer njegov talijanski jezik uz osobine mletačkog narječja ima i osobina toskanskog narječja ili talijanskog književnog jezika. Riječi koje je iz talijanskog jezika uzeo i uvrstio u hrvatsko leksičko blago mogu se podijeliti na tuđice pozajmljenice i na jezične kalkove. Prve donosi u originaluom talijanskom obliku, samo ih bilježi ondašnjom hrvatskom grafijom. Za neke je teško odrediti da li pripadaju tuđicama ili pozajmljenicama. Od pozajmljenica neke su zadržale nepromjenljivu talijansku osnovu i dobile hrvatski nastavak, a neke su doživjele glasovne promjene u samoj osnovi. Budući da neke riječi imaju isti oblik u talijanskom i u latinskom jeziku, teško je odrediti iz kojega su od njih uzete. I njih, kao i turcizme, možemo podijeliti na razne skupine prema tome na koje se područje ljudskog života, rada i zanimanja odnose.<sup>54</sup>

a) Na prvom mjestu dolaze riječi iz mletačke administracije i sudbenog života:

\**avizanje* (monitio, avviso, 390), ponukovanje, spomenutie. – Glagolska imenica izvedena od gl. *avizati*, tal. *avvisare*.

*avizati* (monco, avvisare, 388), ponukovati, spomenuti, *avizati* iliti oznaniti, svitovati. – Tal. *avvisare*.

*balota* (ballotta, suffragium, 234), *balota* u pomoć data. – Tal. *ballotta*, Vujaklija (Leksikon stranih reči i izraza, Beograd 1954, str. 104) i B. Klaić (Rječnik stranih riječi, Zagreb 1958, str. 134) izvode riječ od franc. im. *ballotte*.

<sup>54</sup> Talijanizme su u pojedinim govorima ispitivali mnogi filolozi, najviše Talijani. Kod nas je prvi o njima pisao Fran Kurelac u raspravi *Vlaške reči u jeziku našem* (Rad JAZU, XX, Zagreb 1872, str. 93–137). O talijanizmima koji su u naš jezik ušli kroz posljednjih sto godina pisao je u novije doba J. Jernej (*Sugli italianismi penetrati nei serbo-croato negli ultimi cento anni*, Studia romanica, I, Zagreb 1956, 54–80).

- banda* (bando, exilium, 235), bandižanje, prognanje. – Tal. *bando*. ARj ima riječ u muškom obliku : *bānd* sa značenjem »osuda, koja može biti i na plaćanje u novcu« i u ženskom rodu *bānda*, ali u značenju »latus, strana« (I, 171).
- \**bandižanje* (exilium, exul, 235), prognat. – Tal. *bandito*. U Klaićevu Rječniku *bāndit* (tal. bandito) dolazi u značenju »drumski razbojnik, lopov« (str. 136). ARj ima *banditi* u zn. »proscribere, izgnati, prognati« (I, 172).
- bandižanje* (exilium, esilio, 188), prognanje. – Mlet. *bandizar*. ARj ima riječ s opaskom »samo u rječnicima Belostenčevu i Jambrešićevu« (I, 172).
- bulati* (sigillare, obsigno, 535), zapečatiti, metnuti pečat iliti bulu, sidilati. – Tal. *bollare*.
- \**buletinić* (schedula, policeta, 656), *buletinić* od karte, mala karta. – Tal. *bolletino*.
- caf* (sbirro, licitor, 516), žbir, *caf*, koji veže ljude. – Tal. *zaffo*, longob. zapfo, njem. Zapfen (Prati, Vocabolario etimologico italiano, Milano 1951, str. 1058).
- dacija* (salarium, censo, 663), *dacija* postavljena, koja se plaća na zemlju, livel iliti harač na zemlju. – Tal. *dazio*, lat. datio.
- dacijar* (daziario, publicanus, 263), carenik. – Tal. *daziere*.
- \**ditator* (prodictator, dittatore, 557), *ditator* ili izvanobičajni vladavac, učinjen za koju potrebu. – Tal. *dittatore*, lat. dictator.
- gabela* (rendita, vectigal, 486), carina, *dacija*. – Tal. *gabella*.
- gubernatur* (satrapes, satrapo, 654), satrapes, ovo je rič peršijanska, a latinski zlamenuje prefekto od profencije, komesar iliti namistnik jednoga kralja ili principa u profenciji, i prešidente, *gubernatur* iliti vladavac jednoga kralja iliti principa u državi. – Tal. *governatore*, lat. gubernator.
- inkanat* (vendita al incanto, auctio, 605), prodaja na *inkanat*, na muntu, tko će veće dati. – Tal. *incanto*.
- intrada* (rendita, census, 486), dodak. – Mlet. *intrada*, tal. entrata, lat. intrare.
- kančelir* (scrivani, cancellarii, 526), *kančeliri*, pisaoci. – Tal. *cancelliere*, lat. cancellarius.
- kopijati* (v. archetypus, l'originale, 42), original, prvo pismo, iz kojeg se more *kopijati* iliti pripisivati. – Tal. *copiare*.
- livel* (salarium, censo, 663), v. *dacija*. – Tal. *livello*, lat. libellus.
- paiz* (ora, fine, 452) : svrha oli kraj oli mejaš od koje stvari ili *paiz* ali vilaet iliti dio zemlje. – Tal. *paese*.
- \**sidilati* (sigillare, obsigno, 535), v. *bulati*. – Tal. *sigillare*.
- sinjal* (paragraphus, 470), jesti ovi *sinjal* I, koji zlamenuje sad. – Tal. *segnale*, lat. segnale.
- \**špijati* (v. explorator, spione, 191), koji *špija* i traži oli špijuni. – Tal. *spiare*.
- špijuniti*, v. *špijati*. – Tal. *spionare*.
- štendarac* (stendardo, vexillum, 559), barjak. – Tal. *stendardo*.

- b) Izvjestan se broj riječi odnosi na oružje, vojsku i rat:
- \**alfier* (vexillarius, bandierale, 720), barjaktar, zastavnik. – Tal. *alfiere*, španj. *alferez*, ar. *fāris* »konjanik«. <sup>55</sup>
- bandira* (vexillum, bandiera, 720), barjak, *bandira* vojnička. – Tal. *bandiera*.
- duka* (dux, colonnello, 167), ban, herceg, meštar od tabora, vojvoda, vodilac iliti kalauz, barjaktar. – Tal. *duca*, biz. *δοῦκα*, ak. od *δοῦξ*.
- fortica* (fortezza, arx, 303), tvrđava visoka u gradu. – Tal. *fortezza*.
- kanap* (castra, campo, forte luogo, 75), *kanap* vojske, meterizi. – Tal. *campo*. ARj ima riječ u dva druga značenja.
- lumbarda* (artiglieria, bombarda, 144), top. – Tal. *bombarda*.
- lumbardati* (sparare l'artiglieria, 144), potezati lumbarde. – Tal. *bombardare*.
- municion* (munizione, commeatus, 392), *municion* za vojske, gdje je oružje i zaira. – Tal. *munizione*, lat. *munitio*.
- pancir* (v. *incorazzato*, *loricatus*, 333), oružau oklopom, oklopnik, vojnik obučen u gvozđje, u *pancire*, u oklop. – Tal. *panziere*, lat. *pan-tex*.
- \**punjar* (pugio, gladius brevis, pugnale, 577). – Tal. *pugnale*, lat. vulg. \**pūgnāle*.
- \**serzente* (sergente, lictor, stator, 532). – Tal. *sergente*, franc. *sergent*, lat. *serviens*, -entis.
- \**škvadra* (squadra, legio, 555), *škvadra* soldatah. – Tal. *squadra*.
- soldat* (soldato, miles, 542), vojn. – Tal. *soldato*.
- \**ščokada* (stocco, gladius, 561), mač, špada. – Tal. *stoccata*.
- špada* (stocco, gladius, 561), v. *ščokada*. – Tal. *spada*, lat. *spatha*.
- \**tenda* (tenda, tabernaculum, 580), čador, šator. – Tal. *tenda*, lat. *tenda*.
- trumbeta* (tuba, tromba, 697), trublja. – Tal. *trombetta*.
- \**žbara* (obex, sbarra, 429), tabor, *žbare* i svaka stvar pripručena koja smeta proći. – Tal. *sbarra*.

c) U imotskim rječnicima ima velik broj riječi iz crkvenog života, koje su stranog porijekla. Među njima je samo nekoliko talijanskog postanja:

- gvardijan* (archimandrita, abbate, 42), abat, prijur, poglavica od redovnikah. – Tal. *guardiano*.
- medaljica* (medaglia, torceuma, 370). – Tal. *medaglia*, vulg. lat. \**mediālia*.
- pirgula* (tymela, pulpito, 702), pulpit, odkle se predika. – Tal. *pergolo*, kasnolat. *pergamum*, gr. *πέργαμον*.

d) Talijanskog su porijekla nazivi za dijelove kuće i kućni namještaj:

*banak* (banco, scamnum, 234), skam. – Tal. *banco*.

*barilo* (cadus, barile, 29). – Tal. *barile*.

<sup>55</sup> Prati, o. c., str. 29.

*katanac* (lucchetto, 110). – Tal. *catenaccio*.  
*karafina* (phiała, fiala, 509), gostarica, bočica. – Tal. *caraffina*.  
*kupa* (tegula, tegola, 688), *kupa* za pokrivati kuće. – Tal. *coppo*, lat. *cuppa*.  
*matun* (v. later, mattone, 329), *matuni* čošati. – Tal. *mattone*.  
*pijat* (piatto, lanx, 442). – Tal. *p'atto*, vulg. lat. *plattus*.  
*pinjur* (forchetta, furcola, 301). – Mlet. *piron*.  
*saliz* (pavimentum, pavimento, 482), tle, tarac s' matunom. – Mlet. *saliso*.  
*sić* (secchio, situla, 527), *sić* od midja za vodu. – Tal. *secchio*.  
*štramac* (stramazzo, anaclinterium, 563). – Tal. *stramazzo*.  
*\*tarac* (pavimentum, pavimento, 482), v. *saliz*. – Tal. *terrazza*.  
*\*temperin* (gladiolus, temperino, 235), nožić, mali nož. – Tal. *temperino*, lat. *temperare*.

e) Izvjestan se broj talijanskih naziva upotrebljava za jela i pića:

*baškoi* (pan biscotto, panis nauticus, 428), kruh biškot iliti *baškot*. – Tal. *biscotto*, lat. *biscoctum*.  
*biškot*, v. *baškot*.  
*brgulja* (festa di villa, paganalia, 295), *brgulja* koga sela. – Tal. *bergolare*.  
*cukar* (zucchero, saccharum, 633), šećer. – *zucchero*, lat. *saccharum*.  
*kolacunuti* (prandiculum, il fare collazione, 549), pojisti malo. – Tal. *collazionare*, lat. *collatio*.  
*lazanje* (taglierini, lasagne, 137). – Tal. *lasagne*, lat. vulg.\* *lasanias*.  
*malvasija* (vino malvasia, vinum creticum, 615), vino iz Kandije. – Tal. *malvasia*.  
*manistra* (pulmentum, ministra, 577), svaki jedžek iliti smok, koji se čini sa čorbom. – Mlet. *manestra*, lat. *ministrare*.  
*pulenta* (v. cacabus, caldaia, 64), kotao, lonac, sud, u kojemu se vari *pulenta*. – Tal. *polenta*, lat. *polenta*.  
*\*turtu* (torta, placenta, 586). – Tal. *torta*, *torcere*, lat. vulg. \**tōrquēre*, *tōrquēre*.

f) U doba Mletačke Republike naši su trgovci morali trgovati samo s Mlečanima. U saobraćaju s njima poprimili su razne trgovačke nazive od kojih se u imotskim rječnicima nalaze:

*\*balanca* (balanza, statera, 233), kantar. – Mlet. *balanza*.  
*brušket* (sors, sorte, 669), srića, po srići, po zgodi, također ždribanje iliti *brušketi* reče se sorte. – Tal. *bruschette*.  
*butiga* (bottega, hipotheca, 238), dućan. – Tal. *bottega*, lat. *apotheca*.  
*cekin* (ducato d'oro, nummus aureus, 277), dukat zlatni. – Tal. *zecchino*, *dukat*, v. *cekin*. – Tal. *ducato*, lat. *ducatus*.  
*kola* (gluten, cola, 237), tutkalo. – Tal. *colla*, gr. *κόλλα*.  
*konat* (v. render conto, 486), dati *konat*, dati razlog. – Tal. *conto*.  
*kvartin* (quartino, quadrans, 474) : jaspri *kvartin*. – Tal. *quartino*.

*magazin* (magazzino, promptuarium, 363), misto od trgovine. – Tal. *magazzino*, ar. mahāzīm.

*munita* (moneta, lat. moneta, 385), jaspri, pinezi. – Tal. i lat. *moneta*.

*muštra* (exemplum, esempio, 187), prilika, izgled oli *muštra* od jedne stvari, koja se prodaje oli čini. – Tal. *mostra*. ARj : iz njem. *Muster*, a ova iz tal. *mostra*.

\**palta* (monopolium, quando un solo ha una mercanzia e la vende a suo modo, 380), kadano jedan sam čini jednu trgovinu kakono *paltu*, pak prodaje na svoj način. – Tal. *appalto*, lat. \**appactum*, »ugovor«.

*pijaca* (piazza, forum, 442), *pijaca* aliti trgovišće, kuda se šeta. – Tal. *piazza*. lat. *platea*.

*roba* (robba, res, 502), imanjstvo. – Tal. i lat. *robba*.

*spiza* (expensa, spesa, 190), tratnja, harač. – Tal. *spesa*, mlet. *spensa*, lat. *expensa*.

*škuda* (v. moneta, drachma, 385), drahma, jaspri koja valja deset *škudih*. – Tal. *scudo*, lat. *scutum*.

*velud* (velluto, holosericum, 604), kadifa. – Tal. *velluto*.

g) S trgovačkom terminologijom usko je povezana terminologija iz područja obrta i industrije. Za vrijeme višestoljetne mletačke uprave u naše su se gradove i varoši, naročito u Primorju, uselili mletački obrtnici na koje su bili upućeni naši ljudi. Domaći obrtnici koji su s vremenom otvarali svoje radionice usvajali su talijanske nazive za iste obrte i njihove produkte, kao na primjer:

*bikar* (beccario, macellarius, 236), kasap. – Tal. *beccaro*.

*bikarija* (macellum, macello, 352), misto gdi se prodaje svaka vrsta jisti-va i gdi se kolje i prodaje meso, *bikarija* iliti kasapnica iliti mesarija. – Tal. *beccaria*.

\**librar* (bibliopola, libraro, 60), *librar* oli knjižar, koji prodaje knjige. – Mlet. *libraro*.

*marangun* (marangone, falegname, 148), drvodilja. – Tal. *marangone*.

*oštar* (ostiere, caupo, 421). – Tal. *ostiere*.

*oštarija* (taberna, albergo, 685), krčma. – Tal. *osteria*.

*štampati* (stampare, imprimo, 557). – Tal. *stampare*.

\**štampatur* (stampatore, impressor, 557), koji čini štampu. – Tal. *stampatore*.

\**tovirna* (apotheca, canava, 38), krčma, butiga. – Tal. *taverna*, lat. *taberna*.

h) Zdravstvena organizacija u narodu nije bila ni izdaleka provedena, kako su prilike zahtijevale. Liječnici su bili malobrojni i stanovali su u većim centrima. Uz liječnike Mlečane bilo je i domaćih liječnika, koji su kojekako svršavali medicinski fakultet u Padovi. Prosti narod, osobito onaj koji je živio u zabitnijim zagorskim mjestima, rijetko je išao k liječniku. On se uglavnom liječio domaćim lijekovima koje su priredivali narodni liječnici. U imotske rječnike ušlo je nekoliko liječničkih termina talijanskog porijekla:

- \**cotast* (claudus, zoppo, 84), topast, rom. – Tal. *ciotto*, ml. *zòto*.
- implastar* (impiastro, ceroto, 153), melem. – Tal. *impiastro*, lat. *emplastrum*, gr. ἐμπλαστρον.
- \**lanceta* (ferro, scalpellus, 294), lester, čime se otvora žila za dignuti krv. – Tal. *lancetta*. Vujaklija izvodi riječ iz fr. *lancette* (o. c., str. 502).
- malkaduk* (sonticus morbus, epilepsia, 668), zavrtanje, padavica. – Tal. *mal caduco*.
- ošpidal* (ospitale, hospitalis, 420), *ošpidal*, gdi boluju i liče se nemoćnici. – Tal. *ospedale*, lat. *hospes*, kasnolat. \**hospitale*.
- \**ošpidaler* (spedaliere, xenodochius, 550), *ošpidaler*, koji vlada ošpidalom. – Tal. *ospidaliere*.
- sirop* (siropo, syrupus, 538), likarija, što se pije. – Tal. *siropo*.
- \**specijalija* (speziaria, taberna, 550), specijarija, butiga od likarija. – Mlet. *speziaria*, lat. *species*.
- specijarija*, v. *specijalija*. ARj ima za riječ potvrdu samo iz L. Vladimirovića.
- \**tišika* (tabes, macilenta, 685), nemoć. – Tal. *tisica*, lat. *phtisis*.
- \**vinuza* (ventosa, cucurbitula, 607), *vinuza* za vaditi krv. – Tal. *ventosa*.
- i) U imotskim rječnicima ima više talijanskih naziva iz pomorskog života s kojima se njihov auctor mogao upoznati za vrijeme svojih bogoslovnih studija u jednom od naših primorskih gradova (Zadar, Split, Omiš – Priko). Takvi su nazivi :
- \**busola* (v. *imbossolato*, *pixidatus*, 325), metnut u *busolu* ali u škatu-lu. – Tal. *bussola*, mlet. *bossola*.
- fortuna* (tempesta, tempesta, 691), izvrlica, zlo vrime. – Tal. *fortuna*.
- galija* (galea, triremis, 314). – Tal. *galea*, novolat. *galea*.
- galijaca* (galeazza, quinqueremis, 314). *galijaca*, gdi su po pet na veslo. – Tal. *galeazza*.
- kursija* (corsia di galera, 132), *kursija*, put posrid galije. – Tal. *corsia*, tal. *corso*. lat. *cursus*.
- \**oštrijada* (ostro vento, auster, 421), vitar od podneva. – Tal. *ostro*.
- porat* (ostium, porto, 461), vrata i *porat* od mora. – Tal. *porto*, lat. *portus*.
- riva* (lido, litus, 359), *riva* krajem mora. – Tal. *riva*, lat. *ripa*.
- salpati* (salpare, vellere ancoram, 512), dignuti sidra od broda za poći. – Tal. *salpare*.
- \**spirun* (rostrum, speronc, 633), kljun od ptice, čunjka, gubica od koje živine i još od čovika, i *spirun* od broda. – Tal. *sperone*.
- špag* (rudens, corda, 635), konopi debeli od broda, konopi, špag. – Tal. *spago*.

j) Talijanskoga su porijekla i nazivi za životinje koje nisu u našim krajevima endemijske, nego žive u tropskim ili suptropskim krajevima:

*mulo* (mulo, hinnus, 392), mazga. – Tal. *mulo*, lat. *mulus*. ARj ima riječ u druga dva značenja : 1. isto što *muo*, »nasip u moru«, 2. »neka morska riba« (VII, str. 148. i 157).

*muna* (simia, 92), majmun. – Tal. *monna*, tur. maimun.

*papagal* (pappagallo, psittacus, 429), ptica koja štogod govori. – Tal. *pappagallo*, mlet. papagàl, novolat. papagallus.

*pavun* (pavone, pavo, 433), ptica pitoma. – Tal. *pavone*, lat. pavo, -onis.

*pola* (pola, monedula, 446), *pola* ptica. – Tal. *pola*, lat. Paula.

k) Iz talijanskoga su jezika uzeti i nazivi za biljke, evijeće, voće i povrće:

*fažol* (ogni legume, legumen, 412), svaki grah kao *fažol*, bob i prilična, sočivo. – Mlet. *fasiol*, *fasol*, lat. phaseolus.

*garufal* (garofalo, caryophyllus, 52), *garufao*, karamfil. – Tal. *garofalo*, lat. caryophyllum.

*garufao*, v. *garufal*.

*muškateo* (moscatello, uva apiana, 390), grozdje. – Tal. *moscatello*.

*naranča* (naranccio, malum aureum, 395), jabuka. – Tal. *naranccio*, mlet. naranza.

*salata* (intubus, radichio, 312), endivija iliti cikorijska. – Tal. (*in*) *salata*, od gl. insalare.

*žafran* (zafferano, crocum, 630), žufnan. – Tal. *zaffrano*, *zafferano*, ar. -za'faran.

l) Neki su talijanski nazivi uzeti iz društvenog života i označuju vrline i mane ljudi:

*briga* (cura, fastidio, 128), pomlja, nastojanje, misao, muka. – Tal. *briga*.

*faliti* (delinquo, errare, 138), učiniti falinju, ostaviti činiti svoju dužnost. – Tal. *fallire*, lat. fallere.

\**finta* (figmentum, finzione, 207), privara, činiti se što je da nije itd. – Tal. *finta*.

*furbarija* (v. simplex, 661), čovik priprostit, brez propasti, brez aramzadluka iliti brez *furbarije*, koji viruje, koji ne ima dvostrukosti u sebi, čovik dobar. – Tal. mlet. *furbaria*.

\**furbarisati* (fingere, conniveo, 294), *furbarisat*, činiti se da neće. – Mlet. *furbaria*, s nast. -*isati*.

\**intrigati se* (intrico, intricare, 346), *intrigati se u što*, metnuti se u što, smetati. – Mlet. *intrigarse*, tal. intrigarsi, lat. intricare.

\**kalafatiti* (v. parasito, parasitus, 429), koji *kalafati* za žderati. – Tal. *calafutare*, ali u zn. »ristoppare una nave, rincatramare le fessure di una nave«. (Zingarelli, Vocabolario, 168).

*manjkati* (careo, esser privo, 73), ne imati, biti ulišen. – Tal. *mancare*.

*maskariti se* (dare la burla, illudo, 263), rugati se. – Tal. *mascherare*, (ar. mashharat).

*mormorati* (susurro, mormorare, 680), *mormorati* za kime. šaptati za drugim. – Tal. *mormorare*, lat. murmurare.

*pančati se* (intricare, implico, 349), zaplesti se, uložiti se, metnuti se u jednu stvar, *pančati se*, intrigati se u što ali umotati se i uplesti se jedna stvar, kakono čečurasta grana, oli zamotati se i uplesti se u jednu stvar kako u zamčicu. – Tal. *impacciarsi*.

*pratik* (pratico, expertus, 453), višć, koji znade i koji je kušao. – Tal. *pratico*, lat. *practicus*.

\**sforcanje* (forza, violenza, 304), usilovanje. – Tal. *sforzare*.

*skužanje* (scusa, expurgatio, 526), ogovaranje. – Tal. *scusa*, *scusare*.

*sulac* (trastullo, oblectamentum, 590). – Tal. *sollazzo*, lat. *solatium*.

*sulacati* (trastullare, oblector, 590), šaliti se. – Tal. *sollazzare*.

*štimanje* (v. celectro, lodare, 77), faliti, činiti svetkovinu, činiti *štima*-*nje* kojoj stvari. – Tal. *stimare*, *stima*.

*štimiti* (prafero, stimare più, 544), naprid metnuti, veće *štimiti*. – Tal. *stimare*, lat. *aestimare*.

\**štimavati* (riputare, aestimo, 495), ciniti. – Tal. *stimare*.

\**travaj* (tumultus, sedizione, 698), nabunjenje, smutnja, triska, vika, *travaj* iliti belaisanje. – Tal. *travaglio*.

\**travaljati* (devevo, travagliare, 145), napastovati, belaisati, imati nemir ili smučivanje. – Tal. *travagliare*, franc. *travailler*.

m) U rječnicima ima talijanskih naziva, koji su uzeti iz drugih područja ljudskoga života i rada. Budući da ih iz pojedinog područja nema mnogo, donosim ih ovdje skupa:

*argan* (machina, 28), vitao za potezati stvari teške. – Tal. *argano*, lat. *organum*.

*balati* (ludius, giocolatore, 346), igralac, tančar, koji bala. – Tal. *ballare*, vulg. lat. *ballare*.

*balun* (globus, globo, 237), stvar obla iliti okrugla kako *balun*. – Tal. *ballone*.

*bromza* (bronzio, aes, 240), *bromza* iliti tuč. – Tal. *bronzia*, bronzo, ni-skolat, bronzium.

*buka* (orificium, bocca, 456), *buka* iliti vrata oli grlo, oli pokrov od koje stvari. – Tal. *bocca*, lat. *bucca*.

\**buratati* (polintor, chi tamigia, 523), koji sije na sito ili *burata* brašno. – Tal. *burattare*, lat. *burrus*.

*čarlatan* (buffone, circumlator, 240), *čarlatan* o. *čaratan*. – Tal. *ciarlata*-*tano*, gl. *ciarlare*.

\**duperati* (v. venditore, circolator, 605), *čaratan*, koji prodaje masti s karticom kako se ima *duperati*. – Tal. i lat. *adoperare*.

\**facolet* (moccichino, sudarium, 381), ručnik, marama, čime se useknuje. – Tal. *fazzoletto*, lat. *faciolum* (faciale, tkanina za lice). ARj ima *faculet*.

*fakin* (baiolo, baiulus, 233), izmečar. – Tal. *facchino*.  
*fatigati* (lavorare, 37), posloovati. – Mlet. *fatigar*, tal. *faticare*, lat. *fatigare*.  
*feca* (excrementum, feccia, 187), feca iliti guus koji ide doli iz čovika. – Mlet. *fezza*, lat. *faex*, -cis.  
*fit* (v. dar affitto, loco l., 263), dati na vit, dati na fit, na plaću. – Tal. *affitto*, *fitto*, lat. *fictus*.  
*frišak* (recente, recens, 482), nov. – Tal. *fresco*, njem. *frisch*.  
*fruštati* (flagellare, verbero, 299), bičevati, ndarati. – Tal. *frustare* od im. *frusta*, lat. *frustum*.  
*\*grišpa* (ruga, crespa, 637), grišpa koja dolazi na obraz starcem. – Tal. *grespa*.  
*\*grišpotina* (piega, curvamen, 442), prignutje, pogrčenje; *grišpotina*, *brazgotina*. – Tal. v. *grišpa*.  
*kalamar* (calamaro, atramentum, 106). – Tal. *calamaro*, lat. *calamarius*.  
*kalamita* (calamita, magnas, 242), *kalamita* kamen. – Tal. *calamita*.  
*kantanje* (naenia, canto funerale, 404), pivanje iliti *kantanje* na ukopu. – Gl. imenica od gl. *cantare*.  
*\*karonjstvo* (v. riprendere, accusare, inertiam, 495), pokarati nevaljalost i *karonjstvo* čigovo. – Tal. *carogna*, lat. *caro*.  
*koled* (collegio, schola, 251), skula, gdi se uči. – Tal. *collegio*, lat. *collegium*.  
*komod* (v. compendium, compendio, 95), satavljanje, skupljenje, sabranje ukratko, korist, *komod*, vrime, dobitak. – Tal. *comodo*, lat. *commodum*.  
*\*lambikati* (destillare, gocciolare, 143), kapati, kakono se rakija *lambika* iliti peče. – Tal. *lambicare*.  
*lampati* (halenare, fulguro, 234), sivati, *lampati* dragušica. – Tal. *lampare*.  
*liberati* (v. scosso, liberatus, 525), oslobođen, izbavljen, *liberan*. – Tal. i lat. *liberare*.  
*lušija* (bucato, lixivium, 240). – Mlet. *lissia*, lat. *lixivia*.  
*maca* (martello, malleus, 368), čekić. – Tal. *mazza*, vulg. lat. *mattea*.  
*mačati* (imbruttare, inquinare, 325), oskvrniti, izmeljati. – Mlet. *maciar*, tal. *macehiare*, lat. *maculare*.  
*očali* (occhiale, speculum, 410), očali. – Tal. *occhiale*.  
*okartati* (incalcinare, incrusto, 329), oklačiti, *okartati* klakom. – Tal. *incartare*.  
*\*pjombin* (libra, bilancia, 338), oruđe s kojizim se stvari ugadaju i iskušuju kakono terezije aliti balance, i *pjombin* aliti olovica, s kojom se zid upravlja. – Tal. *piombino*.  
*raca* (soboles, stirpe, 662), porođenje, porod, traga, kolino. – Tal. *razza*, lat. *ratio*.  
*rizik* (pericolo, periculum, 437), jezivost od kojega zla. – Tal. *risico*.  
*salamura* (muria, salamora, 399), razsol od soli rastopljene. – Mlet. *salamora*.

- salizati* (accomodare le strade, 35), načinjati aliti *salizati* pute. – Mlet. *saliso*, »pločnik«.
- \**salnitra* (salnitrum, salnitro, 643), čiverčela, koja se miša s' ugljovjem i sumporom u praha od pušaka. – Tal. *salnitro*, lat. salnitrum. ARj ima oblike: *salitar*, *salitra*, *salnitar*, *sanitar*.
- skalín* (grado, gradus, 317), zlamenuje koračaj ili *skalín* od gospodstva. – Tal. *scalino*.
- skoliti* (glutino, congiungere, 237), sjediniti, sastaviti, svesti, stutkaliti. – Tal. *incolare*, lat. colare. U ARj glagol ima pet drugih značenja.
- sorta* (babuino, sphinx, 232), babuino, jedna *sorta* šimijah. – Tal. *sorta*, lat. sors, sortis.
- stupín* (stoppa, stuppa, 562), knčinc. – Tal. *stoppino*, lat. stuppa.
- \**šaldanje* (saldezza, soliditas, 511), tvrđina, učinjeno zdravo i tvrdo. – Tal. gl. *saldare*.
- škatula* (imbossolato, pixidatus, 325), metnut u busolu ali u *škatulu*. – Tal. *scatola*, novolat. castula.
- \**šporkica* (v. merda di topi, merda, 373), gnus, gnoj, gnoj od mišah. – Tal. *sporchezza*.
- \**štacijun* (stazione, statio, 559), *štacijuni* iliti stanja. – Tal. *stazione*, lat. statio.
- štala* (stalla, pecuarium, 557), staja gdi stoje živine. – Tal. *stalla*, njem. Stall.
- štampa* (impressione, impressio, 328), *štampa*, štampati, pritisnuti. – Tal. *stampa*.
- \**virgule* (membra, virgole, 371), *virgule* iliti brazgotine, koje razlučuju sentence. – Tal. *virgola*, lat. virgula.

3. Latinski nazivi koji se susreću u imotskim rječnicima uzeti su iz javnog i sudbenog života, iz života katoličke crkve, iz medicine, prirodnih nauka i književnosti, iz domaćinstva i pomorstva.

a) Od vremena starih Rimljana sva pravna terminologija u zapadnom zakonodavstvu bila je latinskog porijekla jer je rimsko pravo, koje je bilo usavršeno za cara Justinijana, bilo osnova svim građanskim i crkvenim kodeksima. Tako su latinskog porijekla pravni termini:

- advokat* (orator, oratore, 453), Ciceron izgovara ovako: orator jesti čovik dobar i govoriti višć, koji u kauzam općenskim i osobitim podpunim i izvrsnim služi se govorenjem, govornik, *advokat* i poklisar iliti elčija. – Lat. *advocatus*.
- imperatur* (v. imperium, dominio, 375), mogućstvo, gospodovanje svrhu drugi, zapovid, i zato *imperaturi* aliti cesari u naš jezik oće reći zapovidatelji. – Lat. *imperator*, tal. imperatore.
- \**intimati* (intimare, intimo, 348), proglasiti, navistiti, proklamati. – Lat. i tal. *intimare*.

- komesar* (satrapes, satrapo, 654), satrapes – ovo je rič peršijanska, a latinski zlamenuje prefekto od perofencije, *komesar* iliti namistnik jednoga kralja ili principa u profenciji, i prešidente, guvernatur iliti vladavac jednoga kralja iliti principa u državi. – Lat. *commisarius*, tal. *commesario*.
- konsul* (consul, console, 109), *konsul*, od velikoga vića poglavnik, vitnik cesarski oli još obranitelj i veliki vladavac u Rimu. – Lat. *consul*.
- magistrat* (magistratus, maestro, 355), meštar, gospodstvo, poštenje i mogućstvo, koji more vladati, zapovidati i suditi, i služba i dilo *magistrata*. – Lat. *magistratus*.
- mandat* (mandato, mandatum, 366), zapovid. – Lat. *mandatum*, tal. *mandato*, lat. gl. *mandare*.
- munta* (v. vendita, auctio, 605), prodaja na inkanat, na *mntu*, tko će vćće dati. – Lat. *multa, mulcta*, tal. *multa*.
- \**nacion* (natio, nazione, 406). – Lat. *natio, -onis*, tal. *nazione*.
- \**nacijun* (gens, gente, 234), čeljad, narod, pleme. – Lat. *natio, -onis*.
- notar* (scrivano, notarius, 526), pisac. – Lat. *notarius*, tal. *notaro*.
- oficijal* (ufficiale, speculator, 611). – Lat. *officialis*, tal. *uffiziale*.
- \**oficijalat* (v. syndicus, sindaco, 683), koji imade glavarstvo iliti *oficijalat* braniti stvari principove iliti općenske. – Lat. *officialatus*. Vu-jaklija ima riječ u značenju »biskupski duhovni sud, konzistorija; zvanje i nadležnost oficijala«. (O. c. str. 662).
- \**oficijalstvo* (provincia, tal. provincia, 569), država, *oficijalstvo* iliti dilo koje tko prima ili ima činiti. – Lat. *officialis*.
- original* (archetypus, l'originale, 42), prvo pismo, iz kojega se more kopijati iliti pripisivati. – Lat. *originalis*, tal. *originale*.
- \**princip* (princeps, principe, 552), poglavica, poglaviti. – Lat. *princeps, -cipis*.
- prokurat* (v. inventario, inventarium, 350), našastje i popisane jedne stvari, kakono kada pripíše biskup robu u jednoj crkvi ali *prokura-turi* kad pripišu robu jednoga mrtvoga. – Lat. *procurator*, tal. *procuratore*.
- \**proklamati* (grida per proclama, edictum, 319), vikati za *proklamati*, telariti. – Lat. i tal. *proclamare*.
- refudati* (v. refutatus, rifiutato, 608), ne otiti ono što je učinjeno, rvati se, ne primati. – Lat. *refutare*, tal. *rifiutare*.
- republika* (politia, repubblica, 523), skupno vladanje, vladanje od grada ili od štata. – Lat. *res publica*, tal. *repubblica*.
- senat* (senatus, consilium publicum, 659), skupljenje od senatura iliti vitnikah. – Lat. *senatus*, tal. *senato*.
- senatur*, v. *senat*. – Lat. *senator*, tal. *senatore*.
- testamenat* (v. legator, testatore, 333), koji ostavlja *testamenat*. – Lat. *testamentum*.
- \**vikar* (luogotenente, vicarius, 361), namistnik, mistosidnik. – Lat. *vicarius*.

b) U 18. stoljeću Dalmacija je imala dvije nadbiskupije i osam biskupija. Pored svjetovnog klera u njima su pastirsku službu vršili i redovnici. U području između Zrmanje i Neretve kao župnici osobito se ističu franjevci provincije presv. Otkupitelja. Za odgoj svjetovnog klera postojala su sjemeništa u Loretu, Zadru, Splitu i Pribu kod Omiša, a za odgoj kandidata za franjevački red spomenuta je provincija imala gramatičke škole u pojedinim samostanima, a filozofski i teološki studij u Šibeniku i u Makarskoj. U svim biskupskim i franjevačkim školama, osim u glagoljaškim sjemeništima u Zadru i u Pribu, glavno je težište bilo na latinskom jeziku. U nižim školama učio se latinski jezik da se njime mogu klerici bez poteškoće služiti kod učenja filozofije i teologije. Sva je teološka i filozofska terminologija bila latinskog porijekla. Anketoru imotskih rječnika ona je bila dobro poznata, što se razabira iz ovih termina:

*brevijar* (breviario, liber precum, 239), knjige od moljenja. – Lat. *breviarium*, tal. *breviario*.

*brvijar*, »barvijar« (v. rubrica, 635), rubrika, erljenica ili nauk od *barvijara* ili od misala, kako se imade govoriti božanstveni oficij ili misa. – Lat. *breviarium*, v. *brevijar*.

*ceremonija* (v. ritualis, libri delle ceremonie, 630), knjige od *ceremonija*, od posvetilišća. – Lat. *caeremonia*.

*dispensati* (v. dispensatio, dispensazione, 158), odpustiti jednu stvar jednomu. – Lat. *dispensare*.

(h)*abit* (habitus, abito, 245), kakovstvo od kipa, i još *abit*, vrsta odiće iliti nošenje odiće, *abit*. – Lat. *habitus*.

*kapela* (oratorio, sacrarium, 418), *kapela*, gdi se čini molitva. – Lat. *cappella*, dem. od *cappa*, »plašt«.

\**kapsio* (bara, feretrum, 235), nosila za ukop. – Lat. *capsula*, tal. *capsula*. ARj ima oblik *kapseo*.

*kardinal* (v. consistorium, consistorio, 105), misto iliti koledž, gdi se skupljaju *kardinali* za govorit s' papom. – Lat. *cardinalis*.

*materija* (argumentum, argomento, 43), razlog, izkušanje od stvari sumljive, suđenje, *materija* iliti lis od prigovaranja. – Lat. *materia*.

*misa*, v. *brvijar*. – Lat. *missa*.

*misal*, v. *brvijar*. – Lat. *missale*.

*oficij*, v. *brvijar*. – Lat. *officium*.

*poganin* (pagano, ethnicus, 426), nevirnik. – Lat. *paganus*, »seljak«, od *pagus*, »selo«.

*predika* (predica, contio, 454), pripovidanje. – Lat. *praedicatio*.

*predikati* (contionor, predicare, 99), pripovidati, činiti moljenje. – Lat. *praedicare*, tal. *predicare*.

*predikatur* (contionator, predicatore, 99), pripovidalac. – Lat. *praedicator*, tal. *predicatore*.

*prelat* (antistes, prelado, 35), najprvi aliti najstariji u oblasti misnik od crkve, biskup, *prelat*, i koji je najizvršnji od ostali. – Lat. *praelatus*.

*prijur* (archimandrita, abbate, 42), abat, poglavica od redovnikah, gvardijan. – Lat. *prior*, tal. *priore*.

*pulpit* (tymela, pulpito, 702), pirgula, *pulpit*, odkle se *predika*. – Lat. *pulpitum*, tal. *pulpito*.

*raka* (monimento, monumentum, 386), grobnica, grob. – Lat. *arca*.

*regula* (computatio, computazione, 96), način iliti uprava, po kojoj se poznaju svetkovine ganutljive, kakono je Uskrs, kada dolaze. – Lat. *regula*.

\**šeminario* (seminario, fatus, 530), *šeminario*, gdi se uči skula. – Lat. *seminarium*, tal. *seminario*. ARj ima likove: *seminar*, *seminarij* (XIV, 844).

\**škropol* (dubbio, scropulus, 277). sumlja, strašivost. – Lat. *scrupulus*, tal. *scropolo*.

*tempao* (sanctuarium, tempio, 651). misto sveto, *tempao*, crkva. – Lat. *templum*.

*tentati* (tentare, tento, 580), kušati. – Lat. i tal. *tentare*.

c) Uz liječnike koji su redovno svršavali medicinske nauke u Padovi, u Dalmaciji je bilo dosta liječnika ko'i »svučilišnih predavanja nijesu nigda slušali«. To su oni liječnici koji zbog siromaštva nisu mogli biti redovni slušači, nego su se na osnovi privilegija kod kuće spremali za ispite. Međutim, nakon ispita mogli su vršiti liječničku praksu samo u Dalmaciji.<sup>56</sup> Auktor imotskih rječnika u toku svoga života upoznao se s nekim medicinskim nazivima od kojih u svojim rječnicima navodi:

*akcidenat* (v. convulsus, spasmato, 116). zašao svist, došao *akcidenat*, smrtno i pomanjkao život. – Lat. *accidens*, *-entis*.

*apetit* (appetito, liguritis, 226), volja. – Lat. *appetitus*, appetere, tal. *appetito*.

*febra* (febris, febbre, 202), ogujica iliti *febra*, nemoć koja fata na nike dneve i ure. – Lat. *febris*, tal. *febbre*.

*fistula* (fistula, 209), *fistula* od likara zove se rana tisna, koja se grize; još *fistula* zove se arteria aspra, to jesti grkljan i druge stvari šuplje kao civ; još zove se fistoloso ono što je puno šupljinica kakono spu-ga. – Lat. *fistula*.

\**glandula* (glandula, ghiandola, 241), *glandule* jesu otoki, koje se čine od pitvite iliti fleme, i Latini još ji zovu strumas. I tako se zove bolest prasetja u grlu. – Lat. *glandula*, tal. *glandola*.

*guta* (podagra, gotta, 521), bolest od nogu i od zglobah. – Lat. *gutta*, tal. *gotta*.

*gutavac* (podagrosus, gottoso, 521). – Riječ izvedena od *guta*.

*puls* (arteria, tal. arteria, 44), *arterija* oštra od bile džigerice u jezik, po kojoj dišemo, to jesti grkljan; *pulsi*, to jesti žile krvne od srca, koje udaraju u rukami i u slipe oči. – Lat. *pulsus*.

<sup>56</sup> Š. Urlić, o. c., str. 59.

d) Kod svog dolaska na Jadran naši su predi zatekli u primorskom pojasu romansko žiteljstvo koje je govorilo posebnim jezikom ili posebnim romanskim dijalektom. U toku srednjega vijeka stopiše se s njima u jedan narod. Romani, koji su se s početka neprijateljski odnosili prema Hrvatima, s vremenom su izgubili svoj jezik i poprimili hrvatski. No, u nj su unijeli dosta romanskih elemenata ko'i su se do danas sačuvali. Neki se od njih odnose na nazive kuća i kućnog namještaja, kao na primjer:

*armar* (arca, cassa, 42), skrinja, greb. – Lat. *armarium*.

*dom* (domus, casa, 165), kuća, stan, stanje, misto. – Lat. *domus*.

*krtolak* (sporta, spurta, 553), krošnja. – Lat. *cartallus*.

*kupa* (poculum, coppa, 520), čaša, sud, čim se pije i pitje. – Lat. *cuppa*, tal. *coppa*.

*lopiža* (caldaro di creta, l). – Lat. adj. *lapideus*.

\**mrtar* (pistillum, pestello, 515), tucanj čime se tuče u *mrtaru* iliti avanu. – Lat. *mortarium*, mlet. mortar.

*palac* (palatium, palagio, 465), *palac*, u kojemu stoji zapovidnik, polača. – Lat. *palatium*.

*polača*, v. *palac*.

*ponistra* (fenestra, finestra, 203), pendžera, oblok, prozor. – Lat. *fenestra*, tal. *finestra*.

*portik* (atrium, cortile, 50), *portik*, gdje se odma ulazi u kuću ter stoji onde kod vratih među kamaram. – Lat. *porticus*.

*skam* (banco, scamnum, 234), banak. – Lat. *scamnum*.

*žmul* (calix, calice, 70), čaša oli *žmul* za pitja; (cyatus, bichiere, 70). čaša, *žmul*. – Lat. dem. *modiolus*.

e) Od zatečenih Romana naši su predi naučili i prve osnove pomorstva i pomorskog ribarstva. Rimljani kao kopneni gorštaci naučili su pomorstvo i ribarstvo od Grka i u zajednici s njima stvorili terminologiju za ribe. Ta je terminologija ušla u naš jezik »posredstvom ili dalmatinskih Romana ili kasnije nadošlih Mlečana«. <sup>57</sup> Evo nekoliko takvih termina iz imotskih rječnika:

*balina* (pesse balena, caetus, 440), riba mnogo velika kakono *balina*. – Lat. *balaena*, tal. *balena*.

\**brsatan* (mucidus, muffo, 395), pokvariti se i biti pokvaren, žagnut, plisniv, *brsatan*. – Lat. *birsa*.

*frigati* (frico, fregare, 222), *frigati*. – Lat. *frigere*, gr. φρύγω.

*konop* (rudens, corda, 635), *konopi* debeli od broda, *konopi*, spag. – Lat. *canapus*.

*mornar* (nauta, marinaro, 409). – Lat. *marinarius*.

*peča* (pezzetto, frustulum, 440), komadić. – Lat. *pettia*. <sup>58</sup>

*priganje* (frictio, fregazione, 222), *priganje*. – Gl. im. od *prigati*, v. *frigati*.

<sup>57</sup> P. Skok, *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, Split 1933, str. 59.

<sup>58</sup> Isp. P. Skok, *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, str. 73.

pršut (parna, presciuto, 497), pršut posoljeni, stegno oli pleće od pra-seta. – Lat. *perexsuctus*.

\**rančan* (putrefatto, rancidus, 670), sagujiven, žagnuo se. – Lat. *rancidus*.

\**rančat* (rancio, croceus, 479), bojaluk iliti tanga žuta, *rančata*. – Lat. *rancidus*, v. *rančan*.<sup>59</sup>

\**rančati se* (rancio, muffo, rancidus, 479), pokvaren, žagnuo se, *ranča se*, uplislivio se. – Gl. od adj. *rančan*.

*salbun* (arena, sabulum, 227), pržina. – Lat. *sabulum*.

*srdela*, »sardela« (sarda, lat. sarda, 515), *srdela* riba. – Lat. dem. od *sarda*.

*timundžija* (navita, nochiero, 409), brodar, mornar, *timundžija*, koji vlada brodom. – Lat. *temo*, *-onis* s tur. nast. -džija.

\**turan* (torre, turris, 586), kula. – Lat. *turris*.

\**ubrsatiti se* (muceo, muffarsi, 394), pokvariti se, uplisliviti se, žagnuti se i biti pokvaren. – Isp. *brsatan*.

f) U imotskim rječnicima ima izvjestan broj naziva latinskog porijekla za knjigu, književnost, nauku i umjetnost. To nije nimalo čudno jer se, kako je već rečeno, u svim školama najviše pazilo na učenje latinskog jezika:

*desputati* (dialectica, dialettica, 149), logika, jedan dio od filozofije, koji jesti zanat iliti znanje za dobro razumiti svari i za dobro *desputati*. – Lat. i tal. *disputare*.

*doktur* (rabinus, 595), učitelj iliti *doktur* žudioski. – Lat. *doctor*.

*fabula* (atellanae, 51), *fabule* aliti nike pripovisti za smijati se. – Lat. *fabula*.

*figura* (icon, imagine, 265), prilika, obličje. – Lat. *figura*.

*klasik* (classicus, 83), pisaoci iliti činitelji poglaviti, kakono je Ciceron, Salustio, Livio i prilični, i tako poglaviti od prvoga oli od drugoga zabilježnja iliti *klasika*, likari *klasici*, likari od poglavitoga zabilježnja, tako i sveci *klasici*. – Lat. *classicus*.

*kolura* (cinabaris, cinapro, 81), cinapris, mast iliti *kolura*, kojom se penjga. – Lat. *color*.

*pengati* (v. conchae, lumazoni, 97), spužaline, kore u kojizima pengaturi drže kolure kad *pengaju*. – Lat. *pingere*.

*pengatur*, v. *pengati*. – Lat. *pinctor*.

*penjgati* (v. pictor, dipintore, 512), *penjgatur*, koji *penjga*. – Lat. v. *pengati*.

*penjgatur*, v. *penjgati*.

g) Imotski rječnici sadržavaju priličan broj naziva za biljke i životinje. Veći dio tih naziva hrvatskog je porijekla i tiče se opće poznatih biljaka i domaćih životinja. Među njima ima i naziva koji su latinskog porijekla kao:

<sup>59</sup> P. Skok, o. c., str. 99.

*cikorija* (intubus, cicoria, 312), salata endivija iliti *cikorija*. – Lat. *cichorium*, gr. κυχόριον.

*cima* (broccolo, cyma, 239), sridica od struka. – Lat. *cyma*, gr. κῦμα.

*rabarbar* (riobarbaro, rhabarbarum, 494), trava nika od likarije. – Lat. *rhabarbarum*.

*somina* (sabina, lat. sabina, 509). – Lat. *sabina*.

*štura* (storea, stora, 28). – Lat. *storea*, tal. *stora*.

h) Latinskog su porijekla i nazivi uzeti iz raznih područja ljudskog zanimanja, rada i života:

*bisage* (mantica, borsa, 364), kesa, česa, dvojci. – Lat. *bissacus*, kasnolat. *bisaccium*, pl. *bisaccia*.

\**bitumen* (bitumen, bitume, 61), *bitumen* jesti gnjila, kojom se služe namisto klaka i jesti naravi sumpora aliti jedna smola i tako se more njome utvrditi, da ne ulize voda. – Lat. *bitumen*.

*durati* (durar, persisto, 277), durati do svrhe. – Lat. i tal. *durare*.

*foša* (fossa, tal. fossa, 219), endek, kopanje, prokop. – Lat. i tal. *fossa*.

*kaceta* (elmo, celata, 106), šišak, šlem. – Lat. *cassis*, *cassidis*.

*kapetan* (dux, general di guerra, 168), đeneral od vojske. – Lat. *capitaneus*.

*kaštelan* (castellanus, castellano, 74), koji sto i u kaštelu oli u fortici. – Lat. *castellanus*, tal. *castellano*.

*kašteo* (arx, castello, 45), fortica, tvrde kule aliti kašteli, koji brane grad. – Lat. *castellum*, tal. *castello*.

*konal* (strozza, jugulum, 565), *konal* od grla, voznik, jetnjak. – Lat. *canalis*, tal. *canale*.

*lima* (scobs, limatura, 655), strugotine, što se stružu *limom* iliti turpijom. – Lat. *lima*, tal. *lima*.

*nov'c* (rudis, ignorante, 636), neznanac, koji ne zna ništa. – Lat. *novicius*, tal. *novizio*.

*poduminta* (fondamento, fundamentum, 301), temelj. – Lat. *fundamentum*, tal. *fondamento*.

\**simulati* (dissimulo, simulare, 156), prikazivati da čini jednu stvar koju ne čini. – Lat. *simulare*, tal. *simulare*.

\**stabilnost* (constantia, fermezza, 107), temeljitost, slidenje, valjanost. – Riječ izvedena od lat. adj. *stabilis*.

\**strepit* (v. prestrepto, far grande strepito, 539), činiti velik *strepit* iliti buku iliti bahat nogami oli po drugi način. – Lat. *strepitus*, tal. *strepito*.

\**tangar* (fullonis tinctor, tintore, 169), koji tanga. – Riječ izvedena od gl. *tangati*, lat. *tingere*.

\**tangati*, v. *tangar*. – Lat. *tingere*.

*unca* (uncia, uncia, 414), dvanajesti dio librice. – Lat. *uncia*.

3. U imotskim rječnicima ima priličan broj riječi grčkoga porijekla, riječi koje su u naš jezik došle raznim putovima, i mogu se grupirati u više skupina, prema području iz kojega su uzete.

a) Najviše je grčkih posuđenica iz crkvenog jezika, od kojih je vrlo malen broj došao u naš jezik neposredno.<sup>60</sup> Pretežni dio došao je k nama preko latinskog jezika koji je od početka bio službeni jezik katoličke crkve. Osim preko latinskog došao nam je i preko starocrkvenoslavenskog jezika. Poslije prisilnog napuštanja Moravske učenici su se sv. Ćirila i Metodija razišli po Balkanu. Neki su došli i u Hrvatsku. U knjigama koje su oni sami sobom donijeli bilo je grčkih riječi što su u starocrkvenoslavenski jezik ušle kao tuđice i posuđenice jer Sveta Braća nisu mogla za njih naći u slavenskom jeziku adekvatnih riječi i izraza. Grčkoga su porijekla riječi kao:

*abat* (archimandrita, abbate, 42), prijor, gvardijan, poglavica od redovnikah. – Grč. ἀββάς, lat. abbas (abbatis).

*aposto* (apostolus, apostolo, 37), *apostoo*, poslanik, poklisar. – Gr. ἀπόστολος, esl. apostolъ.

*arhijerej* (pontifex, pontefice, 526), poglavica misnički, *arhijerej*, papa, služitelj od stvari božanstveni. – Gr. ἀρχιερέυς, esl. arhijerej.

*biblija* (biblia, libri sacri, 61), S. Pismo, tako zvano radi izvrsnosti. – Grč. pl. βιβλία, lat. biblia.

*cela* (cella, receptaculum, 246), ćelija, kamarica. – Grč. κελλίον, lat. cella.

*ćelija*, v. *cela*.

*djak* (laicus, chi non è chierico, 325), koji nije *djak* oli misnik, čovik svitovnji; (chierico, clericus, 248), *djak*, pop. – Grč. διάκος, διάκων, -ονος, lat. diaconus.

*djaval* (diabolus, diavolo, 148), *djaval* jesti rič grčka, a u latinski oće reći calumniator, to jesti zlobni potvorilac. – Grč. διάβολος (δια-βάλλειν = ocrniti), esl. дѣволѣ, dijavolъ.

*dulija* (latria, 331), latrija razlikuje se od *dulije*, zašto latrija jesti ona čast, koja se samomu Bogu pristoji, a *dulija* pristoji se stvorenju izvrsnomu, a hiperdulija vlastito pristoji se B. D. Mariji, koja je najizvrsnija od svega stvorenja zgojnoga. – Grč. δουλεία, lat. dulia.

(*h*)erežija (haeresiarcha, capo d'una eresia, 248), načelnik od erežije, poglaviti iliti koji je sastavio erežiju. – Grč. αίρεσις (αίρεώ = odabiram), lat. haeresis.

\*(*h*)ijerarkija (hierarchia, principato sacro, 253), gospodovanje oliti poglavarstvo sveto, i zato skalin od 7 redova crkveni u s. Crkvi govori se *ijerarkija* sveta, to jesti poglavarstvo crkveno sveto. – Grč. ιεραρχία, lat. hierarchia.

\*(*h*)iman (inno, hymnus, 343), pivanje od fale Božje. – Grč. ύμνος, lat. hymnus.

\**hiperdulija* (latria, 331), v. *dulija*. – Grč. ύπερ-δουλεία.

*latrija*, v. *dulija*. – Grč. λατρεία, lat. latria.

*lemozina* (oblatum, oblatzone, 431), dar, prikazanje. – Grč. έλεμοσύνη, lat. elemosyna, tal. lemosina.

<sup>60</sup> O njima vidi opširnije u studiji dra J. Šetke, *Hrvatska kršćanska terminologija*, I. Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla, Šibenik 1940.

*manastir* (monasterio, coenobium, 385). – Grč. μοναστήριον, csl. manastyrb.

*mitra* (thiara, 696), urešenje od glave žena peršijanskih, pak sada urešenje glava kraljah i principah, kakono je *mitra*, klobuk i priličnih. – Grč. μίτρα, lat. mitra.

*papa* (papa, pontifex, 429). – Grč. πάππας, παπάς, lat. papa.

*psalam* (psalmus, salmo, 572), pivanje. – Grč. ψαλμός, lat. psalmus, csl. psalъmъ ili pъsalъmъ.

*remeta* (eremita, tal. eremita, 181), pustinjač. – Grč. ἐρημίτης (= onaj koji stoji u pustinji), lat. eremita.

*simbol* (collecta, racolta, 91), skupljanje, što od veće i(h) se skuplja reče se iliti zove se *simbol*. – Grč. σύμβολον, lat. symbolum.

*simonija* (simonia, lat. simonia, 537), prodavanje stvarih svetih. – Grč. vl. ime Σίμων, lat. simonia.

\**šizmatik* (v. schisma, discordia, 648), nesklad, oddiljenje, odmetnutje, i zato se zovu svi *šizmatici*, koji se odmeću i odcijpljuju od posluha s. oca pape rimaskoga. – Grč. σχίσμα (σχίζω = cijepam, dijelim), lat. schisma, adj. schismaticus, tal. scismatico.

*tamjan* (thus, incenso, 696). – Grč. θυμίαμα (kad, kađenje), csl. тѣмјанъ, тѣмѣянъ.

*žakan* (levita, lat. levita, 358), djak, *žakan*. – Grč. διάκονος, romanski zago (giaco, srlat. zagus).

b) Grčkoga su porijekla i termini uzeti iz političkog i administrativnog života:

\**diploma* (diploma, privilegio, 153), privilego, iliti blagodarstvo jednoga kralja aliti principa iliti milostivo nadarenje. – Grč. δίπλωμα, lat. diploma.

*monarka* (principe, monarcha, 459), poglavica, kralj, kralj veliki, samodržac, koji sam vlada golemim dilom svita, *monarka*. – Grč. μονάρχης, lat. monarcha, tal. monarca.

*pedipsa* (punitio, castigo, 579), pokaranje. – Grč. aor. ἐπαίδευσα.

*poklisar* (orator, oratore, 453), govornik, advokat, *poklisar* iliti elčija. – Grč. ἀποκρισιάρης.

c) Osamnaesto je stoljeće bilo prvenstveno stoljeće erudicije i znanosti. Uz prirodne znanosti ljudi su se mnogo bavili pitanjima jezika, pravopisa i sastavljanjem višejezičnih rječnika. Za sve grane nauke trebalo je stvariti znanstvenu terminologiju ili se služiti stranom već otrpje ustaljenom. Iz područja nauke i filozofije nalaze se u imotskim rječnicima ovi termini grčkog porijekla:

\**akademik*, »academich« (academici dicuntur sapientes academiarum, 8), *filosofi* koji uče filozofiju Platona *filozofa* i jesu od dvije vrste, to jest vrsta ovizi *filozofa* stari i novi. – Grč. adj. ἀκαδημαϊκός (akademski), lat. academicus.

*astrologija* (v. astronomia, tal. astronomia, 52), astronomija jesti znanje i poznanje od zvizda; astronomija razlikuje se od *astrologije* u ovomu, zašto astronomija procinjuje ganutje aliti hod zvizda, a *astrologija* sudi zvidoslovje osudljivo, i ovo je proibito. od S. Crkve. – Grč. ἀστρο-λόγος (ἀστήρ – zvijezda, λόγος – riječ, govor).

\**astronomija* (astronomia, tal. astronomia, 52), v. *astrologija*. – Grč. ἀστρο-νόμος (ἀστηρ, νόμος), lat. astronomia.

*atom* (atomus, cosa tanto piccola, che non si puo dividere, 49), stvari toliko malakne, koje se ne mogu razlučiti aliti razaznati kakono su oni prisitni trunčići, kojino se vide letiti po zraci sunčenoj, kadano se pusti ona duga od zraka na vidilicu u kuću tere se po njoj vide letiti trunčići malakni kakono magla; još *atomi* jesu časi od vrimenta. – Grč. ἄτομος (= nepodrežan, nerazdjeljiv), lat. atomus.

*filozof* (sophista, filozof, 667), mudrac naravski. – Grč. φιλόσοφος (= željan znanja, prijatelj nauke), lat. philosophus.

*filozofija* (filosofia morale, philosophia moralis, 298), mudroznanje diloredno, filozofija diloredna, éudoredna. – Grč. φιλοσοφία (= želja za znanjem, mudrosti), lat. philosophia.

*historija* (narrazione, historia, 395), iskazanje pravo. – Grč. ιστορία (= ispitivanje, znanje), lat. historia.

\*(h)*horizont* (horoscopus, orosco, 257), oroskop jesti oni dio neba, koji se uzdiže u *orizontu*, to jesti oni dio neba, koji se nije nagnuo priko podneva oli priko pučine neba, nego se još uzdiže k' pučini. – Grč. ὀρίζων, ὀρίζοντας (= vidik, obzor, krug koji ograničava vidik).

\*(h)*horoskop*, v. *horizont*. – Grč. ὥρα-σκοπέω, ὥρα (= vrijeme, doba dana, sat), σκοπέω (= gledam).

*logik* (dialettico, logico, 141), koji umide logiku. – Grč. λογικός (= obdaren razborom, razborit), lat. logicus.

*logika* (dialettica, logica, 141), nauk za razložiti; (dialectica, logica, 149), *logika*, jedan dio filozofije, koji jesti zanat za dobro razumiti stvari i za dobro desputati. – Grč. λογική, lat. logica.

*retorika* (rhetorice, retorica, 628), znanje iliti zanat za dobro govoriti. – Grč. ῥητορικὴ, lat. rhetorica.

*teatar* (theatrum, teatro, 695), *teatar* iliti misto gdi se skuplja puk na publike iliti općenske i očite igre iliti šemluka. – Grč. θέατρον, lat. theatrum.

*tragedija* (tragedia, tragoedia, 588), pivanje visoko. – Grč. τραγωδία (= jarčija pjesma), lat. tragoedia.

d) Pored latinskih i talijanskih naziva iz područja medicine u rječnicima ima određen broj grčkih naziva iz istog područja. Došli su k nama preko latinskog ili talijanskog jezika, a pisac ih je uvrstio u svoje rječnike kako ih je čuo u narodnom ili u književnom govoru svoga vremena. Takvi su nazivi:

- \**arterija* (arteria, tal. arteria, 41), *arterija* oštra od bile džigerice u jezik, po kojoj dišemo, to jesti grkljan; pulsi, to jesti žile krvne od srca, koje udaraju u rukami i u slipe oči. – Grč. ἀρτερία (= žila), lat. arteria.
- balsam* (balsamo, balsamum, 234), balsam, balsama. Grč. βάλσαμον (mirisava smola), lat. balsamum.
- \**fustuma* (apostema, supuratio, 226), činiti se *fustuma* (apostemare, puro, 226). – Grč. ἀπό-στημα (= razmak, udaljenost; čir, guka), lat. apostema.
- \**hemoroidi* (hemerois, moroela, 247), nika zmija koja ujidavši koga iz-toči mu se sva krv i ne more se ustaviti, i bolest nika koja se zove (*h*)*hemoroidi* iliti *matrua*. – Grč. ἕμο-ρέω (= tečem, curim), lat. hemerois.
- \**kankrena* (gangrena, cancrena, 315), rana gdi je mrtvo meso. – Grč. γάγγραινα (= čir nalik na rak-ranu), lat. gangrena, tal. cancrena.
- katar* (v. rheumaticus, reumatico, 629), koji imade *katar* iliti ozebao i kašalj. – Grč. κατάρροος, lat. *catarrhus*.
- \**paraližija* (paralisis, paralisi, 471), nemoć *paraližija* iliti drtavica. – Grč. παραλύω (= odriješiti, klonuti, rastaviti), παράλυσις. ARj ima *paralisijsa*.
- \**resipijsa* (risipila, erysipelas, 496), *resipijsa* nemoć. – Grč. ἐρυσίπελας, lat. erysipelas. ARj ima *resibola* i *resipila* u istom značenju.
- štumak* (stomachus, stomacho, 674), željudac, mura gdi se prima jizbina, sirišće. – Grč. στόμαχος, lat. stomachus.

e) Grčkoga su porijekla i neki nazivi za životinje. Radi se u glavnome o nazivima morskih i kopnenih životinja koje ne žive u našim stranama:

*drakun* (draco, dragone, 166), zmaj, kravosac ostaro. – Grč. δράκων (= zmaj, zmija), lat. draco (draconis).

*dromedar* (dromas, camelo, 166), kamilja, deva. – Grč. δρομας, άδος (trkač, trkalo), lat. dromedarius.

*dromedarij* (dromedarius, 166), vrsta kamilja iliti deva, koje nose dva samara na ledji. – Grč. isp. *dromedar*.

*elefant* (elephas, elefante, 174), snažna živina. – Grč. ἐλέφας, ἐλέφαντος (slon, slonova kost), lat. elephas (elephantis).

*kastor* (fiber, castoro, 205), *kastor* iliti dabar, živina. – Grč. κάστωρ, lat. castor.

*koral* (gorgonia, corallo, 237). – Grč. κοράλιον, lat. corallium.

*parip* (sonipes, cavallo, 666), konj. – Grč. πάριπος.

*polipo* (polypus, polipo, 525), riba. – Grč. πολύπους, lat. polypus, tal. polipo.

*škorpion* (scorpio, scorpiione, 413), akrap. – Grč. σκόρπιος, lat. scorpio, -onis, tal. scorpiione.

*tigra* (tigris, 89), *zvir* priljuta. – Grč. τίγρις, lat. tigris.

f) Ostali termini grčkoga porijekla označuju razne predmete iz kućnog namještaja i trgovine, zatim neke biljke, rude, zanimanja i karakteristike ljudi:

*argat* (facchino, baiulus, 288), fakin koji radi, koji posluje, *argat* koji argatuje. – Grč. ἀργάτης. ARj ima riječ u značenju »ama na kakvoj zgradi kao puškarnica«.

*argatin* (baiulus, facchino, 30), koji nosi na rameni. – Grč. isp. *argat*.

*argatovati*, v. *argat*, od čega je glagol i postao.

*dragoman* (interprete, interpres, 348), tomačnik, tumačitelj. – Grč. δραγμάνος, tal. dragomanno.

*dragomaniti* (v. espositore, explanator, 284), tomačnik, koji tomači, koji *dragomani*. – Grč. isp. dragoman. ARj ima za tu riječ samo jednu potvrdu iz djela S. Ljubiše.

*drakma* (moneta, drachma, 385), jasptra koja valja deset škudih. – Grč. δραχμή, lat. drachma.

*jasptra* (danaro, pecunia, 263), drachma, drama, 166), dram, stara jasptra žudinska. – Grč. άσπρον (άσπρος – bijel), tur. *aspri*.

*kositer* (stagno, stannum, 556), kalaj. – Grč. κασίτερος.

*kristao* (crystallum, 87), caklo. – Grč. κρύσταλλος, lat. crystallum, tal. cristallo.

*murga* (morchia, amurca, 388), talog. – Grč. άμόργη, lat. amurca, tal. *morca*.

\**paražito* (parasitus, parasito, 471), *paražito* zove se oni koji čini i govori na volju drugoga za jisti ga; čovik, koji slidi dobre jizbine i koji kalafati oko čovika za jisti ga. – Grč. παράσιτος (čankoliz) od παρασιτέω (zajedno jest).

*pipun* (citrinus, giallo, 81), žuto, kolure kako zlato oli cedar iliti *pipun*. – Grč. πέπων (πέπονός), lat. pepo (peponis).

*spuga* (sponga, spongia, 553). – Grč. σπόγγος, lat. spongia, mlet. sponga.

*talnat* (talentum, talento, 685), jasptra stara, koja je valjala 600 škudi zlatni. – Grč. τάλαντον (zdjelica, tezulja, mjera, novac), lat. talentum.

*trpeza* (mensa, tavola, 374), stolica, sto s'jizbinam, sopra i banak, gdje koji trguju i prominjuju, drže jaspri. – Grč. τράπεζα (sto, jelo, dućan).

*tinja* (melo cotogno, cydonium, 371). – Grč. κυδωνία, lat. cydonia.

5. Pored brojnih turskih, talijanskih, latinskih i grčkih naziva pisac je u svoje rječnike unio i po nekoliko naziva iz njemačkoga, madžarskoga i židovskoga jezika. No, nije ih uzeo osobno iz tih jezika, nego iz knjiga ili iz govornog jezika svoga vremena.

a) Njemačkoga su porijekla:

*farba* (colore, pigmentum, 149), mast, boja, tanga. – Njem. *Farbe*.

*herceg* (duca, dux, 277), princip. – Njem. *Herzog*.

*majstor* (monetario, monetarius, 385), majstor koji kuje jaspri. – Njem. *Meister*, lat. magister.

*špotati se* (insulto, assalire, 304), naskočiti, uzdignuti se suproč komu, rugati se, *špotati se*. – Njem. *spotten*.

*tanac* (ballo, chorea, 234), kolo, igranje u kolu. – Njem. *Tanz*.

\**tančar* (ludius, ballarino, 346), igralac, *tančar*, koji bala. – Isp. *tanac*.  
*tančati* (trescare, ducere choreas, 590), igrati u tancu. – Njem. *tanzen*.

b) Madžarskog su porijekla:

*barabant* (birro, satelles, 237), *barabanti*, žbiri, cafi. – Madž. *darabant*, njem. *Trabant*.

*hajduk* (latro, ladrone, 331), lupež, *ajduk*, razbojnik, aramija, česadžija. – Madž. *haydú*, tur. haydud, haydut (Škaljić, o. c., I, str. 307).

*orsag* (regione, regio, 484), rusag, vilaet, zemlja, strana iliti dio zemlje. Madž. *ország*.

*rusag*, v. *orsag*, od kojega je i izvedeno.

*varoš* (oppidum, città, 448), grad, kašteo. – Madž. *város*.

c) Iz židovskog su jezika uzete:

*safir* (saffiro, sapphirus, 510), dragi kamen. – Žid. *sappir*, grč. *σάπφειρος*, lat. *sapphirus*.<sup>61</sup>

\**sikal* (sichus, 569), jaspri koja valja 4 dragme, stara jaspri žudinska. – Žid. *šeqél*, grč. *σίκλος*, lat. *siclus*.<sup>62</sup>

## 7. LEKSIKOLOŠKI I FRAZEOLOŠKI KLIŠEJI

Auktor imotskih rječnika nije bio jezični stručnjak, filolog. Po zvanju svećenik, jezičnim se pitanjima bavio samo toliko koliko je to od njega tražio njegov svećenički poziv. Svoj materinski jezik poznao je koliko ga je naučio od naroda i od hrvatskih pisaca kojih je djela čitao. U školama, kroz koje je prošao, hrvatski se nije sistematski učio, pa uporedo sa stjecajem znanja iz nauke, filozofije i teologije, on nije mogao proširiti i produpsti poznavanje materinskog jezika. Međutim, on je u životu bio prisiljen da stečene pojmove oblači u hrvatske riječi i izraze. Budući da za njih nije uvijek nalazio adekvatnu riječ u narodnom govoru, poput ostalih svojih suvremenika morao je za njih stvarati nove riječi. A to nije bio lak posao. Koji put je teško stvoriti i samu jednu riječ, a kamoli čitav niz riječi. Zato su mnogi naši stariji pisci mnogo lakše i ljepše pisali latinskim, talijanskim ili njemačkim jezikom negoli hrvatskim. Glavni je tomu bio razlog što su te jezike učili sistematski i intenzivno u toku svoga školovanja i što su ti jezici bili leksikološki mnogo bogatiji i frazeološki mnogo razvijeniji od našeg jezika.

<sup>61</sup> Isp. Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible*, fasc. 35, Paris 1910, str. 1471.

<sup>62</sup> Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible*, fasc. 36, Paris 1911, str. 1703.

Naročito su veliku poteškoću osjećali pisci naših starijih rječnika u pisanju hrvatskog dijela svojih višejezičnih rječnika. U želji da svojim rječnicima obogate svoj jezik novim riječima i izrazima i da ga izjednače s jezicima kulturnijih naroda, trudili su se da za svaku tuđu riječ ili izraz zabilježe adekvatnu riječ ili izraz na hrvatskom jeziku. No, to im nije uvijek polazilo za rukom, pa su bili prisiljeni da pozajmljuju i pohrvaćuju tuđe riječi i izraze ili da od tuđih riječi uzimaju bit, smisao i sadržaj i da im daju hrvatski oblik. Tako su se u djela i dicionare naših starijih pisaca uvukle brojne pozajmljenice i leksikološke i frazeološke kopije ili klišeji. Obogaćujući svoj jezik pojmovno, pisci su više puta u nj unosili duh tuđih jezika.

Aktor imotskih rječnika u tome nije bio izuzetak. Poznavajući dobro latinski i talijanski jezik, i on je od njih pozajmljivao riječi i izraze ili je prema njihovim riječima i izrazima stvarao nove hrvatske riječi i izraze. To posebno vrijedi za apstraktne pojmove. Njegovi neologizmi nastali su prevodenjem latinskih i talijanskih riječi i izraza u hrvatski jezik. Pored toga on prenosi iz njih u naš jezik i pojedine sintaktičke konstrukcije, ali one nisu tako brojne kao samostalne riječi i izrazi.

Za pojedine riječi ne može se sa sigurnošću reći da li ih je pisac sam načinio ili ih je uzajmio u kojega ranijeg pisca ili svoga suvremenika, jer prema podacima Akademijina *Rječnika* mnoge su neobične riječi koje je on zabilježio u svojim rječnicima upotrebljavali i neki pisci prije njega. Ali, budući da su u svom filološkom radu jednako postupali, može se pretpostaviti da ih je pisac imotskih rječnika sam stvorio. To se posebno tiče onih za koje Akademijin Rječnik ima malo potvrda ili ih uopće nema. Njegovi neologizmi, koji se s obzirom na vrste riječi mogu podijeliti na: imenice, pridjeve (priloge) i glagole, nastali su sad prema latinskim, sad prema talijanskim riječima, a sad prema jednim i drugima.

Ovdje ćemo navesti samo tipične primjere iz kojih će se vidjeti kako pisac nije uvijek jednako postupao u svom poslu. On se nekada striktno držao strane riječi u nastojanju da je što vjernije prenese u hrvatski jezik, a nekada se zadovoljio s time da u hrvatski jezik prevede samo njezin pojmovni sadržaj. U kopiranju latinskih i talijanskih izraza redovno je bio skučeniji nego u kopiranju pojedinih riječi. Da se lakše uoči piščev postupak, uz leksičke kopije i frazeološke klišeje navest ćemo odnosne latinske i talijanske riječi i izraze. Do potrebe i druga značenja ili sinonime koje pisac uz njih navodi.

#### a) I m e n i c e :

*brezkončivost* (*immensitas*, 274) u značenju »veličina, neizmirlnost« dolazi u latinsko-talijansko-hrvatskom rječniku za *lat. immensitas, infinitas* i *tal. grandezza*. Očito je da ju je pisac zabilježio u značenju *lat. infinitas* jer toj riječi najviše i odgovara. ARj ima oblik *beskončivost*, *lat. infinitas*, iz Della Bellina rječnika i Besjeda Đ. Bašića (I, 246).

*debelost* (pignedo, 514) znači isto što »pritilost, tustina«, lat. *pignedo* i tal. *grassezza*. Načinjena je od pridjeva *debel* i sufiksa *-ost*. Pojmovno odgovara i lat. i tal. ekvivalentu. ARj ima za nju tri potvrde iz tri pisca (16–18. st.) s napomenom da se ne nalazi ni u jednom rječniku (II, 325).

*grstilo* (nausea, 409) u značenju »stuženje, bljuvanje, volja za bljuvati«, lat. *nausea*, *stomachi fastidium*, *vomendi cupiditas* i tal. *vomito*, *nausea*, *voglia di vomitare*. U latinsko-talijansko-hrvatskom rječniku stoji prema imenici *nausea*. ARj je donosi u istom značenju, i to samo s jednom potvrdom iz Razl. spisa M. Pavlinovića (III, 471).

*misečljivac* (*lunaticus*, 347), »kojemu se pamet smeta i privrće radi miseca oli na mladu misecu ili na užbi«, lat. *lunaticus* i tal. *lunatico*, *matto per luna*. U imotskom rječniku stoji prema lat. i tal. pridjevima. Pisac ju je izveo iz hrv. pridjeva *mjesečljiv*, za koji ARj ima potvrdu iz Jambrešićeva rječnika i iz narodnoga govora sjeverne Dalmacije (VI, 798). ARj nema imenice *mjesečljivac*.

*nasladenstvo* (v. *luxurio*, 349), »dati se na razkošja oliti na nasladenstvo neustegnuto«, lat. *luxurio*, tal. *darsi alle delizie sfrenatamente*. Pisac je riječ učinio prema tal. pl. *delizie*. ARj ima za nju potvrde samo iz djela B. Kašića (VII, 620).

*neprominuće*, »neprominutje« (constanza, 255), »stanovitost, neprominutje odluke«. U talijansko-latinsko-hrvatskom rječniku stoji prema tal. *constanza* i lat. *constantia*, *immutabilitas*. Zapravo stoji prema lat. im. *immutabilitas* prema kojoj ju je pisac i načinio. U izvorima ARj za nju se nije našla ni jedna potvrda, pa je zato ARj i nema.

*peralo* (*lavatio*, 332), »umivalo, kupalo«, lat. *lavatio*, tal. *lavamento*, *lavatoio*. Dolazi i u značenju »kupanje, umivanje«, lat. *lacrarium*, *balneum* (332). Za ARj riječ je u Lici zabilježio Arsenijević u značenju »pranje« (IX, 779).

*plodovitost* (*fecunditas*, 211), »rodnost, obilnost«, lat. *fecunditas*, *ubertas*, *fertilitas*, prema kojima stoje tal. pridjevi: *fertile*, *fecondo*, *abbondante*. Pisac je načinio imenicu prema lat. *fecunditas* i *fertilitas*. ARj ima riječ u istom značenju s potvrdama iz Šulekova Njem.-hrv. i Popovićeva rječnika i iz Nov. srb. (1835) (X, 81).

*popala* (*incendium*, 282), »užganje, plamen velik. oganj«, lat. *incendium*, *ardor*, *flamma*, *incensio*, tal. *abbrugiamento*, *fiamma*, *grau fuoco*, *ardore*, *incendio*, *abbruciamento*. Najviše odgovara tal. imenicama *abbrugiamento*, *abbruciamento*. ARj ima za nju potvrde iz Šulekova Njemačko-hrvatskog i Popovićeva rječnika (X, 779).

*poslac* (*opusculum*, 452), »malo poslovanje iliti malakno činjenje ili dilo«, lat. *opusculum*, tal. *opera*, *piccola operetta*, *operina*. U latinsko-talijansko-hrvatskom rječniku odgovara lat. riječi *opusculum*, prema kojoj je očito i učinjena, jer ostali hrvatski tekst odgovara talijanskom tekstu. ARj navodi je u tom značenju samo u jednom primjeru iz Nauka M. Divkovića (X, 928).

*pritiitelj* (minax, 380), »koji priti«, lat. minax, horrificus, tal. minacciante, che minaccia, minacciatore. Riječ kao imenica učinjena je prema tal. imenici *minacciatore*. ARj ima za nju potvrdu samo iz Stulićeva rječnika (XI, 755).

*razastrće*, »razastartje« (stendimento, 560), »prostrtje, raztegnutje«, tal. stendimento, lat. intenso. Pisac ju je zabilježio u talijansko-latinskohrvatskom rječniku prema tal. *stendimento*. U ARj dolazi samo u jednom primjeru iz Radnićeva Pogrđenja (XIII, 441).

*rodenstvo* (v. natalis, 405), »dan od čigova rođenja, rođenje«, lat. natalis, natalitius, tal. giorno del nascere d'alcuno, natale, natività, nascimento. Od svih navedenih latinskih i talijanskih pridjeva i imenica najbolje odgovara tal. im. *nascimento*. U ARj dolazi u istom značenju i samo iz Stulićeva rječnika (XIV, 119).

*sitnoća* (minuzia, 378), »malanost«, tal. minuzia, lat. minutia. Učinjena je prema tal. i lat. imenici, koje su i po značenju i po obliku istovjetne. ARj ima riječ u istom značenju samo iz Popovićeva Srpsko-njemačkog rječnika (XV, 84).

*sticavanje* (irritatio, 318), »poticanje na srčbu, draženje«, lat. irritatio, tal. attizzamento, provocamento. Najbolje odgovara tal. imenici *attizzamento*. Riječ je za ARj zabilježio u Lici J. Bogdanović, ali u značenju »ljućenje« (XVI, 547).

*zanikljivac* (negabundus, 412), »koji zanikuje«, lat. negabundus, negans, tal. chi nega, negante. Pisac je shvatio lat. i tal. pridjeve kao imenice i prema njima načinio imenicu od pridjeva *zanikljiv*. Na sličan način je stvorio imenicu *zlogovornik* (maledicus, 358) prema lat. i tal. pridjevima *maledicus*, *maldicente*, *maledico* i imenicu *ugrižljivac* (maledicus, 358) prema lat. *mordax*, tal. *mordace*. Inače uz te imenice stoje pridjevi »nepravedan, zločest« prema lat. *petulans*, *procx* i tal. *iniquo*, *malvagio*.

*zlovoljstvo* (moeror, 385), »žalost, plač, tuga«, lat. moeror, dolor, luctus, maestitia, squalor i tal. *malinconia*, *dolor*, *pianto*, *mestizia*. Najbolje odgovara tal. imenici *malinconia*, prema kojoj je, očito, i sastavljena.

## b) Pridjevi (prilozi):

*dobročinjiv* (liberalis, 338), »milostiv, dobar«, lat. liberalis, largus, magnificus, beneficus, ingenuus, elemens, tal. liberale, franco, benigno, benefico. ARj ga nema. Pisac ga je načinio za svoj latinsko-talijansko-hrvatski rječnik prema lat. *beneficus* i tal. *benefico*.

*ganutljiv* (mobilis, 383), »koji se lasno gane, koji se prominjuje, koji nije stanovit«, lat. mobilis, volubilis, inconstans, tal. mobile, inconstante, mutabile, leggero, volubile. Prema podacima ARj dolazi samo u Belostenčevu, Voltićevu i Šulekovu rječniku (III, 103). Po svoj prilici pisac ga je učinio prema lat. *mobilis* i hr. *ganutiv*, koji su upotrebljavali neki stariji pisci.

*kužnonosno* (pestifer, 505), »kužno, smrtno, smrtonosno«, lat. pestifer, perniciosus, tal. pestilenciale, mortale. Riječ je doslovni prijevod lat. pridjeva *pestifer* (pestis – kuga, fero – nosim), samo što je pisac od njega učinio prilog mjesto pridjeva. ARj ima samo pridjev s potvrđama iz Stulićeva rječnika i Razgovora A. Della Belle, s opaskom da riječ nije pouzdana (V, 845).

*neočuljiv* (insensibilis, 299), »koji ne more se čutiti i koji ne ima čućenja«, lat. *insensibilis*, tal. *insensibile*. U ARj dolazi u značenju »onaj, koji ne očućuje, ne osjeća«, ali samo u primjerima iz djela Radnića, Kanižlića i Tomikovića (VII, 933).

*odgovorljivo* (reciproce, 600), »zaminljivo, kakono kada se dva ljube jednom odgovornom i zaminitom ljubavju«, lat. *reciproce*, *mutuo*, tal. *scambievolmente*, *corrispondentemente*. Prilog je učinjen prema posljednjem, talijanskom prilogu. ARj nema ni pridjeva *odgovorljiv* ni priloga *odgovorljivo*. Prema lat. prilogu *mutuo* i tal. *scambievolmente* pisac je stvorio prilog *zaminljivo*.

*pokarljivo* (emendate, 175), lat. *emendate*, *castigate*, tal. *acconciamente*, *correttamente*. Prilog najviše odgovara lat. prilogu *castigate*. Znači po prilici »ono, što se ima pokarati«. U tom značenju ARj ima pridjev *pokarljiv* u primjeru iz Kadčića (X, 495).

*prevarljivo* (dolose, 162), lat. *dolose*, *ingannevolmente*. Riječ je učinjena prema obama stranim priložima. ARj ima pridjev *prevarljiv*, uz koji se ističe: »Potvrde za adv. nije se našlo nijedne« (XI, 786).

*ugrizljivo* (mordax, 393), »zlogovorani, zagrizljivo«, lat. *mordax*, *dentax*, tal. *detrattore*, *mordace*, *pungente*, *maldicente*. Kod stvaranja pridjeva pisac je imao na pameti lat. pridjev *mordax* i tal. *mordace*. BIRj ga nema. Ima *zagrizljivo* u dva oblika: *zagrizljiv*, *zagrizljivo* (II, 775).

### c) Glagoli :

*neprijateljiti se* (inimicarsi, 431), »činiti se neprijatelj«, lat. *inimicor*, tal. *inimicarsi*. Glagol je doslovni prijevod tal. glagola *inimicarsi*. ARj ima za nj potvrde samo iz četiri rječnika : Belostenčeva, Jambresičeva, Voltićeva i Stulićeva (VII, 29), kojih auktor gotovo sigurno nije imao pri ruci kad je pisao svoje rječnike.

*obnečistiti* (insporcarsi, 345), »zanečistiti, učiniti se nečist«, lat. *exsor-desco*, tal. *insporcarsi*. Kod tvorbe glagola pisac se više osvrtao na lat. glagol nego na talijanski. U ARj dolazi u dvjema potvrđama od kojih je jedna uzeta iz Stulićeva rječnika, druga iz Vuletića (VIII, 412).

*ubroditi se* (imbarcarsi, 325), »ulisti u brod za poći«, lat. *conscendo* *navem*, tal. *imbarcarsi*. Glagol je očita leksička kopija tal. glagola *imbarcarsi*. U BIRj ga nema.

d) Frazeološki klišeji:

*biti stvar korisna* (expedio, 189) prema tal. *esser cosa utile*. Ostali hrvatski glagoli: odlučiti, dospiti, ispuniti, odvezati, odrišiti, nemaju veze s navedenim izrazom. Pisac ih je nanizao prema tal. glagolima: delibereare, spedire, finire, compiere, slegare, sciogliere.

*biti izvan razuma* (v. demantia, 139) prema tal. *esser fuori di sentimento*. Pisac navodi izraz u značenju lat. dementia, amentia, stultitia, tal. pazia, hrv. »poluđenje«.

*biti ognjen* (v. marcco, 364) prema tal. *esser marcio* u značenju lat. marceo, putreo, tal. *esser guasto*, marcire, hrv. »gnjiti, sagnjivati, kviriti se«.

*biti : smrt jesti prid očima* (v. ob, 429) prema lat. *mors ob oculos est* i tal. *la morte è avanti gli occhi*.

*biti otkriveno, očito i bilodano* (patesco, 477) prema tal. *esser scoperto, manifesto e patente* u značenju lat. *patesco*, aperior, patens fio.

*biti mnogo tvrd* (perduresco, 490) prema tal. *esser molto duro*. Znači isto što lat. *perduresco*, durus fio, tal. *indurirsi* i hrvatski »otvrdnuti«.

*biti naučen i višć* (scio, 646) prema tal. *esser dotto, ammaestrato* u značenju lat. *scio*, cognosco, tal. *sapere* i hrv. »znati«.

*braniti kakovu pravdu iliti: pravdanje* (defendere, 264) prema tal. *defendere qualche lite* i lat. *tueri aliquam causam*.

*činiti molitvu* (orare, 417) prema tal. *far orazione* u značenju lat. *oro*, preces fundo, tal. *orare* i hrv. »moliti«. U istom značenju izraz su upotrebljavali neki stariji pisci kao A. Komulović, M. Dobretić (ARj, II, 29 i 31).

*činiti dim* (fumo, 226) prema tal. *far fumo* i lat. *fumum emitto* u značenju lat. *fumo*, tal. *fumare* i hrv. »dimiti«.

*činiti silovanje* (v. violenza, 616) prema tal. *far violenza* i lat. *vim facere*. Mjesto *činiti silovanje* neki su stariji pisci upotrebljavali izraz *činiti silu* (ARj, II, 29).

*činiti svrhu jednoj stvari* (absolvo, 5) prema tal. *facere finem* (v. Žepić, Lat.-hrv. rj., 1881, 381) u značenju lat. *absolvo*, tal. *assolvere*, liberare, finire i hrv. »odrišiti, osloboditi, izbaviti, platiti, svršiti«.

*činiti svetkovinu, činiti stimanje kojoj stvari* (celebro, 77) prema tal. *far festa, far stima di qualche cosa* u značenju lat. *celebro*, frequento, divulgo, concelebro, praedico, orno, tal. *lodare*, illustrare, frequentare, celebrare, solennizzare i hrv. »faliti, prosvitljivati, blagdanovati s'pukom«.

*činiti boj* (expugno, 192) prema tal. *bellum facere* (Žepić, o. c., str. 135) u značenju tal. *combattere*, forzare, vincere i hrv. »rvati se, dobiti«. Isti izraz ima i ARj u nekoliko potvrda (II, 30, 31).

*činiti buku* (fremo, 221) prema tal. *fare strepito* u značenju lat. *fremo*, indignor, tal. *fremere*, strepitare, sdegnarsi i hrv. »režati, škripati, srditi se, bučiti«. ARj ga ima u nekoliko primjera (II, 29, 30).

*činiti početak* (incipio, 282) prema tal. *initium facere* (Žepić, o. c., str. 513). Znači isto što lat. *incipio*, *capio primordium*, *exordium capio*, tal. *dar principio*, *principare*, *incominciare*, *cominciare* i hrv. »počinjati, počimati«.

*činiti korist* (proficio, 559) prema tal. *far profitto* u značenju lat. *proficio* i hrv. »napruditi«. Dolazi u potvrđama ARj (II, 30).

*činiti rosu* (roro, 632) prema tal. *far ruggiada* u značenju lat. *roro*, tal. *spruzzare*, *bagnare* i hrv. »skvasiti, stopiti«.

*činiti službu* (ministro, 380) prema tal. *far servitù* u značenju lat. *ministro*, tal. *ministrare*, *servire* i hrv. »služiti, stati na službi«. Isti izraz dolazi u potvrđama ARj (II, 30).

*činiti : koji čini zasidanja* (insidians, 299) prema tal. *che fa insidie* i lat. *insidias facere* (Žepić, o. c., str. 518) u značenju lat. *insidians*, tal. *assediante*, *insidiatore* i hrv. »zasidalac«.

*činiti : nemoć koja čini učiniti žuta* (icterus, 266) prema tal. *malattia che fa diventat giallo*, lat. *icterus* i hrv. »žutunica«.

*činiti : što čini pobudaliti* (lymphatus, 351) prema tal. *che fa impazzire* u značenju lat. *lymphatus*, *perturbans*, *in furorem impellens*, tal. *turbante l'intelletto* i hrv. »što smućuje razum«.

*činiti virovati koju stvar* (persuadeo, 502) prema tal. *far credere qualche cosa*. Znači isto što lat. *persuadeo*, *fidem facio ad credendum moveo*, tal. *persuadere*, *far fare a suo modo*, *dar ad intendere* i hrv. »nagovarati, dati razumiti, činiti učiniti na svoj način«.

*činiti učiniti na svoj način* (persuadeo, 502) prema tal. *far fare a suo modo*. (Isp. *činiti virovati*).

*činiti se : čini se dan* (lucet, 344) prema tal. *si fa giorno*, u značenju lat. *lucet*, tal. *egli è giorno*, *s'agiorna* i hrv. »sviće«.

*dati komu dosadu ali dodijanje* (dare noia, 263) prema tal. *dare noia ad alcuno* u značenju lat. *alicui molestiam exhibere*.

*dati pomoć* (adiuvo, 16) prema tal. *dar aiuto* i lat. *adjumentum affero*, *praesidium affero*. Znači isto što lat. *sublevo*, *auxilior*, *opitulor*, tal. *giovare*, *sostentare*, *dar appoggio* i hrv. »pomoći«.

*dati svoju misao* (censeo, 78) prema tal. *dar la sua opinione*, a znači lat. *arbitror*, *puto*, *existimo*, *statuo*, tal. *giudicare*, *estimare*, *stimare*, *pensare* i hrv. »suditi, držati, misliti, odlučiti«.

*dati na znanje* (promulgare, 461) prema tal. *dare a sapere* u značenju lat. *promulgo*, tal. *promulgare*, *publicare* i hrv. »navistiti, proklamati«.

*dati koje dilo, činjenje da čini* (actio, 10) prema tal. *dare actionem aliquam alicui* i tal. *dar qualche negozio da fare ad alcuno*. Slične izraze ima ARj (II, 304).

*dati zapovid* (delegatio, 137) prema tal. *dar commissione* i tal. *dare mandata* (Žepić, o. c., str. 315).

*dati razumiti* (nuntio, 425) prema tal. *far intendere*, *far sapere* u značenju lat. *nuntio*, tal. *annunziare*, *dare imbasciata* i hrv. »navistiti, doniti i dati poklisarstvo, avizati, poslati, reći«.

*doći mršav* (macro, 354) prema tal. *divenir magro* u značenju lat. *macro*, tal. *smagrire* i hrv. »smršaviti, učiniti se mršav«.

*doći u spoznanje od koje stvari mračne* (venire, 599) prema tal. *venir in cognizione di cosa oscura* u značenju lat. *deprehendo* i hrv. »doći u poznanje od stvari, što je mučno razumiti«.

*imati velik glad* (adesurio, 16) prema tal. *aver gran fame* u značenju lat. *adesurio*, valde aut vehementer esurio.

*imati studen* (frigeo, 223) prema tal. *aver freddo* u značenju lat. *frigeo*, algeo, frigore laboro i hrv. »trpiti studen; i opet učiniti se studen, to jest lin i strašiv«.

*imati velik strah* (paveo, 481) prema tal. *aver gran timore*. Znači isto što lat. *paveo*, timeo. U ARj dolazi u više potvrda iz starijih pisaca (III, 800).

*imati : koji imade zao glas na sebi* (perinfamis, 493) prema tal. *che ha mala fama* u značenju lat. *perinfamis*, tal. *molto infame* i hrv. »mnogo ili vele ozloglašen«. Isti izraz ima ARj iz Dikcionara A. Della Belle (III, 802).

*imati zao miris* (puteo, 581) prema tal. *aver cattivo odore* u značenju lat. *puteo*, foeteo, mali odoris sum, tal. *putire*, puzzare i hrv. »smrditi, vonjati, zadisati«.

*imati* : smola od drveta, koja ima kripost za ozdraviti jednu ranu (sarcocola, 644) prema tal. *goma di albero, che ha virtù di sanar una piaga*. Izraz »imati krepост« upotrebljavali su neki naši stariji pisci (ARj, III, 803).

*imati se : žalost, koja se imade svrh čigova dobra* (invidia, 315) prema tal. *dolore, che s' ha del bene d'alcuno*. Znači isto što lat. *invidia*, malevolentia, odium, tal. *tristezza* i hrv. »nenavidost, zloba«. Upotrebio ga je Š. Menčetić u stihu: »Ah žalos i tužba veća se ne ima« (ARj, III, 811).

*ishoditi* : kadano stvari iz(h)ode na našu volju (prosperitas, 568) prema tal. *quando le cose ci reiscono a nostra voglia* u značenju lat. *prosperitas*, commoditas, res secundae, tal. *prosperità*, i hrv. »napridnost ili korist«.

*iskati s' pomljom* (examino, 185) prema tal. *cercar con diligenza*. Pissac daje izrazu značenje lat. *examino*, tal. *scrutare*, investigare, esaminare i hrv. »iskušati, viditi s pomljom«.

*iziskavati sasvim s pomnjom* (disquiro, 159) prema tal. *cercare per tutto con diligenza*. Izraz znači isto što lat. *disquiro*, perquiro, exquiro, tal. *investigare* i hrv. »tražiti, iskati«.

*metnuti brime* (onero, 445) prema tal. *metter la soma o carico*. Znači isto što lat. *onero*, onus impono, tal. *caricare* i hrv. »naprtiti, natovariti«.

*metnuti pokrivač* (operculo, 447) prema tal. *metter un copercchio* u značenju lat. *operculo*, operio, tal. *coprire* i hrv. »pokriti«.

*metnuti suproč* (oppono, 448) prema tal. *contrappone* i lat. *contra statuo*, a znači isto što lat. *oppono*, objicio, tal. *opponere* i hrv. »suprotiviti se, suproč stati«.

*oslačati s ričma* (delenio, 137) prema tal. *addolcire con parole*. Znači što i lat. *delenio*, mitigo, placo, tal. *mitigare*, placare i hrv. »utoliti, odobrovoljiti«.

*osloboditi od misli* (solvere mente, 665) prema tal. *liberare da pensieri*. Znači isto što lat. mente solvere.

*ostaviti činiti svoju dužnost* (delinquo, 138) prema tal. *lasciare far il suo debito* u značenju lat. delinquo, pecco, committo, tal. errare, fallare, commettere errore i hrv. »faliti, učiniti falinju«.

*ostaviti stati* (depono, 141) prema tal. *lasciar stare* u značenju lat. depono, repono, coloco, exuo, tal. deporre, metter a basso i hrv. »metnuti dolje, pod staviti«.

*otiči iz pameti* (obliviscor, 432) prema tal. *andar fuor di memoria*. Znači isto što lat. obliviscor, tal. smenticarsi i hrv. »zaboraviti«.

*poći na bolji život* (moriar, 393) prema tal. *passare a miglior vita*. Pisac upotrebljava izraz u značenju lat. moriar, tal. morire, finire i giorni suoi, uscire di vita i hrv. »umirati, svršiti dneve svoje, priminuti«.

*podnositi s' ustrpljenjem* (fero, 204) prema tal. *tolerare con pazienza* u značenju lat. fero, tal. portare, soffrire.

*poslati reči* (nuntio, 425) prema tal. *mandar a dire*, a znači isto što lat. nuntio, tal. annunziare, far sapere, dar avviso i hrv. »navistiti, avizati, dati razumiti«.

*povratiti se u milost* (ritornare, 500) prema tal. *ritornar in grazia* u značenju lat. reconcilio. ARj ima isti izraz u primjeru iz Divkovićevih Besjeda (XI, 289).

*prikazati na dar* (presentare, 457) prema lat. *dono offerre*. Znači isto što tal. donare, offrire i hrv. »darovati«.

*primiti oговор* (excusatio, 187) prema tal. *accettare la scusa* i lat. *excusationem accipere* u značenju tal. tener per iscusato i hrv. »imati ogovorena«.

*primiti štetu* (perdo, 490) prema tal. *ricevere danno* i lat. *accipio aliquid damno* u značenju lat. perdo, deperdo i hrv. »izgubiti«.

*raspustiti trbuh* (solvo, 665) prema lat. *solvere ventrem* i tal. *rilassiare il ventre*. Pisac upotrebljava izraz u značenju hrv. »otvoriti čovika komodno«.

*razvezati viru* (solvo, 664) prema lat. *solvere fidem* i tal. *sciogliere la fede*. Isti lat. izraz ima Žepić, ali u značenju »držati riječ, stati na riječi« (Žepić, o. c., str. 399. i 905).

*svršiti dneve svoje* (moriar, 393) prema lat. *finire i giorni suoi* u značenju lat. moriar, tal. morire i hrv. »umirati, priminuti, poći na bolji život«.

*učiniti mekano* (mollifico, 387) prema tal. *far tenero* u značenju lat. mollifico, tal. intenerire, mollificare i hrv. »omečati, omekšati«.

*učiniti osin oli mračno* (opaco, 446) prema tal. *far ombroso* u značenju lat. opaco, obscuro, tal. ombreggiare, oscurare, coprire i hrv. »omračiti, pokriti«.

*učiniti se pogrbljen* (incurvesco, 286) prema tal. *farsi gobbo* i lat. *incurvus fio* u značenju tal. piegarsi, inchinarsi, torcersi i hrv. »prigučiti se, zgrčiti se, ponatiti se«.

*učiniti se suh, mršav, učiniti se tišikav* (intabesco, 305) prema tal. *divenir secco, marcio e magro* i lat. *tabe consumor* u značenju hrv. »rakati gnoj«.

*učiniti se dionik* (participo, 475) prema tal. *divenir partecipe* i lat. *partem capio* u značenju lat. *participo, communico, tal. partecipare, far partecipe, comunicare* i hrv. »biti općenik«.

*učiniti se* : pogodba od mira među onima koji od prijateljah učinili su se neprijatelji (reconciliatio, 603) prema tal. *accordo di pace tra chi d'amici sono divenuti nemici*, riconciliazione. Izraz znači isto što lat. *reditus in gratiam, reconciliatio* i hrv. »pomirenje«.

*učiniti se crljen* (rubesco, 634) prema tal. *divenir rosso* u značenju lat. *rubesco, crubesco, tal. arrossirsi* i hrv. »zacrljeniti se, zastiditi se«.

*učiniti se smaman* (furio, 228) prema tal. *divenir furioso* u značenju lat. *furio, tal. infuriare, spingere con furore* i hrv. »užgati se u naglosti«.

*užgati ljubav* (inamorare, 342) prema lat. *amorem accendere* u značenju hrv. »zaljubiti se«.

*zatvoriti jednu stvar pod stražu i skrovitost od ključah* (conclavo, 99) prema tal. *serrare alcuna cosa sotto la guardia e secreto delle chiavi*. Izraz ima značenje lat. gl. *conclavo*.

*zvoniti* : ova rič zvonit likar Božji (Raphael, 597) prema lat. *vox sonat medicus Dei*. Pisac je u izrazu upotrebio gl. *zvoniti* u značenju »značiti«.

*želiti koju stvar s brigom* (affecto, 23) prema tal. *bramare alcuna cosa con ansietà* u značenju tal. *cercare con ansietà, affettare*, lat. *affecto* i hrv. »želiti, iskati s brigom«.

#### e) Sintaktičke konstrukcije :

*za + infinitiv* : dignuti sidra od broda za poći (salpare, 512) prema tal. *levar le ancore per andar via* i lat. *vellere ancoram ili ancoram solvere*, kako ima Žepić (o. c., str. 78). – Vrata arapska . . . za zatvoriti grad (saracinesca, 515) prema tal. *porta . . . per chiuder una città*. – Grijanje jednom stvarju za dignuti oli umiriti bolest (fomentum, 314) prema tal. *cosa per levar il dolore*. Prijedlog *za s infinitivom* može stajati i prema drugim tal. prijedlozima, a ne samo prema prijedlogu *per* : Pomlja i misao za učiniti koju stvar (intentio, 308) prema tal. *pensiero e diligenza a fare qualche cosa*. – Misto za sakriti se (latibulum, 330) prema tal. *luogo da nascondersi*. – Tvorilo za učiniti sir (forma, 215) prema tal. *cerchio da far il formagio*. – Imati volju za jisti (affamare, 221) prema tal. *aver voglia di mangiare*.

*učiniti + akuzativ* mjesto instrumentala : učiniti lipa (orno, 457) prema tal. *far bello*, a znači »naresiti, nakititi«. – Učiniti ružna, neprilična (deformo, 135) prema tal. *far brutto, sfigurare*.

*od + genitiv* prema tal. prijedlogu *di s genitivom*. Pisac najčešće upotrebljava prijedlog *od s genitivom* mjesto posvojnog pridjeva, npr.: Čoban od živinah (pastor, 476) prema tal. *guardatore di bestie*. – Prostor od vrimenta (processo, 460) prema tal. *spazio di tempo*. – Visina od tila (excelsitas, 186) prema tal. *altezza di corpo*. Prema tal. prijedlogu

*di* stoji od i ondje gdje bi imao stajati genitiv objektivni bez prijedloga: *Pisalac od knjiga* (bibliographus, 60) prema tal. *scrittore di libri*. – *Prikazilac od priča* (fabulosus, 196) prema tal. *narratore di favole*. – *Ljubilac od mudrosti* (philosophus, 509) prema tal. *amatore della sapienza*.

Apsolutna upotreba pridjeva i zamjenica u srednjem rodu množine dolazi samo u nekoliko slučajeva: drva, kuća, so i *ostala potribita* (v. praebenda, orum, 535) prema lat. et *alia* ciusmodi; more reći platiti, odrišiti, razpustiti, izbaviti i *mnoga druga* (solvo, 665) prema lat. *multa alia*; *unutarnja* (intestinum, 310) prema lat. *interiora*; Bog *svaka* uzdrži (dependeo, 140) prema lat. *omnia*.

## 8. HRVATSKO JEZIČNO BLAGO

Aktor je imotskih rječnika, kako se razabira iz posljednja dva poglavlja, unio u svoje rječnike velik broj riječi i izraza koji su ili po svom duhu ili po svom postanku stranoga porijekla. S time u vezi postavlja se nekoliko važnih pitanja: kako su u rječnicima zastupane hrvatske riječi i izrazi u odnosu prema latinskim i talijanskim riječima kao i prema tudicama i pozajmljenicama iz drugih jezika? Da li među hrvatskim riječima ima i takvih koje su u piščevo doba imale drugo značenje nego danas? Da li je pisac uz riječi iz narodnoga govora unosio u rječnike i riječi iz djela starijih hrvatskih pisaca i iz dicionara starijih hrvatskih leksikografa? Da li u njima ima riječi i izraza koje ćemo uzalud tražiti i u starijim dictionarima, i da li, prema tome, oni s obzirom na hrvatsko jezično blago znače prinovu? Konačno: da li oni predstavljaju djela koja zaslužuju pažnju, ili su možda beznačajni leksikografski pokušaji jednog nepozvanog filologa?

Na sva ta i druga pitanja, koja se nameću u vezi s na oko neuglednim rukopisima imotskih rječnika, djelomično je odgovoreno u predašnjim poglavljima. Ovdje prije svega treba istaći da je hrvatsko rječničko blago u rječnicima zastupano u nešto manjem opsegu nego latinsko i talijansko. To je sasvim prirodno jer je pisac u prvom redu išao za tim da obradi latinske i talijanske riječi i da napiše latinsko-talijansko-hrvatski i talijansko-latinsko-hrvatski rječnik. U jednom je rječniku težiste na latinskom, a u drugom na talijanskom jeziku. Hrvatski jezik dolazi na treće mjesto. No, to ne znači da pisac nije u svoje rječnike unio i sve hrvatske riječi koje su mu bile poznate i kojih se sjećao u času pisanja.

Te je riječi pisac crpao uglavnom iz tri izvora. Prvi i najveći je izvor narodni govor područja u kojemu se on rodio i u kojemu je živio i radio. Drugi je izvor piščeva lektira. Kao svećenik i dušobrižnik čitao je razna teološka djela namijenjena svećenicima, a onda razne katekizme i propovjednička djela kojima se služio kod pouke vjernika. Zajedno s njegovim rukopisnim rječnicima sačuvao se u rukopisu i jedan knjičan-

ski nauk koji je pisac kompilirao za svoje potrebe. Uz narodne riječi on je iz lektire popamtio dosta riječi koje su razni pisci načinili prema latinskim i talijanskim riječima prigodom prevođenja ili sastavljanja svojih djela. Konačno, sam je pisac za neke latinske i talijanske pojmove stvarao nove hrvatske riječi prema svom jezičnom osjećanju. Da bi se moglo ustanoviti odakle koja riječ potječe, trebalo bi iz rječnika ispisati sve hrvatske riječi i usporediti ih s narodnim riječima pišćeva rodnog kraja i mjesta u kojima je službovao, onda s riječima pisaca kojih je vjerojatno djela čitao kao i s latinskim i talijanskim riječima prema kojima je mogao neke riječi načiniti. Tako bi se moglo utvrditi kojoj vrsti riječi pisac najviše posvećuje pažnje. No, i bez toga svatko tko samo prelista imotske rječnike može ustanoviti da oni obiluju velikim mnoštvom riječi, među kojima ima najviše imenica, onda pridjeva i priloga, a tek onda glagola i drugih vrsta riječi. Među njima ima i takvih riječi koje ćemo uzalud tražiti u *Rječniku* Jugoslavenske akademije ili u *Rječniku* I. Broza i F. Ivekovića. Njihov broj nije za svako slovo isti. Ako se izuzmu riječi stranoga porijekla, za neka slova nema ni jedne potvrde. Za neka ima po jedna ili po nekoliko njih. Prema kraju alfabeta broj takvih riječi raste. To naročito vrijedi za ona slova za koja uredništvo Rječnika Jugoslavenske akademije nije još objelodanilo sakupljenu građu.

Od riječi *svezati* (ARj, XVII, 1) do kraja alfabeta rječničko blago imotskih rječnika usporedio sam s rječničkim blagom Broz-Ivekovića *Rječnika*. Sve riječi navest ću današnjom grafijom, u sumnjivim slučajevima i pišćevom grafijom. Za svaku ću od njih uz redni broj strane na kojoj se nalazi zabilježiti latinsku ili talijansku riječ, prema tome da li je uzeta iz latinsko-talijansko-hrvatskog ili iz talijansko-latinsko-hrvatskog rječnika. Da se bolje uoči značenje hrvatskih riječi, dodat ću i druge hrvatske riječi što ih je auktor zapisao kao tumač latinskim ili talijanskim sinonimima. Talijanske riječi koje pisac piše nedosljedno, a katkada i pogrešno, ispravio sam prema talijanskoj kujiževnoj grafiji. Ispravio sam i omaške u pisanju nekih latinskih riječi. Ispred hrvatskih riječi kojih nema ARj i BIRj bilježim zvjezdicu, kao i u poglavlju o tuđicama; one koje imaju drugo značenje u ARj i u BIRj bilježim bez zvjezdice.

\**blebetav* (atypus, 52), trtošan, smetena jezika.

\**bobonjenje* (fama, rumore, 290), glas, čamor. – ARj ima glagol *boboniti*, lat. strepere, »zujati, razlijegati se« (I, 464).

\**bodaljika* (histris, 261), živina puna drača iliti *bodaljikah*.

\**brimenitost* (pregnezza, 455), teškoća, prisobnost, skotnost. – ARj ima pridjev *bremenit*, od kojega je imenica izvedena (I, 625).

\**crljenilost* (rubor, 634). – ARj ima u istom značenju *crljenilo* (I, 833).

\**čamor* (fama, rumore, 290), v. *bobonjenje*. – ARj ima gl. imenicu *čamorenje*, od gl. *čamoriti*, za koji nema potvrde (I, 886).

\**čančati* (cianciare, 248), čavrljati. – ARj ima im. *čanča*, tal. ciancia u značenju »besposlica, lakrdija« (I, 887).

- \*čavrljalo (ciancione, 248), koji čavrlja.
- \*čečurast (v. intricare, 349), uplesti se. jedna stvar kakono čečurasta grana.
- \*čunjka (rostrum, 633), kljun od ptice, gubica od koje živine i još od čovika i spirun od broda. – ARj ima im. čunka sa -n- u značenju lat. »os animalium« (II, 100).
- \*dobročinljiv (liberalis, 338), milostiv, dobar. – ARj ima u istom značenju pridjev dobročin (II, 519).
- dvojeći (mantica, 364), kesa, česa, bisage. – U ARj riječ znači isto što lat. »fratres gemini« (II, 929).
- \*grotanje (gargarizzamento, 315), mućanje.
- grotati (gargaregiare, 315), grotati grlo, mućati. – U ARj glagol se upotrebljava za glas (?) u purana (III, 463).
- \*herok (strabo, 674), gverok, (h)iljok. – ARj ima u istom značenju herav (III, 591).
- \*istumačilac (philosophus, 509), ljubilac od mudrosti, naravnik, istumačilac od stvari naravski i naučitelj od kriposti, koji u znanju od stvari i u nauku naslađuje se. – ARj ima u istom značenju im. istumačitelj (IV, 72).
- \*izgubilac (conturbator, 114), smetalac, razsapnik ili izgubilac svoji dohara. – ARj ima im. izgubac u zn. »čovjek koji izgubi«, perditor (IV, 187).
- \*izilac (pacchione, 425). – ARj ima u tom značenju izjelica (IV, 212).
- \*jaspraš (nummatus, 425), bogat jasprom.
- kočenića (rapa, 477), ripa kočenića ili dugačka. – U ARj je kočenića »vrsta ovce« (V, 141).
- \*krkotuša (rana, 597), žaba krkotuša, još se zove rana ili žabica nemoć ili otokao pod jezikom.
- \*krkotuša (ranochia, 479), žaba vodena ili kvrkotuša, koliko po vodi toliko po drvju.
- \*ljoska (colaphus, 90), zaušnica, pleska, zamlatnica po obrazu.
- \*mačnica (guaina, 320), krne.
- \*manjkalac (falo, 198), manjkalac u obećanju, varalac, koji vara, laživac, koji čini privare.
- \*mekopotost (lascivia, 329), bludnost, nečistoća. – ARj ima u istom značenju mekoputnost (VI, 593).
- \*mesečljivac (lunaticus, 347), kojemu se pamet smeta i privrće radi miseca oli na mladu misecu ili na užbi. – ARj ima pridjev mjesečljiv (VI, 798).
- \*modrikov (caeruleus, 66), boja ili obličje modrikovo kakono nebo oli more modrikovo, nazeleno. – ARj ima s istim značenjem pridjev modrikast (VI, 891).
- \*mrzilac (aversor, 54), pogrdilac.
- \*mućanje (gargarizzamento, 315), v. grotanje. – ARj ima samo gl. mućati (VII, 119).
- \*nagaz (gñadare, 320), prići nagaz. – ARj ima nagaza u zn. »ono, na što je čovjek nagazio« (VII, 325).

- \**nakanljivo* (lente, 335), vlašće, polagano, razpušćano.
- \**nakanljivost* (lentitia, 336), mekanost, zastavanje aliti kasno odišće, vlašće odišće, jedne stvari *nakanljivost*.
- \**naljučenje* (ira, 317), srčba, gnjiv, jid.
- \**naričak* (ecce, 170), evo, *naričak* ukazljivi i udivljnu stvar ukazuje.
- \**neopranost* (succidume, 576), nečistoća.
- \**obagnuti se* (piegare, 443), prignuti se.
- oboda* (sprone, calcar, 554), mamuza. – U ARj *oboda* je »hodljikava biljka, koja se zove i čičak« (VIII, 417).
- \**obriotina* (rasura, 598), iste *obriotine*, što se obriva.
- \**okartati* (incalcinare, 329), *okartati* klakom, oklačiti.
- olovica* (libra, 339), orudje, s kojizim se stvari ugađaju i izkušuju kakono terezije aliti balance i pjombin aliti *olovica*, s kojom se zid upravlja. – U ARj riječ znači »zrno, kugla od olova«.
- \**otiškaviti* (extabesco, 192), učiniti se tišikav, mršav, suv, nemoćan i brez kriposti i snage u sebi. – ARj ima *otiškaviti* u jednom primjeru iz Banovca.
- \**ozloglasnost* (macula, 354), maćanje, nečistoća, bilig, troha, *ozloglasnost*, zloća, ružnoća.
- \**parbadžija* (litigatore, 360), pravdadžija. – ARj ima u istom značenju *parbac* i *parbenik* (IX, 644).
- \**pavunast* (paonazzo, 429), mast iliti bojaluk *menevišni*, morasti, ljuhičasti iliti pavunasti.
- \**pitvita* (glandula, 241), glandule jesu otokli koje se čine od *pitvite* iliti od fleme. – ARj ima im. *pitvina*, ali u značenju »piće, napitak« (IX, 904).
- \**podadulost* (inflatio, 291), otokao. – ARj ima samo gl. *podaduti* (X, 201).
- \**podmaskarivanje* (strazio, 563), porugivanje. – ARj ima gl. *podmaskarivati se* (X, 267).
- \**podobligati* (astringo, 48), stisnuti, svezati, potezati, stisnuti, obećati. – ARj ima refl. gl. *podobligati se* u jednom primjeru iz Dobretića (X, 298).
- \**pokarivanje* (reprendere, 487), pokarati. – ARj ima gl. *pokarivat*: (X, 495).
- \**poljanin* (rusticus, 25), seljanin oli goranin iliti poljanin. – ARj ima u istom značenju *poljak* pod 2. (X, 633). Za ženu koja živi na selu ima *poljanka* (X, 635).
- \**pomanjkatelj* (defector, 135), odmetnik oli pomanjkatelj. – ARj ima u istom značenju *pomankalac* (X, 655).
- \**ponosilac* (vantatore, 600), uznosilac. – U istom značenju ARj ima *ponosnik* pod 1. (X, 758).
- \**ponošnja* (ferocitas, 204), silovitost od *ponošnje*, žestine, olost. Za isti pojam ARj ima *ponosnost*, *ponostvo* i *ponošтво* (X, 758. i 759).
- \**posmijavalac* (schernitore, 519), porugljivac. – U ARj za isti pojam dolazi im. *posmjehavac* (X, 955).

- \**poščugnuti* (v. *curtus*, 129), kratko, maleno, još more se razumiti *rotto*, to jesti *poščuglo* za razvaliti se iliti razvaljeno, kakono kada zid posija se i *poščugne*. – ARj ima gl. *poštukivati* u zn. »kleknuti kao da će posrnuti« (XI, 100).
- \**potežnost* (*celeritas*, 78), pospišnost, hitrina, brzina.
- \**potvorač* (*imputatore*, 328), koji potvora na drugoga, potvorilac. – ARj ima u istom značenju *potvorac* (XI, 225) i *potvoritelj* (XI, 226).
- \**potvorilac* (*diabolus*, 148), djavol jesti rič grčka, a latinski oće reći *calumniator*, to jesti zlobni *potvorilac*. V. i *potvorač*.
- \**povitarje* (*venticello*, 606), vitric. – U ARj *povjetarje* znači »prazno zrnje, što u vijanju pada između žita i pljeve« (XI, 272).
- \**pridorljivac* (*herniosus*, 251), kilavac, koji pati pridore o kile.
- \**prikazilac* (v. *fabulosus*, 196), *prikazilac* od pričica, od lažiju i od *pripovidaka* izprazni.
- \**privarljivac* (*fallace*, 289), varalac. – ARj ima pridjev *prevarljiv*, od kojega je imenica izvedena (XI, 786).
- \**prostriga* (*apertura*, 636), *prostriga* od čorapa. – Ža isti pojam ARj ima *prostrig* (XII, 428).
- \**proždornik* (*devoratore*, 266). – ARj ima u istom značenju *proždor* i *proždorac* (XII, 490).
- \**razdrlost* (*abruptio*, 5), razbijenje.
- \**rodokva* (*rafano*, *raphanum*, 477). – ARj ima oblik *rodakva* (XIV, 85).
- \**sakatost* (*zoppicamento*, 632), (h)ramanje. – ARj ima u istom značenju *sakatstvo* (XIV, 515).
- \**sakrivalište*, »*facrivaliſchie*« (*latibulum*, 330), pećina, spila, misto za zakriti se. – U ARj ima isto značenje *sakrovište* (XIV, 524).
- skoliti* (*glutino*, 573), sastaviti, sjediniti, svesti, stutkaliti. – ARj ima riječ u pet drugih značenja (XV, 265–266).
- \**smučivanje* (v. *devexo*, 145), imati nemir ili *smučivanje*, napastovati, travaljati, belaisati. – ARj ima gl. im. *smučenje* sa sličnim značenjem (XV, 814).
- \**starodavnost* (*antichità*, 225). – ARj ima za isti pojam riječ *starodrevnost* (XVI, 443).
- \**stinčica* (*rena*, 486), pisak, salbun, sitne *stinčice*.
- \**stučenje* (*tritamento*, 591), satrvenje.
- \**stutkaliti* (*aglutino*, 25), skoliti iliti sresti jednu stvar s drugom V. i skoliti.
- \**suhave*, »*ſuuave*« (*uva passa*, 628), suvo grozdje. – ARj ima riječ *Suhava* kao ime selu i potoku (XVI, 913).
- \**suvadica*, »*ſuuadicze*« (*spiriti*, 552), duhovi, koji idu noću, *suvadice*, *prikaze*.
- \**svedernost* (*instantia*, 303), pomlja, napridovanje iliti sliđenje. – ARj ima za isti pojam im. *svederstvo* (XVII, 171).
- \**svezanica* (*fibra*, 206), one tanke svezice od tila ili su od mesa ili od opanah, od kojizi čudnovata jesti služba u tilu. Ove *svezanice* iliti *svezice* zovu se fibre.
- \**svezica*, v. *svezanica*.

- svilarica*, »guine fuilarice« (brughi, 240). – BIRj ima riječ u značenju »nekaka čibuljica«, lat. *pustulae* genus (II, 510).
- \**svratati* (praecipito, 537), ukinuti se, pasti iz visoka, pasti doli po zemlji, nagnuti, razasuti.
- \**škropionica* (spergolo, 551), *škropionica* od vode blagoslovljene.
- \**štucavica* (singhiozzo, 536). – BIRj ima za isti pojam riječ *štucanje* (II, 543).
- \**šupljina* (fistula, 209), ono što je puno *šupljina*, kakono je spuga.
- \**tanahnost* (sottilità, 547), tančina. – BIRj ima pridjev *tanahan* (II, 555), od kojega je riječ izvedena i imenicu *tančina* s istim značenjem (II, 556).
- \**tecilac* (praeursor, 541), *tecilac* iliti *trčilac* iliti *odilac* naprid.
- \**tiknuće* (toccamento, 584). – BIRj ima samo gl. *tiknuti* (II, 570).
- tikvina* (zucca selvatica, 633), *tikvina*, trava debeloga korena, bila *tikvina*. – U BIRj *tikvina* je »augm. od tikva« i znači isto što *tikvina*, *tikvurina* (II, 570).
- \**tminav* (inumbatus, 316), mračan.
- \**tomačnik* (espositore, 284), koji tumači, koji dragomani. – BIRj ima oblik *tomačitelj* (II, 278).
- \**topast* (claudus, 84), cotast. (h)rom. – Za isti pojam BIRj ima oblike *topal* pod 2. i *topalast* (II, 579).
- \**tratnja* (expensa, 190), spiza, harač. – BIRj ima samo gl. *tratiti* (II, 583).
- \**trčilac*, v. *tecilac*. – BIRj ima za isti pojam riječ *trčalo* (II, 585).
- \**trgačina* (vendemia, 605), jematva. – BIRj ima za isti pojam oblik *trganje*, 2) (II, 588).
- \**trizmen* (sobrio, 539), uztegnut.
- \**trkač* (staffiere, 557), *trkalac*. – BIRj nema ni jedne ni druge riječi.
- \**trtošan* (atypus, 52), v. *blebetav*. – BIRj ima gl. *trtositi* i gl. im. *trtošenje* (II, 597).
- \**trunčić* (atomus, 49), stvari toliko malahne, koje se ne mogu razlučiti aliti razaznati kakove su, oni prisitni *trunčići*, kojino se vide letiti po zraci sunčenoj, kadano se pusti ona duga od zrake na vidilicu u kuću tere se po njoj vide letiti *trunčići* malakni kakono magla. – BIRj ima *trunčica*, dem. od *trunka* (II, 599).
- \**trvenje* (fregamento, frictio, 306).
- \**tunje*, »tugne« (pagamento, senza p., 426), mukte, brez plaće.
- tup* (tofo pietra, tuphus, 584), sedra, stina lagana za čemerit. – U BIRj riječ ima pridjevsko značenje, njem. stumpf, lat. hebes (II, 604).
- \**ubliđenje*, »ubligenie« (pallidezza, 427).
- \**ubogar* (pauper, 483), prosjak, ubog. – BIRj ima *ubogac* i *ubožar* za isti pojam (II, 613, 614).
- \**ubojstvo* (uccisione, 602), ubijenje. – Za isti pojam BIRj ima pored *ubijenje* još i *ubojstvo* i *ubistvo* (II, 613).
- \**ubrusić* (fazzoletto, 292), marama. – BIRj ima dem. *ubrusčić* (II, 614).
- \**udurenje* (urto, 627).

- \**udiljati* (scolpire, 522), usići, ukresati orudjem. – BIRj ima *udelati* i *udjelati* u zn. »učiniti« (II, 622, 623).
- \**udobrovoljiti* (indolcire, 335), osladiti, smiriti.
- \**udovstvo* (vedovanza, viduitas, 603). – BIRj ima za isti pojam *udovištvo* (II, 624).
- \**udrenje* (ictus, 265), *udrenje* kako zmije, udorac.
- \**uđenje* (laesio, 324), nandjenje, uvridenje.
- \**udušenje* (suffocamento, 541), zadušenje.
- \**ugasivati* (smorzare, 539), ugasiti. – BIRj ima samo *ugasiti* (II, 625).
- \**ugodenje* (temperantia, 690), ugodnost, načinstvo, smišanje, sridnji način, *ugodenje* od tila.
- \**ugrabljenje* (occupatio, 439), utisnutje, zapričenje.
- \**ugriženje* (v. advordeo, 12), jidenje, gristi, ujisti. – BIRj ima gl. im. *ugrizanje* od *ugrizati* (II, 629).
- \**ugrižljivac* (maledicus, 358), zlogovornik, koji kune ili zlo govori, *ugrižljivac*, nepravedan i zločest.
- \**uhvaćenje* (presa, 456), *ufaćenje* kakono sužnja ali drugo.
- \**ujamčenje* (vas, vadis, 709), *ujamčenje* za glavu. – BIRj ima samo gl. *ujamčiti* (II, 632).
- \**ujidenje* (morditura, 388), kadano što ujide kako pas oli zmija.
- \**ukazalo* (rubrica, 506), crljenica i razumi se zemlja crljena i crljenice iliti rubrike aliti *ukazala* od brevijara i od misala okolo službah božanstvenih.
- \**ukazanje* (rappresentazione, 480), prikazivanje, kazanje.
- \**ukornost* (villania, 614), ukor u oči.
- \**ukroćenje* (mitigazione, 380), umirenje, uminuće, oblakšanje.
- \**ukućnik* (familiaris, 199), hiti *ukućnici* i prijatelji kakono čeljad od jedne kuće i obitoli, stanje, općenstvo i pribivanje zajedno.
- \**ulazišće* (introitus, 312), unišašće; (vestibulum, 718), *ulazišće* u kuću.
- \**ulišiti* (privare, 462), uzeti, dignuti koju stvar.
- \**ulog* (intemperies, 307), neugodnost od vrimena, zla ugodnost aliti priprava od stvarih, koja izodi od smišanja, neugodnost oliti nepogodnost od prvi kakojstva u tilu, neugodnost aliti nepogodnost od *ulogah* aliti od sokovah u tilu.
- \**umiljenstvo* (umiltà, 620), poniznost.
- \**uminuće*, »uminutie« (mitigazione, 380) v. *ukroćenje*.
- \**umirenje* (placatio, 516), smirenje, utopljenje.
- \**umnožati* (v. annexio, 13), nadodati, sastaviti ujedno oli *umnožati*. – BIRj ima gl. *umnožiti* (II, 645).
- \**umnožitelj* (propagator, 564), razploditelj.
- \**umornost* (stracchezza, 562), trud, umor.
- \**unišašće*, »unijajtje« (introitus, 312), v. *ulazišće*.
- \**uolučiti* (inarcato, 329), *uolučen*, na oluk.
- \**upadnuće*, »upadnutie« (prolapsio, 561), padnutie, posrnutie.
- \**upitalac* (stipulator, 673), *upitalac*, koji upituje.
- \**upitanje* (iterrogazione, 348).

- \**uplišnaviti se* (muceo, 394), pokvariti se, žagnuti se, ubrsatiti se i biti pokvaren. – BIRj ima *upljesniviti se* (II, 652).
- \**useknuće*, »ufsechnutie« (moccio, m. di naso, 381), *useknuće* nosa, slina.
- \**usekotina* (mucus, 395), slina iliti smrad, koji izodi iz nosa.
- \**uzilnik* (tyrannus, 703), gospodin nemilostiv.
- \**uzilovanje* (forza, 304), jakost, kripost, moć.
- \**ustegnuće* (astinenza, 230), uzdržanje.
- \**utilan* (agilis, 25), lagan, (h)itar, pripravan.
- \**utopljenje*, v. *umirenje*.
- \**utovljenje* (ingrassamento, 337), prtilost, *utovljenje* živinah.
- \**uvoljan* (piacevole, 441), ugodan, sladak.
- \**uvoljnost* (placiditas, 516), ugodnost; piacere, 441), *uvoljnost*, nasladnost, dragost.
- \**uvridenje* (uoxia, 422), krivina, grih, falinja, pomanjkanje; (convitium, 115), *uvridenje* ričima, proklinjanje ričima.
- \**uzbojati se* (pavescio, 481), pristrašiti se.
- \**uzbudenje* (suscitabulum, 679), razdraženje, potaknutie.
- \**uzdignuće*, »uzdighnutie« (educazione, 634), *uzdignutje*, kakono uzdignutje dice.
- \**uzdržitelj* (salvatore, 513), koji uzdrži.
- \**uzlazište* (montata, 384), penjanje aliti (h)ođenje uz brdo.
- \**uznik* (pregione, 454), oni koji je u zatvoru, sužanj.
- \**uznosilac* (vantatore, 600), v. *ponosilac*.
- \**uzrigivati* (ruttare, 507).
- \**uzvišenje* (nobilitas, 418), plemenitost, ime glasovito, stečeno po kripostima i nauku, plemenščina, poštenost.
- \**uzžganje* (incendium, 282), plamen, velik oganj, popala.
- \**valovitost* (inundatio, 316), valovi na vodi.
- \**valjalost* (animus, 33), srce, vridnost, smionstvo, slobodnost, ufanje, jakost; (pectus), prsi, dio tila pod grlom – i još slobodnost, *valjalost* i snaga.
- \**valjanje* (valore, 597), cina. – BIRj ima riječ *valjanje* u značenju lat. *volutio* (II, 696).
- \**varalac* (fallace, 289), privarljivac; (falo, 198), koji vara, manjkalac u obećanju, v. *manjkalac*.
- \**vladavac* (consul, 109), veliki *vladavac* u Rimu, konsul od velikoga vića, poglavnik, vitnik cesarski oli još obranitelj. – BIRj ima za isti pojam riječ *vladalac* (II, 729).
- \**vlastitost* (proprietà, 465).
- \**vlačnost* (humor, 260), voda, mokrina.
- vodnica* (posca, 531), izmišanje vode i sirčeta za likariju, i uzima se za vino lipo razvodnjeno, *vodnica* od vina. – BIRj ima riječ u značenju »nekakva plava zmija kao i bloruša« (II, 735).
- \**voznik* (strozza, 565), konal od grla, *voznik*, jetnjak.
- \**vrtlič* (orticello, 420), mali vrtao.

- \**vrtoглавščina* (vertigine, 610), nemoć, što se vrti svist. – Za isti pojam BIRj ima *vrtoглавица* (II, 753).
- \**zabiliženje* (norma, 420), uprava; (notazione, 403), *zabiliženje*, zapisanje.
- \**zablišćiti* (abbigliamento, 219), *zablišćiti* oči.
- \**zaboravljenje* (oblivium, 432); (scordamento, 524).
- \**začaranje* (fascinatio, 200), čari, čini. – BIRj ima gl. *začarati* (II, 764).
- \**zadušenje* (strangolamento, 563). – BIRj ima gl. *zadušiti* (II, 770).
- \**zaduženje* (nexus, 414), uzao, svezanje, dužnost, sastavak.
- \**zaglavljenje* (conclusiono, 252), *zaglavljenje* govorenja, dospitak govorenja. – U BIRj postoji gl. *zaglaviti* (II, 771).
- \**zagrljenje* (abbracciamento, 219). – BIRj ima za isti pojam gl. im. *zagrljanje* (II, 775).
- \**zaklinjavac* (exorcita, 189), koji zaklinje udobe u tilu čovičtjemu i nji izgoni. – BIRj ima u istom značenju *zaklinjač* (II, 782).
- \**zakuvanje* (concorporo, 100), smišati i učiniti od veće stvari jedno smišanje, kakono od veće stvari učiniti jedno *zakuvanje*. – BIRj ima gl. *zakuhati* (II, 786).
- \**zališnost* (superfluità, 571); (ogni superfluità, 413), svaka *zališnost* iliti savišnost. – BIRj ima samo pridjev *zališan* (II, 789).
- \**zanikanje* (negatio, 412), nikanje; (negamento, 397), *zanikanje*.
- \**zanikivati* (negare, 397); (negabundus, 412), koji *zanikuje*, zanikljivac; (negante, 397), koji niče oli *zanikuje*. – BIRj ima samo svršeni gl. *zanijekati* (II, 797).
- \**zanikljivac*, v. *zanikivati*.
- \**zapovidatelj* (imperium, 275), mogućstvo, gospodovanje svrhu drugi zapovid; i zato imperaturi oliti cesari u naš jeziku oče reći *zapovidatelj*; (imperator, 276), cesar, *zapovidatelj* od vojske oli od svita, vladavac. – BIRj ima za isti pojam riječ *zapovjednik* (II, 806).
- \**zapričenje* (obstaculum, 435), zaprika, zabrana; (occupatio, 439) v. *ugrabljenje*.
- \**zapričivati* (ostare, 421), zabranjivati. – BIRj ima samo svršeni gl. *zapriječiti* (II, 807).
- \**zasidalac* (insidiosus, 300), koji radi o privari, pun privare.
- \**zasluženje* (meritus, 378), dostojanstvo po *zaslužanju*, što je tko dostojan za svoja dila. – BIRj ima im. *zasluga* i *zasluživanje* za isti pojam (II, 814).
- \**zastavanje* (mora, 391), stanje, krmsanje, odmicanje, zakašnjivanje.
- \**zastavati* (indugiare, 338), produgljivati, kasniti, krmsati. – BIRj ima *zastajati* i od njega i gl. im. *zastajanje* (II, 814).
- \**zavezanje* (nodus, 419), kolince iliti članak, *zavezanje* iliti uzao, zglobo i svaka mučnost.
- \**zavežaj* (copula, 116), združenje, svezanje; i dilo naravsko čovika i žene. – BIRj ima oblike *zavežanj* i *zavežljaj* (II, 826).
- \**zbabnost* (praegnatio, 544), prisobnost žene. – BIRj ima samo pridjev *zababan* (II, 832).
- \**zbiļimice* (da davvero, 262).

- \**zelenost* (verdura, 608), zelenilo. – BIRj ima samo *zelenilo* (II, 838).
- \**zgrčjenje* (ritrazione, 500), skupljenje ili *zgrčjenje* žilah. – BIRj ima samo gl. *zgrčiti* (II, 842).
- \**zidač* (fabbrica, 288), činitelj, koji čini koju stvar, a navlastito *zidač*. – BIRj ima za isti pojam oblik *zidar* (II, 843).
- \**zidavac* (murator, 98).
- \**zlatinja* (aurigo, 56), nemoć žutonica, tako zvana radi kolure žute u koži, u očima i u noktima.
- \**zlatun* (chrisocola, 80), kola zlatna, tal. cola d'oro.
- \**zločestost* (labes, 323), maćauje iliti skvrnost, razasutak, nečistoća i otvorenje zemlje kakono jezero. – BIRj ima oblik *zločestvo* (II, 847).
- \**zločešnjak*, »zločešnjach« (malignus, 359), zločest, nepravedan, lakom i stvar neplodna.
- \**zlovoljnik* (malencolicus, 370), srdit.
- \**zlovoljstvo* (moeror, 385), žalost, plač, tuga; (malinconia, 263), *zlovoljstvo*. – BIRj ima za isti pojam oblik *zlovoljnost* (II, 848).
- \**zvonjavina* (sibilus, 661), uka, cika, gudljavina.
- \**žagnuti se* (muceo, 394), v. *uplisaniti se*.
- \**željudac* (stomacus, 674), štumak, mra, gdi se prima jizbina, sirišće. – BIRj imi oblik *želudac* (II, 864).
- žujica* (axis, 57), osovina, okolo koje okreće se kolo. – U BIRj riječ znači »dolje mjesto, gdje stoje vrata, koja ne drže šarke ni baglame« (II, 875).
- \**žutinica* (aurigo, 56), v. *zlatinja*. – BIRj ima u istom značenju *žućan'ca* i *žitica* (II, 875, 877).

## 9. LEKSIKOGRAFSKA VRIJEDNOST IMOTSKIH RJEČNIKA

Imotski rječnici, kako se moglo razabrati iz njihova opisa, ne predstavljaju gotova i za štampu priređena djela. Oni su više skica ili nacrt dvaju, odnosno triju trojezičnih rječnika u kojima rječničko blago nije sistematski i stručno obrađeno, nego samo nabačeno. Ne shvaćajući ozbiljno svoj posao, pisac se nije dovoljno potrudio da mu oni budu što bolji i solidniji i s formalne i sa sadržajne strane. Kao nestručnjak u leksikografiji i u filologiji nije imao bistrih pojmova kako treba postupiti kod pisanja višejezičnih rječnika, ni jasnih pogleda na jezična i pravopisna pitanja s kojima se susretao.

U vezi s tim konstatacijama nameće se vrlo važno pitanje: koja je vrijednost imotskih rječnika i što oni znače sa stajališta triju jezika koji se u njima obrađuju? Da li je njihovo jezično blago vrijedno pažnje i danas, nakon gotovo dva stoljeća od njihova postanka? Na ta pitanja djelomično je odgovoreno u predašnjim poglavljima pri razmatranju stranih elemenata, leksičkih i frazeoloških klišeja u leksiku i pri izlaganju hrvatskog leksičkog blaga. Tamo je istaknuto da je auktor, iako nestručnjak u filologiji, bio vrlo originalan i samostalan u svom radu. Malo je što

ispisivao iz drugih rječnika vjerno i tačno. U pisanju se latinske i talijanske građe, koju je nizao kojekako bez alfabetskog reda, koleba kao i u pisanju hrvatskog jezičnog blaga, premda je pravopis tih dvaju jezika u njegovo doba bio ustaljen.

Latinsko jezično blago, uz rijetke izuzetke, pripada klasičnom latinskom jeziku i navodi se uglavnom bez izraza i bez oznake koja sve značenja mogu imati pojedine riječi. Više puta latinski sinonimi, kao i njihovi talijanski i hrvatski ekvivalenti, nisu poređani na način da odgovaraju jedni drugima, pa se čitalac mora domišljati koji sinonim kojemu odgovara. Isto se može reći za talijanske sinonime koji se tumače latinskim i hrvatskim ekvivalentima. Ispušteno hrvatsko, talijansko ili latinsko gradivo u rječnicima pisac je mislio naknadno uvrstiti, o čemu govori prazni prostor.

Od latinskog teksta mnogo je zanimljiviji talijanski tekst koji se, kako je već rečeno, sastoji od više komponenata. U prvom redu udara u oči velik broj riječi venecijskog dijalekta. Njihova ortografija, pored hrvatske, mnogo je utjecala na pisca da riječi književnog toskanskog dijalekta piše pojednostavljenom ortografijom. Pisac je, nadalje, unio u svoje rječnike dosta talijanskih arhaizama, a i po koju riječ iz drugih talijanskih dijalekata. Velik broj talijanskih provincijalizama navodi nas na zaključak da je pisac kao svećenički kandidat, vjerojatno, više vremena proboravio na kojem filozofsko-teološkom učilištu u Italiji. U 18. st. bio je, naime, običaj, da mladi bogoslovi usavršavaju filozofsko-teološki studij ne samo na domaćim učilištima nego i u Italiji. U svakom slučaju Imotski rječnici govore jasno kako je njihov auktor talijanski jezik poznavao i kakvim se talijanskim jezikom u životu služio. Stoga, iako on u svom šarenilu ne znači neku prinovu za talijanski jezik, ipak poput latinskog jezika rječnika predstavlja leksikografski raritet na koji se vrijedno osvrnuti i s njim se upoznati.

Što je rečeno za latinski i talijanski jezik ne vrijedi za hrvatski jezik, jer se u rječnicima pored manjeg broja književnih kovanica nalazi obilato hrvatsko leksičko blago zabilježeno iz živog narodnog govora Imotske krajine i Makarskog primorja. Kako se razabira iz predašnjih poglavlja, i književni i narodni jezik pišćeva vremena obilovao je tudicama, posuđenicama i kalkovima od kojih izvjestan broj nije zabilježio nijedan izvor velikog Akademijina Rječnika. Što je još važnije, pisac je zabilježio u svojim rječnicima dosta velik broj riječi iz narodnog govora kojih nema ni Akademijin ni Broz-Ivekovićev rječnik.

Velik broj riječi stranog porijekla u govoru pišćeva rodnog kraja i u njegovim rječnicima odraz je raznih kulturnih utjecaja koji su se na području Imotske krajine i Makarskog primorja ukrštavali i kojima je sam pisac bio izložen. Pisac, za razliku od nekih drugih naših leksikografa, nije zazirao od riječi stranog postanja, nego ih je izjednačio s pravim hrvatskim riječima iz narodnog govora, uvjeren da sve riječi koje se govore u narodnom jeziku i koje upotrebljavaju pisci u knjizi imaju pravo opstanka. Sve što je našao u ta dva izvora smatrao je korisnim gradivom za svoje rječnike i bez skrupula ga u njih unosi. Dapa-

će, on ide i dalje i bez potrebe pozajmljuje neke tudice koje se ne sreću ni u narodnom ni u književnom jeziku njegova vremena. Takve su na primjer riječi: *argumentilo* (argumentum, 43), *astud* (astutus, 54), *brevijatura* (v. abnuo, 1), *proibit* (v. astronomia, 52).

Sve rječnički nefiksirane riječi, pa i nepotrebne i nespretne tudice, zaslužuju najveću pažnju jer, s jedne strane, predstavljaju najveću vrijednost rječnika, a s druge strane, govore o jezičnoj i književnoj kulturi njihova auktora. Pored rječnički nefiksiranih riječi u imotskim rječnicima ima dosta i takvih riječi koje su izvori Akademijina Rječnika zabilježili u 16. i 17. ili u 19. i 20. stoljeću, a nisu ih zabilježili u 18. stoljeću. U oba slučaja pisac svjedoči da su se odnosne riječi upotrebljavale u govoru ili u knjizi i u 18. stoljeću, s tom razlikom što u prvom slučaju daju mladu, a u drugom slučaju stariju potvrdu i ujedno nadopunjuje izvori Akademijina Rječnika još jednom potvrdom, što je od velike važnosti za riječi koje je zabilježio samo jedan izvor. S toga gledišta osobito su vrijedne pažnje riječi kojima je u Akademijinu Rječniku tamno ili nejasno značenje. S Akademijinim Rječnikom u ruci to ću pokušati osvjetliti s još nekoliko karakterističnih primjera:

Za riječ *poselac* u značenju »seljak, seljanin« ARj se poziva jedino na Š. Kozličića. Pisac je imotskih rječnika navodi u istom značenju, »seljanin, a ne građanin«, tal. *rustico* (507) i time potvrđuje da mu je bila poznata potkraj 18. stoljeća.

Na osnovi svojih izvora ARj donosi da je imenicu *sagnjilost* u značenju »svojestvo onoga, što je postalo gnjilo« zabilježio fra M. Radnić potkraj 17. stoljeća. Međutim, za nju je znao potkraj 18. st. auktor imotskih rječnika i zabilježio je kao ekvivalent tal. *putrefazione* i lat. *putredo* (470). Tako on dopunjuje podatke ARj jednom potvrdom iz 18. st.

Uz riječ *bunja* stoji u ARj da su je u značenju »rupa, jama, pećina«, lat. *caverna* upotrijebili P. Zoranić u 16. i J. Baraković u 17. st. Još stoji da ju je J. Crupković zabilježio u okolici Sinja potkraj 19. st. Pisac je imotskih rječnika donosi u značenju lat. *cloaca* (86) i hrv. mjesto »gdj smrad ide i spliva se« i tako svjedoči da se ona govorila potkraj 18. st. na području Makarskog primorja i Imotske krajine.

Još veće značenje imaju riječi za koje imotski rječnici pružaju stariju potvrdu nego izvori Akademijina Rječnika. Takve su sve one riječi koje su ušle u ARj iz izvora u kojima su zabilježene u 19. ili 20. st. Nekoliko takvih riječi navodim ovdje abecednim redom s oznakom u zagradi kod kojeg se latinskog ili talijanskog naziva nalaze i s brojem strane u rječnicima: *hadalj* (stimolo, 561), *baškot* (pan biscotto, 428), *denjak* (fardello, 291), *dragomaniti* (v. espositore, 284), *jatagan* (gladius, 236), *kukviža* (noctua, 419), *matrun* (hemerois, 247), *nastuda* (v. reumoso, 490), *otoč* (tuber, 697), *ovlašiti* (mollare, 384), *pirnič* (oriza, 456), *plemenščak* (v. gentilitas, 234), *promuta* (profluvium, 560), *shotnost* (pregnezza, 455), *somunić* (libum, 339).

Za riječi *badalj*, *denjak*, *jatagan* i *somunić* poziva se ARj na rječnik Vuka Karadžića kao na najstariji izvor. Ujedno za riječ *badalj* kaže da

se u značenju lat. *stimulus* nalazi samo u Vukovu rječniku. Uz riječi *kukviža*, *nastuda* i *otoč* ističe da ih je prvi zabilježio M. Pavlinović, a uz glagol *dragomaniti* da ga je upotrijebio samo S. Ljubiša u svojim Pričama.

Prema podacima ARj riječi: *baskot*, *ovlašiti*, *pirnič*, *matrun*, *plemenščak* zabilježene su u narodnom govoru u drugoj polovici 19. ili na početku 20. st. Naprotiv, riječ *promuta* prvi i jedini je zabilježio J. Stulić u svom rječniku za lat. *perturbatio*, a riječ *skotnost* jedini B. Šulek u svom Njemačko-hrvatskom rječniku.

Nisu bez interesa ni neka imena biljaka koja imotski rječnici upotrebljavaju u istom ili u nekom drugom značenju nego izvori Akademijina Rječnika. Tako u imotskim rječnicima *ježica* znači isto što »ježevina«, tj. biljka koja raste »po špili i po glavica«, lat. *rascum* (639). ARj ima riječ iz Belostenčeva i Voltičeva rječnika u značenju »morska riba oli rak«. Naziv *kočenica* u imotskim rječnicima označuje vrstu repe, tal. *rafa*, lat. *rapa* (477). U ARj, naprotiv, označuje »vrstu ovce«. Imenicu *kopor* ARj navodi u značenju »micanje«, ali s upitnikom iza nje kao znak da je riječ nejasna značenja. Pisac imotskih rječnika iza *kopor* piše *trava*, ističući time da mu riječ znači biljku koja se u talijanskom jeziku zove *aneto* (118). Naziv *ložnjač* prema tal. *pisso* za ARj zabilježio je M. Pavlinović. Davno prije Pavlinovića riječ je u istom značenju zabilježio auctor imotskih rječnika prema tal. *pisello* (98). Ou je prije izvora ARj zabilježio i naziv *devesilje* (ferula, 166) kao i naziv »trava *mijurača*«, lat. *vesicaria* (611), za koju izvori ARj nisu znali, pa je zato ARj i nema.

Time nije potpuno iscrpeno rječničko blago imotskih rječnika, jer kad bi se oni još detaljnije analizirali i proučili, našlo bi se u njima još koješta što bi bilo vrijedno pažnje. No, i ono što je u ovoj studiji izneseno bez sumnje svjedoči da su spomenuti rječnici, bar sa stajališta hrvatskog jezika, djela vrijedna pažnje jer, iako nisu kao nedovršena »typo digna«, ipak pružaju mnogo dobre i korisne građe za proučavanje povijesti hrvatskog jezika i za dopunu Akademijina Rječnika. Njihova vrijednost još više odskače kad se ima na umu da su to prvi do sada poznati rječnici napisani na području između Cetine i Neretve, koji ujedno sadržavaju uglavnom jezično blago tog područja.

## SADRŽAJ

MIRKO DEANOVIĆ

Lingvistički atlas Mediterana II, anketa na Visu (Komiži) . . . . . 5

JOSIP HAMM

Adhortatio ad poenitentiam . . . . . 37

STJEPAN BABIĆ

Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku . . . . . 63

MARKO KOSOR

Dva trojezična rječnika nepoznatog auktora iz 18. stoljeća . . . . . 257